

Studiekosten in het basisonderwijs

Wat het aan ouders kost om schoolgaande kinderen te hebben

Joost Bollens
Mayke Poesen-Vandeputte

Eindrapport van het onderzoek in opdracht van het Ministerie
van de Vlaamse Gemeenschap binnen het OBPWO-programma
OBPWO-project 04.06

Juni 2007

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT
LEUVEN

Copyright (2007) Hoger instituut voor de arbeid (K.U.Leuven)
Parkstraat 47 - bus 5300, B-3000 Leuven
hiva@kuleuven.be
<http://www.hiva.be>

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by mimeograph, film or any other means, without permission in writing from the publisher.

INHOUD

Hoofdstuk 1/ Inleiding	1
1. Formulering van de probleemstelling en de afzonderlijke onderzoeksvragen	1
2. Definitie van het begrip studiekosten	2
2.1 Kostenrubrieken	2
2.2 Ruimere schooluitgaven = studiekosten + andere kosten	3
3. Wat volgt...	5
Hoofdstuk 2/ Onderzoeksmethode en gegevensverzameling	7
1. Keuze van informatieverzameling en instrumenten	7
1.1 Omvang en samenstelling van de studiekosten: directie- en ouder-enquête	7
1.2 Schoolkenmerken en schoolbeleid: directie-enquête	8
1.3 Gezinskenmerken: ouder-enquête	8
2. Onderzoekspopulatie en steekproeftrekking	9
2.1 De eerste trap: een disproportioneel gestratificeerde toevalssteekproef van basisscholen	9
2.2 De feitelijke afname van de directie-enquête (in september 2005)	12
2.3 Respons/non-respons directie-interviews	12
2.4 De tweede trap: een systematische enkelvoudige toevalssteekproef van ouders van leerlingen uit de steekproefscholen uit de eerste trap	15
2.5 Feitelijk verloop van de bevraging van ouders met kinderen in het basisonderwijs (oktober 2005)	16
2.6 Beschrijving respons/non-respons van de bevraging van ouders	17
3. Samengevat	23
3.1 Respons in kwantitatief opzicht	23
3.2 Respons in kwalitatief opzicht	24

Hoofdstuk 3/ Omvang en samenstelling van de gemiddelde studiekosten	25
1. Voorafgaandelijke datamanipulaties	25
1.1 Samenvoegen van twee datasets naar één dataset	25
1.2 Ontbrekende waarden	26
1.3 Extrapolatie naar 'schooljaar'	27
1.4 Weging	27
2. De gemiddelde studiekosten	28
2.1 Per kostenrubriek en uitgavenpost	28
2.2 Globaal, per kostenrubriek	37
2.3 Gemiddelde studiekosten per leerjaar	38
2.4 De evolutie van de studiekosten in de tijd: een vergelijking tussen 1998 en 2005	41
3. Gemiddelde omvang van andere uitgaven (buiten de studiekosten)	44
3.1 Schooluniform	45
3.2 Eten en drinken op school	45
3.3 Regelmatig terugkerende buitenschoolse kosten	45
3.4 Verschillen naar leerjaar	48
4. Samengevat	50
4.1 Globaal	50
4.2 Studiekosten per leerjaar	50
4.3 Andere schooluitgaven	51
Hoofdstuk 4/ Impact van gezins- en schoolkenmerken	53
1. Multilevelanalyse: methode	53
2. De impact van gezinskenmerken op de omvang van de studiekosten (Multilevelanalyses)	57
2.1 Leeg model	57
2.2 Hypothesen m.b.t. de impact van individuele kenmerken op de omvang van de studiekosten	58
2.3 Model met verklarende veranderlijken op gezinsniveau (model 3)	61
2.4 Verdere aanpassingen	62
2.5 Samengevat	66
3. De impact van gezins- en schoolkenmerken op de omvang van de studiekosten (Multilevelanalyses)	66
3.1 Hypothesen m.b.t. de impact van schoolkenmerken op de omvang van de studiekosten	66
3.2 Modellen met veranderlijken op gezins- en op schoolniveau	68
4. De evolutie van de studiekosten tussen 1998-1999 en 2005-2006	74

5. De tevredenheid van de ouders over de hoogte van de studiekosten	76
6. Samenvatting van de belangrijkste bevindingen	78
6.1 Verband tussen individuele kenmerken en de hoogte van de studiekosten	78
6.2 Verband tussen schoolkenmerken en de hoogte van de studiekosten	79
6.3 Evolutie van de studiekosten over de tijd	80
6.4 De tevredenheid van de ouders over de hoogte van de studiekosten	80
Hoofdstuk 5/ Kosteloosheid & kostenbeheersing	81
1. Inleiding	81
2. Kosteloosheid	81
2.1 Internationale regelgeving	81
2.2 Nationale regelgeving	83
2.3 Vlaamse Gemeenschap	83
3. De operationalisatie van het begrip kosteloosheid	85
3.1 Inleiding	85
3.2 Scheiden wat je niet kan scheiden?	86
3.3 Goed onderwijs als randvoorwaarde voor de realisatie van eindtermen	87
3.4 Grote verscheidenheid in de omschrijving van de eindtermen	88
3.5 Relativiteit	89
3.6 Geen unieke oplossing	89
3.7 Doelgroepdifferentiatie	90
3.8 Niet altijd van alles voor iedereen nodig	90
3.9 Geleidelijke invoering	90
3.10 Keuze van ouders	91
3.11 Conclusie	91
4. Kostenbeheersing	92
4.1 Overheidsbeleid	92
4.2 Rol voor het schoolbeleid	94
4.3. En een rol voor de ouders?	99
Hoofdstuk 6/ Kosteloos basisonderwijs: omvang van de gemiddelde studiekosten volgens vijf categorieën	101
1. Kosten verbonden aan de ontwikkelingsdoelen en eindtermen	102
2. Scherpe maximumfactuur	105
3. Minder scherpe maximumfactuur	109
4. Bijdrageregeling	111

5. Basisuitrusting	114
6. Samengevat	116
6.1 Globaal, per categorie	116
Hoofdstuk 7/ Samenvatting en beleidsaanbevelingen	119
1. Samenvatting	119
1.1 Inleiding	119
1.2 De informatieverzameling	120
1.3 De cijfers	122
1.4 Welke factoren hebben een impact op de omvang van de studiekosten voor ouders?	124
1.5 De tevredenheid van de ouders over de hoogte van de studiekosten	126
1.6 De cijfers in functie van de realisatie van de kosteloosheid	126
2. Conclusie & beleidsaanbevelingen	128
2.1 Over de stagnering van de studiekosten	128
2.2 Over de kosteloosheid	129
2.3 Over het belang van een goede communicatie	131
Bijlagen	133
Bijlage 1 / Onderzoeksinstrumentarium	135
Bijlage 2 / Berekening van de wegingscoëfficiënten	137
Bijlage 3 / Gemiddelde omvang van de kosten betaald door gezinnen met uitgaven (in euro): per kostenrubriek en kostenpost	139
Bibliografie	141

HOOFDSTUK 1

INLEIDING

1. Formulering van de probleemstelling en de afzonderlijke onderzoeksvragen

Vandaag gaat het decreet basisonderwijs (25 februari 1997) ervan uit dat scholen aan ouders geen bijdragen mogen vragen voor alle materies die gekoppeld zijn aan het bereiken van de eindtermen en het nastreven van de ontwikkelingsdoelen. Het gaat bijvoorbeeld om schoolboeken, schriften of een schoolagenda. In de praktijk echter blijkt het basisonderwijs niet kosteloos te zijn. De klachten bij de Commissie Zorgvuldig Bestuur getuigen dat heel wat scholen dit soort kosten nog steeds doorrekenen aan de ouders. Dit komt doordat basisscholen zelf onvoldoende werkingsmiddelen hebben om de decretale verplichting van kosteloosheid na te leven.

Naast de kosten voor schoolmaterialen en activiteiten die strikt nodig zijn voor het realiseren van de ontwikkelingsdoelen en eindtermen (ODET), kunnen ouders ook uitgaven hebben voor schoolartikelen en activiteiten die het onderwijs 'levendiger' maken (bv. tijdschriften, film, bosklassen) of voor goederen en diensten die door de school (te koop) worden aangeboden (bv. drankje tijdens de pauze, naschoolse opvang). Voor deze kosten legt de Vlaamse overheid (tot op heden) geen beperkingen op, behalve dat ze moeten opgenomen worden in de bijdrage-regeling die besproken moet worden in de schoolraad. We stellen dus vast dat naar school gaan voor de ouders extra kosten met zich meebrengt.

De problematiek van de kosteloosheid van het basisonderwijs staat sinds geruime tijd in de publieke belangstelling. Ze wordt ook omstandig aangehaald in het regeerakkoord van de Vlaamse Regering (2004). Er zijn dus op twee niveaus behoefte aan geactualiseerde schattingen van de studiekosten:

- enerzijds is er nood aan informatie over de budgettaire gevolgen van het kosteloos maken van een stuk van de studiekosten dat momenteel nog door ouders wordt betaald;
- anderzijds blijft het evenzeer belangrijk om een zicht te hebben op de hoogte en de evolutie van de totale studiekosten, a fortiori van dat deel dat niet onder de kosteloosheid valt en dus ten laste van ouders zal blijven.

De probleemstelling wordt uitgewerkt aan de hand van vijf concrete onderzoeksvragen.

1. Wat zijn de kosten die ouders dragen t.g.v. het schoolgaan van hun kinderen?
2. Hoe ziet de samenstelling van die kosten eruit? Wat is de omvang van de eigenlijke 'studiekosten' en van de 'andere' uitgaven in het basisonderwijs (bv. voeding op school)?
3. In welke mate verschillen de kosten in functie van specifieke schoolkenmerken en gezinskenmerken?
4. Wat is de evolutie van de studiekosten over de tijd heen?
5. Wat is de tevredenheid van ouders over de hoogte van de studiekosten? Is deze tevredenheid gewijzigd sinds het voorgaande onderzoek?

2. Definitie van het begrip studiekosten

2.1 Kostenrubrieken

In dit studiekostenonderzoek werd geopteerd voor een inventaris van de studiekosten in zeer ruime zin, d.w.z. van alle kosten waarmee ouders met kinderen in het kleuter- en lager onderwijs geconfronteerd worden tijdens een volledig schooljaar. De informatie werd ingezameld via een indeling in een achttal kostenrubrieken:

- A1. *niet-duurzame schooluitrusting*: dit zijn schoolartikelen die niet zo duur zijn, meestal slechts gedurende één leerjaar gebruikt (kunnen) worden en noodzakelijk zijn voor het volgen van de lessen;
- A2. *duurzame schooluitrusting*: dit zijn artikelen die niet zo goedkoop zijn, meestal gedurende meer leerjaren gebruikt worden en eventueel met anderen kunnen gedeeld worden;
- B. *kleding*: dit zijn kledingsartikelen die noodzakelijk of verplicht zijn voor het volgen van de lessen; het gaat hier om een schooluniform, turn- of sportkledij;
- C. *vervoer*: de kosten verbonden aan de verplaatsingen tussen de woonplaats en de school 's morgens en 's avonds en eventueel 's middags;
- D. *schooluitstappen*: activiteiten of uitstappen die tijdens de schooluren door de school georganiseerd worden, bijvoorbeeld studie-uitstappen, schoolreizen, culturele uitstappen, sportdagen, meerdaagse schoolreizen;
- E. *eten en drinken op school*: kosten van warme maaltijden, dranken, verblijf tijdens de middag;
- F. *regelmatig terugkerende buitenschoolse kosten*: dit zijn activiteiten die de school organiseert met een zekere regelmaat (bv. elke dag, tien maal per jaar) buiten

- de schooluren en die niet verplicht zijn. Voorbeelden zijn de voor- en naschoolse kinderopvang, speciale lessen en sportnamiddagen;
- G. *andere eenmalige buitenschoolse uitgaven of kosten*: activiteiten die slechts nu en dan (meestal slechts eenmaal per jaar) georganiseerd worden door de school of het oudercomité en die een kost impliceren voor de ouders. Deze kosten hebben geenszins een verplicht karakter en zijn divers van aard.

In tabel 1.1 zijn de acht kostenrubrieken met hun individuele kostenposten opgesomd.

2.2 Ruimere schooluitgaven = studiekosten + andere kosten

De som van de kosten uit de acht hoger vermelde kostenrubrieken noemen we de ruimere schooluitgaven. Die hebben we vervolgens teruggebracht tot twee grote kostencategorieën: studiekosten en 'andere' kosten.

Studiekosten zijn kosten waar men niet buiten kan als men studeert, maar die men niet zou hebben als men niet studeert.

De 'andere kosten' zijn kosten die men ook zou hebben als men niet zou deelnemen aan het onderwijs. Het komt grosso modo overeen met de zogenaamde leefkosten: kosten voor voeding, kleding, ontspanning, ...

De indeling in de twee kostencategorieën is weergegeven in tabel 1.1. Ze toont welke artikelen we effectief gaan opnemen bij de berekening van de studiekosten en welke niet. Van alle opgesomde kostenposten en -rubrieken werden niet weerhouden: schooluniform, eten en drinken op school en de regelmatig terugkerende buitenschoolse kosten.

Tabel 1.1 Bestanddelen van de studiekosten in het basisonderwijs

Kostenrubrieken en uitgavenposten	Studie- kosten	Andere kosten
Rubriek A1: Niet-duurzame schoolartikelen		
Schoolboeken	X	
Werkboeken	X	
Fotokopieën	X	
Gereedschappen en grondstoffen (eieren, pasta, stof & lint, wol, ...)	X	
Schriften	X	
Farden/ mappen	X	
Kaftpapier	X	
Schoolagenda	X	
Schrijfgerief (vulpen, lat, ...)	X	
Tekengerief (kleurpotloden, verfdoo's, ...)	X	
Knutselgerief (lijm, schaar, ...)	X	
Pennendoos	X	
Tijdschriften	X	
Andere (etiketten, versterkingsringetjes, ...)	X	
Rubriek A2: Duurzame schoolartikelen		
Boekentas	X	
Turnzak	X	
Rekenmachine	X	
Passer	X	
Gradenboog	X	
Tekendriehoek	X	
Geodriehoek	X	
Woordenboeken	X	
Muziekinstrument	X	
Atlas	X	
Andere (brooddoos, drinkbus, vendiagram, ...)	X	
Rubriek B: Kleding		
Schooluniform		X
Uniformschort	X	
Werkkledij (verfschort, ...)	X	
Turn- en sportkledij	X	
Andere kledij, specifiek nodig voor school (carnavalkledij, ...)	X	
Rubriek C: Vervoer	X	
Rubriek D: Schooluitstappen		
Studie-uitstappen tijdens de schooluren	X	
Schoolreizen	X	
Culturele uitstappen	X	
Sportactiviteiten (tijdens de schooluren)	X	
Zwemmen	X	
Meerdaagse uitstappen (deels tijdens schooluren)	X	

Tabel 1.1 Bestanddelen van de studiekosten in het basisonderwijs. (vervolg)

Kostenrubrieken en uitgavenposten	Studie- kosten	Andere kosten
Rubriek E: Eten en drinken op school		
Warme maaltijd		X
Broodmaaltijd		X
Fruit		X
Koek		X
Warme dranken		X
Frisdranken ('s middags en tussendoor)		X
Andere (melk, yoghurt, ...)		X
Rubriek F: Regelmatig terugkerende buitenschoolse kosten		
Buitenschoolse opvang door de school		X
Middag- en/of avondstudie		X
Gebruik van de refter tijdens de middagpauze		X
Sport na schooluren (organisatie door de school)		X
Extra lessen Frans, ... (organisatie door school)		X
Lessen dactylo (organisatie door school)		X
Andere (muziekschool, logopedie, ...)		X
Bijscholing (buiten de school om)		X
Rubriek G: Andere eenmalige buitenschoolse uitgaven of kosten		
Financiële steunacties voor een goed doel	X	
Allerhande verkopen (tombola, wafelbak,...)	X	
Schoolevenementen (schoolfeest, restaurantdag, ...)	X	
Klasfoto's	X	
Cadeautjes (kerstmis, verjaardag, ...)	X	
Andere (nieuwjaarsbrief, ...)	X	

3. Wat volgt...

Hoofdstuk 2 geeft meer uitleg over de keuze van informatieverzameling en bespreekt de kwaliteit van de verkregen gegevens. Hoofdstuk 3 vat de resultaten samen van de belangrijkste berekeningen op basis van individuele informatie over de studiekosten van ouders. Hoofdstuk 4 tracht een antwoord te geven op de vraag welke factoren de verschillen in studiekosten tussen gezinnen en scholen bepalen met behulp van statistische analysetechnieken. Na deze feitelijke vaststellingen is hoofdstuk 5 meer beleidsgericht: op kwalitatieve wijze wordt de discussie over de kosteloosheid van het basisonderwijs weergegeven. Hoofdstuk 6 vertaalt de cijfers van de studiekosten naar vijf categorieën van kosten zoals zij momenteel door de Vlaamse overheid gehanteerd worden. Hoofdstuk 7 vormt een samenvatting en geeft beleidsaanbevelingen.

HOOFDSTUK 2

ONDERZOEKSMETHODE EN GEGEVENSVERZAMELING

1. Keuze van informatieverzameling en instrumenten

De informatieverzameling voor dit studiekostenonderzoek gebeurde d.m.v. twee surveys: de ene met als doelgroep directies van basisscholen, de tweede met als doelgroep ouders met kinderen in het basisonderwijs.

De informatie die we van de scholen nodig hadden, omvat:

- de omvang en de samenstelling van de studiekosten voor de ouders;
- een aantal schoolkenmerken en elementen van het schoolbeleid die relevant kunnen zijn voor de omvang van de studiekosten voor ouders.

De informatie die we van de ouders nodig hadden, omvat:

- de omvang en de samenstelling van de studiekosten voor de ouders;
- een aantal gezinskenmerken die relevant kunnen zijn voor de omvang van de studiekosten voor ouders en de mening van de gezinnen m.b.t. deze studiekosten.

1.1 Omvang en samenstelling van de studiekosten: directie- en ouder-enquête

De omvang en de samenstelling van de studiekosten trachten we te weten te komen d.m.v. een survey bij directies en ouders. De kostenmeting heeft betrekking op het volledige schooljaar 2005-2006. De informatie van de directies werd ingewonnen via een mondeling interview (met een gestandaardiseerde vragenlijst). De bevraging van ouders met leerlingen in de basisscholen waarvan de directie bevraged werd, gebeurde schriftelijk, eveneens aan de hand van een gestandaardiseerde vragenlijst.

Vanuit de mondelinge directie-enquête weten we hoe de samenstelling van het schoolaanbod (bv. schoolbus, warme maaltijden, schooluitstappen, ...) eruit ziet, wat de school gratis ter beschikking stelt, tot welke uitgaven zij de ouders verplicht en welk de omvang is van deze uitgaven en welke uitgaven facultatief zijn met hun respectievelijke omvang. Al deze informatie werd per kostenrubriek en per afzonderlijk leerjaar opgevraagd.

Via de schriftelijke bevraging van de ouders van leerlingen in het basisonderwijs weten we welke uitgaven de ouders doen, hoeveel deze uitgaven bedragen en

wat hun mening is m.b.t. de samenstelling, de kwaliteit en de kosten van het schoolaanbod.

De bevraging van de ouders gebeurde aan de hand van twee schriftelijke vragenlijsten: een vragenlijst waarin de studiekosten in de loop van de maand september werden bevroegd en een follow-up enquête op het einde van het schooljaar over de kosten die voor de ouders niet voorzienbaar waren of niet voorzien werden bij de aanvang van het schooljaar (kosten verbonden aan uitstappen, meerdaagse reizen, ...).

Het tijdstip van de bevraging, begin oktober, was interessant omdat ouders bij het begin van een nieuw schooljaar veel moeten uitgeven aan allerlei schoolbenodigdheden. Begin oktober liggen deze uitgaven nog fris in het geheugen. Bij het opstellen van de vragenlijst werd voortgebouwd op het enquêteformulier dat gebruikt werd ten behoeve van het studiekostenonderzoek in 1998-1999 (Bollens et al., 2000).

1.2 Schoolkenmerken en schoolbeleid: directie-enquête

Informatie over de schoolkenmerken werd via de mondelinge directie-enquête ingezameld. Het betreft informatie over:

- de samenstelling van het globale schoolaanbod (o.a. het aanbod van buitenschoolse activiteiten, het aanbod van extra-murosactiviteiten tijdens de lessen);
- de schoolstructuur (schoolgrootte volgens aantal leerlingen, aantal vestigingsplaatsen);
- elementen van het schoolbeleid (maatregelen ten gunste van minderbevoegde gezinnen, fondsenwerving, profiel van de school naar 'doelgroepleerlingen' zoals migranten, kansarmen, ...);
- elementen van de schoolomgeving (sociale voordelen).

1.3 Gezinskenmerken: ouder-enquête

Informatie over de gezinskenmerken werd ingewonnen via de schriftelijke ouder-enquête in oktober. De informatie betreft:

- de gezinssituatie en het totaal aantal kinderen binnen het gezin;
- de rang in het gezin van het kind waarover de schooluitgaven worden bevroegd;
- de socio-economische situatie van het gezin (het scholingsniveau, de arbeidssituatie en het netto-inkomensniveau van de ouders/opvoeders van het kind).

Daarnaast bevatte de enquête een aantal vragen die peilden naar de appreciatie door de ouders van het schoolaanbod en de schooluitgaven:

- zijn de schooluitgaven die ze moeten betalen in hun ogen correct;
- wat is hun mening over de samenstelling van het schoolaanbod;

- is het wel eens gebeurd dat men iets niet heeft gekocht of dat men zoon of dochter niet heeft laten deelnemen aan een schoolactiviteit omdat het te duur was.

2. Onderzoekspopulatie en steekproeftrekking

We hebben informatie nodig op twee niveaus: op het niveau van de scholen (voor informatie over de schoolkenmerken en het schoolbeleid) en op het niveau van de ouders (voor gezinskenmerken en appreciatie van het schoolaanbod en de schooluitgaven). Voor de volledige informatie over de studiekosten zelf zijn de beide niveaus belangrijk.

Daarom werd geopteerd voor een tweetrapssteekproef. Voor dit onderzoek over de studiekosten in het basisonderwijs betreft de eerste trap een selectie van basisscholen uit de populatie van basisscholen in Vlaanderen uit het gewoon onderwijs die Nederlandstalig onderwijs aanbieden. De tweede trap betreft een selectie van ouders van leerlingen uit de steekproefscholen uit de eerste trap.

2.1 De eerste trap: een disproportioneel gestratificeerde toevalssteekproef van basisscholen

De onderzoekspopulatie in de eerste trap zijn alle basisscholen in Vlaanderen uit het gewoon onderwijs die Nederlandstalig onderwijs aanbieden. Het steekproefkader is het basisscholenbestand van het Departement Onderwijs dat de toestand weergeeft in het schooljaar 2004-2005. In 2005 telde Vlaanderen op die manier 2316 basisscholen. De drie schoolnetten, Gemeenschapsonderwijs (GO), Officieel Gesubsidieerd Onderwijs (OGO) en Vrij Gesubsidieerd Onderwijs (VGO), worden in het onderzoek opgenomen.

Met het oog op een effectieve respons van 60 scholen, werd een steekproef van 180 Vlaamse basisscholen getrokken. Zestig scholen werden toegewezen aan de categorie 'effectief', 60 scholen kwamen in de groep van 'reserve I' terecht en 60 in 'reserve II' (zie verder bij 'Non-respons').

In de steekproef komen er scholen voor die reeds tijdens het vorige onderzoek naar de studiekosten in het basisonderwijs bevestigd werden. Om de kans te verkleinen dat de directeurs van die scholen ook effectief zouden geïnterviewd worden, werden de desbetreffende scholen in 'reserve II' ondergebracht. Het HIVA beschikt echter alleen voor de provincies Vlaams-Brabant, Limburg en Antwerpen over de gegevens van de steekproefscholen uit het vorige onderzoek. De UGent had toen namelijk de scholen uit Oost- en West-Vlaanderen bevestigd.

Deze opzet - met name het onderbrengen van die scholen in 'reserve II' - bleek succesvol (althans wat de provincies Vlaams-Brabant, Limburg en Antwerpen betreft) aangezien geen enkele school die aan het vorige onderzoek deelnam in de gerealiseerde steekproef van het huidige onderzoek voorkomt. Voor de provincies Oost- en West-Vlaanderen bleek achteraf uit de reactie van een ouder dat er min-

stens één school in de steekproef zit die tijdens het vorige onderzoek ook bevraagd werd (dit was voor die ouder tevens de reden om de vragenlijst niet in te vullen).

Zestig scholen vertegenwoordigen slechts 2,6% van de totale onderzoekspopulatie van basisscholen in Vlaanderen; maar omdat het om een gestratificeerde steekproef gaat waarbij het toeval een beetje in de 'goede' richting geholpen wordt (zie hieronder), volstaat een kleine steekproef. De standaardfout van een gestratificeerde toevalssteekproef is immers kleiner dan of gelijk aan deze van een enkelvoudige toevalssteekproef van eenzelfde omvang. Om met deze kleine steekproefomvang dus toch betrouwbare uitspraken te kunnen doen, werd bij de trekking voor twee schoolkenmerken gecontroleerd. Deze zijn:

- de drie onderwijsnetten: GO, OGO en VGO;
- drie schoolgroottes in termen van aantal leerlingen per school (kleuters en leerlingen lager onderwijs): minder dan 212 leerlingen, tussen 212 en 307 leerlingen, 308 leerlingen en meer.

We vermoeden namelijk dat deze twee schoolkenmerken een invloed hebben op de omvang en de samenstelling van de studiekosten voor ouders.

Op die manier bekomen we negen deelpopulaties van Vlaamse basisscholen ingedeeld naar schoolnet en schaalgrootte. Tabel 2.1 geeft dit weer.

Tabel 2.1 Populatie van basisscholen in Vlaanderen (schooljaar 2004-2005)

	In absolute aantallen				In procenten			
	<212 lln	212-<308 lln	≥308 lln	Totaal per net	<212 lln	212-<308 lln	≥308 lln	Totaal per net
GO	171	103	85	359	7,4	4,5	3,7	15,6
OGO*	156	185	170	511	6,7	8,0	7,3	22,0
VGO	452	485	509	1 446	19,5	20,9	22,0	62,4
Totaal grootte	779	773	764	2 316	33,6	33,4	33,0	100,0

* OGO betreft zowel gemeentescholen als provinciale scholen

Wanneer deze populatiekenmerken vertaald worden naar een steekproef van zestig scholen (de linkerhelft van tabel 2.2), rijst het probleem dat het aantal scholen binnen sommige strata te klein wordt om op basis daarvan nog uitspraken te doen i.v.m. de deelpopulatie in kwestie. Dit probleem doet zich vooral voor bij de basisscholen van het GO-net en in mindere mate bij de scholen uit het Officieel Gesubsidieerde net.

Vandaar werd een oververtegenwoordiging nagestreefd van de scholen van beide netten, meer bepaald in een verhouding 25% GO, 25% OGO tegenover de verdeling in de populatie van 16% GO en 22% OGO. Dit gaat ten koste van het aandeel van de Vrij Gesubsidieerde scholen in de populatie dat daalt van 62% naar 50%. Wat betreft de schoolgrootte respecteren we wel de verdeling binnen de deelpopulaties van netten. Men noemt dit een disproportioneel gestratificeerde

steekproef waarbij de gecombineerde steekproef niet meer representatief is voor wat betreft schoolgrootte en schoolnet.

De rechterhelft van tabel 2.2 geeft de steekproef weer die werd nagestreefd met een oververtegenwoordiging van GO en OGO ten koste van VGO.

Tabel 2.2 De steekproef van zestig scholen volgens de populatiekenmerken (links) en de nagestreefde steekproef (rechts)

Schoolnet	Steekproef vlgs populatiekenmerken				Nagestreefde steekproef			
	<212 lln	212-<308 lln	≥308 lln	Totaal per net	<212 lln	212-<308 lln	≥308 lln	Totaal per net
GO	4	3	2	9	5	5	5	15
OGO	4	5	4	13	5	5	5	15
VGO	12	13	13	38	10	11	9	30
Totaal per grootte	20	21	19	60	20	21	19	60

Binnen elk van deze negen strata werden vervolgens scholen getrokken voor de steekproef. De aantallen werden met drie vermenigvuldigd om in totaal 180 scholen te bekomen. Er werd op toegezien dat scholen gelijkmatig gekozen werden uit de vijf Vlaamse provincies.

Na de steekproeftrekking kreeg het HIVA van het departement Onderwijs beperkte gegevens over het percentage GOK-leerlingen – dit zijn doelgroepopleerlingen van het beleid ‘gelijke onderwijskansen’ - en over de pedagogische methode. De steekproefscholen uit de groep ‘effectief’ werden voor deze twee kenmerken gecontroleerd en aan de hand van tabel 2.3 en 2.4 stelden de onderzoekers vast dat het niet nodig was om de steekproef bij te sturen.

Tabel 2.3 Percentage GOK-scholen in de populatie en in de steekproef

	Populatie	Steekproef
Geen GOK-school	21,82%	13,33%
Wel GOK-school	78,18%	86,67%
	100,00%	100,00%

Tabel 2.4 Percentage methodescholen in de populatie en in de steekproef

	Populatie	Steekproef
Geen methodeschool	96,90%	96,67%
Wel methodeschool	3,10%	3,33%
	100,00%	100,00%

2.2 De feitelijke afname van de directie-enquête (in september 2005)

Begin juli 2005 werden de zestig directies van basisscholen uit de groep 'effectief' schriftelijk op de hoogte gebracht van het onderzoek. Na de zomervakantie (tweede helft augustus 2005) werden deze directies opgebeld om te vragen of ze bereid waren hun medewerking aan het onderzoek te verlenen. Er werd duidelijk vermeld dat het toestaan van hun medewerking concreet twee zaken inhield. Er werd van de schooldirecties niet alleen verwacht dat ze een mondeling interview zouden toestaan maar ook dat ze zouden helpen om de steekproef van de ouders te trekken (cf. infra) en om binnen hun school de vragenlijsten voor de ouders te verspreiden.

Waar nodig werden reservescholen aangeschreven om in elk van de negen strata het vooropgestelde aantal over te houden.

De mondelinge interviews vonden gedurende de maand september 2005 plaats. De directeurs kregen telkens na afloop van het interview het nodige materiaal om de vragenlijsten voor de ouders via de leerlingen te kunnen meegeven.

2.3 Respons/non-respons directie-interviews

2.3.1 Respons naar schoolkenmerken: schoolnet en schoolgrootte

In totaal werden 85 basisscholen aangeschreven en opgebeld en werden uiteindelijk 60 mondelinge interviews afgenomen. De globale gemiddelde respons bedraagt bijgevolg 70,6%. De respons, ingedeeld naar de twee hoofdcriteria (schoolgrootte en -net), is weergegeven in tabel 2.5.

Tabel 2.5 Totale respons ingedeeld naar de criteria schoolnet en schoolgrootte (in aantallen en in aandelen)

	<212 lln.			212-<308 lln.			≥308 lln.			Totaal		
	P	B	G	P	B	G	P	B	G	P	B	G
Aantallen												
GO	4	5	5	3	5	5	2	5	5	9	15	15
OGO	4	5	5	5	5	5	4	5	5	13	15	15
VGO	12	10	10	13	11	11	13	9	9	38	30	30
Totaal per grootte	20	20	20	21	21	21	19	19	19	60	60	60
Percentages												
GO	6,7	8,3	8,3	5,0	8,3	8,3	3,3	8,3	8,3	15,0	25,0	25,0
OGO	6,7	8,3	8,3	8,3	8,3	8,3	6,7	8,3	8,3	21,7	25,0	25,0
VGO	20,0	16,7	16,7	21,7	18,3	18,3	21,7	15,0	15,0	63,3	50,0	50,0
Totaal per grootte	33,3	33,3	33,3	35,0	35,0	35,0	31,7	31,7	31,7	100,0	100,0	100,0

P = populatiewaarde, B = beoogde waarde, G = gerealiseerde waarde

De nagestreefde steekproefverdeling naar schoolnet en schoolgrootte (aantal leerlingen) is volledig gerealiseerd.

2.3.2 Meer profielgegevens over de steekproefscholen

Geografische ligging

De provincies West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant zijn in de steekproef vertegenwoordigd met telkens twaalf basisscholen. In Antwerpen werden achttien scholen bevraagd, in de provincie Limburg zes.

Tabel 2.6 Verdeling van de basisscholen per provincie (%)

	Populatie	Steekproef
Antwerpen	26,51	30
Vlaams-Brabant	19,69	20
West-Vlaanderen	18,74	20
Oost-Vlaanderen	21,55	20
Henegouwen	0,04	Niet in onderzoek
Limburg	13,47	10
Totaal	100,00	100

Vijfendertig scholen (d.i. 58,3%) zijn in stedelijk gebied gelegen. Vier daarvan liggen in de agglomeratie van het Brussels stadsgewest. Eveneens vier scholen liggen in een grote Vlaamse stad: drie in Antwerpen en één in Gent. Acht scholen situeren zich in regionale steden zoals bv. Mechelen, Brugge, Hasselt of Aalst. Er zijn

twaalf scholen uit de steekproef die in een kleine stad (bv. Eeklo, Tienen, Waregem) gelegen zijn en zeven scholen liggen in een voorstad van een Vlaams stadsgewest zoals dat van Antwerpen of Hasselt-Genk. De overige 25 scholen liggen op het platteland; twee daarvan liggen in (toevallig) dezelfde rurale gemeente.

Schoolaanbod (pedagogische methode, afdelingen, internaat, vestigingsplaatsen, ...)

Uit de interviews met de zestig schooldirecties blijkt dat één school de klassieke pedagogische methode combineert met projectonderwijs en één school uit de steekproef is een leefschool. De overige 58 steekproefscholen bieden klassiek en/of ervaringsgericht onderwijs aan.

Eén basisschool maakt deel uit van een scholengroep waaraan een internaat verbonden is. Eén leerling van die school is intern. Alle andere scholen uit de steekproef bieden niet de mogelijkheid om op internaat te gaan.

De meeste scholen hebben zowel een kleuterafdeling als een lagere afdeling. Zes lagere scholen vormen de uitzondering (drie officieel gesubsidieerde en drie vrij gesubsidieerde scholen). Eén vrij gesubsidieerde school uit de steekproef biedt enkel kleuteronderwijs aan.

Meer dan de helft van de basisscholen (56,7%) telt slechts één vestigingsplaats. Twintig scholen uit de steekproef hebben twee vestigingen en de overige zes scholen tellen drie vestigingsplaatsen. Op basis van de interviewgegevens telt de kleinste vestigingsplaats 11 schoolgaande kinderen. Het gaat om een vestiging met 11 kleuters waarbij de eerste, de tweede en de derde kleuterklas in één klasje samen zitten. De grootste vestiging telt 377 kleuters/leerlingen en gemiddeld telt een vestiging 153 kinderen. Het aantal vestigingsplaatsen per school naar schoolnet is weergegeven in tabel 2.7.

Tabel 2.7 Aantal vestigingsplaatsen (VP's) per school naar schoolnet

	1 VP	2 VP's	3 VP's	Totaal
GO	9	3	3	15
OGO	10	5	-	15
VGO	15	12	3	30
Totaal	34	20	6	60
In %	56,7	33,3	10	100,0

Doelgroepleerlingen

Er werd aan de directies gevraagd of hun school zich kenmerkt door een belangrijk aandeel (d.i. minimum 10%) van andertalige nieuwkomers of doelgroepleer-

lingen van het beleid 'gelijke onderwijskansen' (GOK). Vijfenveertig scholen antwoordden daarop bevestigend.

73,3% van de scholen uit de gerealiseerde steekproef zijn een zogenaamde GOK-school. Dit betekent dat ze minstens 10% doelgroep leerlingen van het GOK-beleid onder hun leerlingenpopulatie hebben. Vier van deze GOK-scholen kunnen als concentratieschool beschouwd worden met 50% of meer GOK-leerlingen. Er is één concentratieschool die 45% anderstalige nieuwkomers telt. Dit is een opvallend cijfer aangezien de andere steekproefscholen met anderstalige nieuwkomers 4% als gemiddelde opgeven.

2.3.3 Non-respons

Tijdsgebrek en overbevraging waren de twee hoofdmotieven van schooldirecties om te weigeren aan het onderzoek deel te nemen. De start van een nieuw schooljaar is een drukke periode voor schooldirecteuren. Het viel trouwens ook op dat – van de scholen die wél wilden meewerken – de meeste directeuren verkozen om eind september geïnterviewd te worden. Sommige directeuren wensten liever niet aan het onderzoek mee te werken omdat 'ze al zo vaak gevraagd worden om aan enquêtes deel te nemen'.

In enkele scholen was de directeur afwezig in de befragingsperiode (bv. wegens ziekte) en was er geen andere persoon die het interview kon toestaan of het betrof een nieuwe directeur of een directeur ad interim die nog niet op de hoogte was van de kosten binnen de school. Enkele scholen waren in volle herstructurering en wensten daarom niet mee te werken.

Andere redenen voor non-respons hielden niet zozeer verband met het toestaan van een interview, maar wel met de verspreiding van de vragenlijsten voor de ouders. Eén directeur argumenteerde dat de ouders van zijn leerlingen moeilijk te bereiken zijn omdat zijn school tevens een tehuis is en een andere directeur vond dat de ouders 'al zo veel brieven krijgen'.

Wanneer wij een weigering noteerden, werd een reserveschool uit de steekproef aangesproken. Eerst werd een school uit de groep 'reserve I' geselecteerd en wanneer ook dit geen respons opleverde, werd een school uit 'reserve II' gevraagd om mee te werken aan het onderzoek. Bij de keuze van de reservescholen werd rekening gehouden met de kenmerken 'onderwijsnet', 'schoolgrootte' en 'provincie'.

2.4 De tweede trap: een systematische enkelvoudige toevalssteekproef van ouders van leerlingen uit de steekproefscholen uit de eerste trap

De onderzoekspopulatie wordt gevormd door ouders met leerlingen in het basisonderwijs (kleuter- en lager onderwijs). Het steekproefkader van de secundaire eenheden van deze tweetrapssteekproef (zie hoger) wordt gevormd door de leerlinglijsten van de steekproefscholen uit de eerste trap. Gezien de wet op de privacy werd de medewerking van de directeuren van de zestig steekproefscholen

gevraagd om de vragenlijsten voor de ouders uit te delen. Het verspreiden van de schriftelijke enquête diende uiteraard op een a-selecte manier te gebeuren. De schooldirecties kregen van de enquêteurs van het HIVA uitleg over de wijze waarop ze een systematische enkelvoudige toevalssteekproef van ouders van leerlingen dienden te trekken. Zij moesten namelijk telkens de leerlingenlijst van een bepaald jaar/een bepaalde klas nemen waarop de namen van de leerlingen in alfabetische volgorde voorkwamen. Het totaal aantal leerlingen van die klas werd door zes gedeeld. Aan de eerste zes leerlingen die als klasnummer een veelvoud van (het geheel getal van) dat quotiënt hebben, werd een vragenlijst meegegeven. In 59 scholen¹ werden er zes vragenlijsten per kleuterklas of leerjaar verspreid. In de meeste basisscholen gaat het dus om 54 enquêteformulieren. Op die manier werden er door de directies van 59 steekproefscholen ruim 3000 vragenlijsten voor de ouders via de leerlingen meegegeven met het oog op een effectieve respons van 1 200 ingevulde enquêtes.

2.5 Feitelijk verloop van de bevraging van ouders met kinderen in het basisonderwijs (oktober 2005)

Zoals reeds hoger beschreven, bezorgden de enquêteurs van het HIVA na afloop van het mondeling interview het nodige materiaal aan de schooldirecties om de vragenlijsten voor de ouders via de leerlingen te kunnen meegeven. De directeurs kregen hierbij ook uitleg over hoe ze de enquêteformulieren op een a-selecte wijze moesten verspreiden.

Concreet ontving elke school een pakket met:

- aankondigingsbrieven voor de ouders;
- vragenlijsten voor de ouders;
- herinneringsbrieven voor de ouders;
- een toelichting voor de directie over de verspreiding van de vragenlijst voor de ouders;
- een formulier voor de schooldirectie waarop zij de namen kon registreren van de leerlingen aan wie zij een vragenlijst meegegeven heeft (met het oog op de verspreiding van de herinneringsbrief).

De enquêteurs gaven ook richtlijnen over welke brieven op welk tijdstip moesten meegegeven worden:

- begin oktober 2005 werd de vragenlijst voor de ouders vergezeld van een begeleidende brief via de leerlingen meegegeven;
- midden oktober werd een rappelbrief meegegeven.

Op het einde van de vragenlijst werd aan de ouders gevraagd of ze kandidaat waren om op het einde van het schooljaar 2005-2006 een vervolgenquête in te

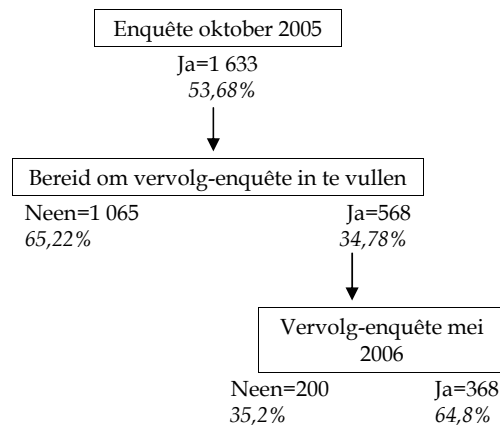
¹ Door omstandigheden (ziekte directeur) zijn in één school de vragenlijsten voor de ouders niet verspreid geweest. Het gaat om een kleine school van het officieel gesubsidieerd onderwijs.

vullen. Het is immers zo dat in de loop van het schooljaar kosten kunnen opduiken die voor de ouders niet te voorzien waren of die niet voorzien werden bij de aanvang van het schooljaar. In de praktijk blijkt dit vooral het geval te zijn voor de kosten verbonden aan uitstappen en meerdaagse reizen. Ouders die wensten mee te werken aan deze vervolg-enquête werden gevraagd hun adres op te geven. Aan deze personen werd in mei 2006 een enquêteformulier toegestuurd met een begeleidende brief.

2.6 Beschrijving respons/non-respons van de bevraging van ouders

2.6.1 Respons naar gecontroleerde steekproefkenmerken

Van de 3 042 schriftelijke enquêtes² die binnen 59 scholen in Vlaanderen aan de ouders uitgedeeld werden, zijn er 1 633 ingevuld teruggestuurd naar HIVA onder een omslag 'port betaald door bestemming'. De responsratio bedraagt m.a.w. 53,7%. Merk op dat eind 2005/begin 2006 nog 15 ingevulde vragenlijsten terug gekomen zijn na export van de data-invoer. 586 respondenten van deze enquête (of 34,78%) waren bereid om op het einde van het schooljaar een vervolg-enquête in te vullen.

Om de drop-out bij de vervolg-enquête te beperken, werden herinneringsbrieven gestuurd aan gezinnen waarvan de ingevulde vragenlijsten achterwege bleven. De ouders konden steeds telefonisch contact opnemen met de onderzoekers van het HIVA om uitleg te vragen bij onduidelijkheden. Bij verlies van de vragenlijst, werd een nieuwe opgestuurd.

² Ter vergelijking: tijdens het vorige onderzoek werden 2399 vragenlijsten verspreid.

In tabel 2.8 wordt de respons van de bevraging in oktober 2005 naar schoolnet en schoolgrootte weergegeven.

Tabel 2.8 Respons van de bevraging (oktober 2005) naar schoolnet en schoolgrootte

	<212 lln			212-308 lln			≥308 lln			Totaal per net		
	Abs. (1)	Abs. (2)	% (1/2)	Abs. (1)	Abs. (2)	% (1/2)	Abs. (1)	Abs. (2)	% (1/2)	Abs. (1)	Abs. (2)	% (1/2)
GO	131	270	48,5	108	270	40,0	117	270	43,3	356	810	43,9
OGO	104	198	52,5	147	234	62,8	172	270	63,7	423	702	60,3
VGO	266	504	52,8	343	576	59,5	245	450	54,4	854	1530	55,8
Totaal/grootte	501	972	51,5	598	1080	55,4	534	990	53,9	1633	3042	53,68

(1) aantal goed ingevulde teruggestuurde enquêteformulieren

(2) aantal verspreide enquêteformulieren; (1/2) responsratio

De laagste respons werd bereikt bij de ouders met kinderen in middelgrote scholen uit het Gemeenschapsonderwijs. De hoogste respons werd behaald bij gezinnen met kinderen in grote en middelgrote OGO-scholen.

Tabel 2.9 geeft een overzicht van de respons per leerjaar.

Tabel 2.9 Respons naar leerjaar: schriftelijke enquête oktober 2005 en vervolgenquête mei 2006 (in absolute termen)

Leerjaar	Schriftelijke enquête oktober 2005			Vervolg-enquête mei 2006		
	Verspreid Abs. (1)	Respons Abs. (2)	Ratio % (1/2)	Verstuurd Abs. (1)	Respons Abs. (2)	Ratio % (1/2)
Kleuteronderwijs						
1ste	318	181	56,9	72	52	72,2
2de	318	164	51,6	55	40	72,7
3de	318	174	54,7	66	40	60,6
Lager onderwijs						
1ste lj	348	195	56,0	65	36	55,4
2de lj	348	186	53,4	49	33	67,3
3de lj	348	177	50,9	62	40	64,5
4de lj	348	182	52,3	78	52	66,7
5de lj.	348	176	50,6	58	37	63,8
6de lj.	348	198	56,9	63	34	54,1
Totaal	3042	1633	53,7	568	364	64,1

Er zijn geen opmerkelijke verschillen in respons tussen de ouders met kleuters enerzijds en de ouders met leerlingen in het lager onderwijs anderzijds, noch bij de oktober-enquête, noch bij de vervolgenquête. Ook in absolute termen blijven

er voldoende observaties per leerjaar over om uitspraken te doen over de spreiding van de studiekosten over de verschillende leerjaren.

Tabel 2.10 Vergelijking van de responsratio's tussen de steekproefscholen (n=59) in percentages

Responsratio	Enquête oktober 2005	Vervolg-enquête mei 2006
0	-	1,7
1-<10	-	-
10-<20	-	-
20-<30	8,5	1,7
30-<40	8,5	3,4
40-<50	13,6	13,6
50-<60	35,6	15,2
60-<70	16,9	25,4
70-<80	15,2	20,3
80-<90	1,7	13,6
90-100	-	5,1
Min. ln./school	11	0
Max. ln./school	45	14
	100,0	100,0

In bijna 70% van de steekproefscholen werd in oktober 2005 een respons gehaald van 50% en meer. Het minimum aantal observaties per school bedraagt hier elf, het maximum 45. In mei 2006 werd eveneens in bijna 70% van de steekproefscholen een respons gehaald van 50% en meer van de ouders die toegezegd hadden om mee te werken aan de vervolg-enquête. Er is uitval van één school; met name een kleine school van het gemeenschapsonderwijs. In absolute termen is het aantal observaties per school hier laag.

We zijn ook nagegaan of de vier GOK-scholen uit de steekproef die we als concentratieschool kunnen beschouwen een lagere responsratio hebben dan de andere scholen. Dit is echter niet het geval.

2.6.2 Respons naar niet-gecontroleerde kenmerken

Hierna volgt een korte profielschets van de respondenten van de bevraging in oktober 2005 (n=1633) en van de deelsteekproef van ouders die op het einde van het schooljaar de vervolg-enquête ingevuld hebben (n=364). Wij hebben informatie over de leeftijd en nationaliteit van de ouders, hun gezinssituatie met het totaal aantal kinderen, hun werksituatie, hun scholingsniveau en hun inkomenspositie.

2.6.2.1 Leeftijd

De gemiddelde leeftijd van de vaders in onze steekproef bedraagt 39 jaar; de gemiddelde leeftijd van de moeders bedraagt 36 jaar. De helft van de vaders behoort tot de leeftijdsgroep van 35-42-jarigen. De helft van de moeders behoort tot de leeftijdsgroep 33-40-jarigen. Het leeftijdsprofiel van de ouders die de vervolgenquête invulden is hetzelfde.

2.6.2.2 Gezinssituatie

88% van de steekproefgezinnen zijn gehuwd of wonen samen. 10% zijn alleenwonend (zonder partner met kind(eren)). 0,50% wonen in bij de ouders, familieleden of kennissen.

Bij de ouders die aan de vervolgenquête deelnamen, is 91% gehuwd of samenwonend en 9% is alleenwonend.

2.6.2.3 Werksituatie

We bekijken de werksituatie afzonderlijk voor de ouderparen en de eenoudergezinnen die alleen wonen.

Wat de samenwonenden en gehuwden betreft, kennen we de werksituatie van 1 390 ouderparen. 80% daarvan hebben twee inkomens, ofwel twee inkomens uit arbeid, ofwel twee vervangingsinkomens (pensioen, werkloosheidsuitkering, ziekteverzekering) ofwel een combinatie van de twee vorige. 18,25% van de gezinnen moet het met slechts één inkomen stellen. De ouderparen uit de vervolgenquête hebben een identieke werksituatie. Van de alleenstaande alleenwonende ouders heeft 67% een inkomen uit arbeid; voor de alleenstaande alleenwonende respondenten uit de vervolgenquête is dit 55%.

De allerzwaksten werden minder bereikt met onze bevraging: de gezinnen zonder inkomen (die bijvoorbeeld een leefloon ontvangen) komen bijna niet voor in onze steekproef.

Wanneer wij de werksituatie nagaan van de ouderparen *naar onderwijsnet en schoolgrootte*, stellen wij geen noemenswaardige verschillen vast. Middelgrote scholen van het Gemeenschapsonderwijs hebben het hoogste percentage ouderparen met twee inkomens (87,8%); kleine scholen van datzelfde net hebben daarentegen het laagste percentage ouderparen met twee inkomens (74,7%).

Het is niet zinvol om naar onderwijsnet en schoolgrootte uitspraken te doen over het percentage eenoudergezinnen (die alleen wonen) met een inkomen uit arbeid omdat het aantal observaties volgens die kenmerken te klein is.

2.6.2.4 Scholingsniveau

Van 1 364 gehuwde of samenwonende ouderparen kennen we het scholingsniveau. Van de koppels die tevens de vervolgenquête invulden, kennen we er van 328 het scholingsniveau. Bij meer dan de helft van hen (57,6% respectievelijk 65%) is minstens één van de partners in het bezit van een diploma hoger onderwijs (HOKT, HOLT of universiteit). In 31,7% respectievelijk 39,7% van de ouderparen hebben zelfs beide partners een diploma van hoger onderwijs. In 12,1% respectievelijk 8,3% van de ouderparen zijn beide partners laaggeschoold, d.w.z. hebben beiden hoogstens een diploma van lager secundair onderwijs.

Van de alleenstaande ouders (n=153) die de oktober-enquête invulden, is 26,5% laaggeschoold; 34,2% heeft hier een diploma van hoger onderwijs. Voor de vervolgenquête (n=30) bedragen deze percentages respectievelijk 31,6% en 36,2%.

Wanneer we het scholingsniveau van de gehuwde of samenwonende ouderparen vergelijken naar onderwijsnet en schoolgrootte, stellen we vast dat *middelgrote* basisscholen een hoog percentage (62 tot 66%) ouderparen hebben waarvan minstens één partner hooggeschoold is. Het tegenovergestelde geldt voor *grote* basisscholen: zij hebben een klein percentage (39 tot 56%) ouderparen waarvan minstens één partner in het bezit is van een diploma hoger onderwijs.

Kleine scholen van het Gemeenschapsonderwijs hebben het kleinste aandeel (36,4%) ouderparen met minstens één hooggeschoolde partner. Middelgrote scholen van het Vrij Gesubsidieerd Onderwijs hebben daarentegen hebben het grootste aandeel (66%).

Het is niet mogelijk om over het opleidingsniveau van de alleenstaande ouders uit ons onderzoek uitspraken te doen naar net en schoolgrootte omdat het aantal observaties die aan die kenmerken beantwoorden, te klein is.

In tabel 2.11 wordt de informatie over het scholingsniveau van de steekproefpersonen vergeleken met populatiegegevens. De populatie bestaat hier uit mannen en vrouwen (al dan niet met kinderen) in de leeftijdscategorie 25-64 jaar in Vlaanderen in 2005.

Uit deze cijfers blijkt dat de ouders met een diploma hoger secundair onderwijs en met een universitair diploma op een correcte manier vertegenwoordigd zijn in de steekproef. Er is daarentegen een lichte ondervertegenwoordiging van de laaggeschoolden en er is een duidelijke oververtegenwoordiging van ouders met een diploma hoger niet-universitair onderwijs. Voor de vervolgenquête doen we dezelfde vaststellingen; zij het nog meer uitgesproken.

Tabel 2.11 Scholingsniveau (hoogst behaalde diploma) van de ouders in de steekproef (%): een vergelijking met de populatie van mannen en vrouwen tussen 25 en 64 jaar in Vlaanderen in 2005

	Mannen			Vrouwen		
	Steekproef Oktober '05	Mei '06	Populatie % totaal	Steekproef Oktober '05	Mei '06	Populatie % totaal
Maximaal lager secundair	23,1	18,8	32,5	20,7	16,5	32,8
Hoger secundair	38,6	36,1	37,7	33,4	27,5	35,8
Hoger niet-universitair	23,7	26,7	14,4	35,4	43,2	21,6
Universitair	14,6	18,5	15,4	10,5	12,7	9,8
Totaal	100,0 1 398	100,0 330	100,0	100,0 1 579	100,0 363	100,0

De populatie bevat enkel mannen en vrouwen (al dan niet met kinderen) uit de leeftijdsklasse 25-64 jaar in Vlaanderen in 2005.

Bron: MVG OND, Algemene Directie Statistiek <http://aps.vlaanderen.be>

2.6.2.5 Inkomensniveau

Het netto besteedbaar gezinsinkomen, gedefinieerd als zijnde het geheel van lonen en/of andere beroepsinkomsten, evenals de kinderbijslagen, alimentatie- en vervangingsuitkeringen (werkloosheid, invaliditeit, overlevingspensioen), situeert zich bij bijna een vijfde van de gezinnen van de oktober-enquête (19%) tussen 2 000 en 2 499 euro per maand. Het inkomensniveau van de respondenten die tevens de vervolgenquête invulden, ligt relatief hoger. Bij 70,4% van de respondenten uit de oktobersurvey situeert het maandelijks netto-bestedbaar gezinsinkomen zich boven 2000 euro per maand (n=1 468); voor de deelsteekproef (n=353) is dit bij 78,5% het geval.

Tabel 2.12 Netto besteedbaar maandinkomen van de respondenten naar gezinssituatie (%)

Netto-bestedbaar inkomen	Twee-oudergezinnen		Eenoudergezinnen		Totaal	
	okt. '05	mei '06	okt. '05	mei '06	okt. '05	mei '06
<1 000	2,7	1,0	1,6	0,9	4,33	1,9
1000 - <1 499	6,4	4,7	3,9	2,3	10,37	7,0
1500 - <1 999	11,7	7,9	3,2	4,7	14,92	12,6
2 000 - <2 499	18,0	16,4	0,9	0,6	19,00	17,0
2500 - <2 999	16,4	16,5	0,5	0	16,86	16,5
3 000 - <3 499	15,1	18,4	0,2	0,3	15,34	18,7
3 500 - <3 999	9,1	14,4	0,2	0	9,32	14,4
≥4 000	9,8	11,9	0,1	0	9,87	11,9
Totaal aantal respondenten	(n=1 316)	(n=324)	(n=152)	(n=29)	(n=1 468)	(n=353)

Het percentage respondenten met een netto besteedbaar maandinkomen boven 2000 € per maand, verschilt niet noemenswaardig naar onderwijsnet en schoolgrootte. We stellen wel vast dat kleine scholen van het Officieel Gesubsidieerd Onderwijs het kleinste aandeel (54,1%) ouders hebben met een netto besteedbaar maandinkomen boven 2000 €, terwijl grote basisscholen van datzelfde onderwijsnet het grootste aandeel (76,6%) van ouders hebben met dat kenmerk.

2.6.2.6 Aantal kinderen

Voor beide enquêtes bedraagt het gemiddeld aantal kinderen in een steekproefgezin 2,3. Iets minder dan de helft van de gezinnen heeft twee kinderen (49%). 23% heeft drie kinderen; 18% heeft één kind. De overige 10% heeft vier kinderen of meer.

2.6.2.7 Nationaliteit

De samenstelling van de steekproef volgens nationaliteit bestaat uit 95% Belgen. Dit geldt zowel voor de respondenten van de oktober-enquête als voor de respondenten die deelnamen aan de vervolgenquête.

Van de niet-Belgische respondenten is 74% afkomstig uit een land van de Europese Unie. De niet-Belgen bestaan voor meer dan een derde uit Nederlanders en uit 16% Italianen.

3. Samengevat

De noodzakelijke informatie voor de berekening van de studiekosten in Vlaanderen werd vergaard door middel van twee surveys: een mondelinge bevraging van directies van basisscholen en een schriftelijke enquête bij ouders met kinderen in deze scholen. We bespreken hieronder de behaalde respons in kwantitatief en kwalitatief opzicht.

3.1 Respons in kwantitatief opzicht

Bij het begin van het schooljaar 2005-2006 werden 60 directies van basisscholen in Vlaanderen mondeling bevraged over hun kostenbeleid ten aanzien van de ouders. Aan 85 basisscholen werd de vraag gesteld of ze bereid waren om mee te werken aan het onderzoek. De behaalde responsratio bedraagt hiermee 70,6%. De tweede stap in de informatieverzameling bestond uit een schriftelijke bevraging van ouders met leerlingen in 59 basisscholen. Eind 2005 (tijdens de maanden oktober-november-december) werden ons 1 633 ingevulde vragenlijsten door de ouders teruggestuurd. Dit geeft een respons van 53,68%. 568 gezinnen van deze groep (of 34,78%) werden bereid gevonden om op het einde van het schooljaar een

vervolg-enquête in te vullen over de meer sporadische uitgaven - waarover men bij het begin van het schooljaar weinig of geen zicht heeft. 368 gezinnen (64,8%) hielden zich aan die afspraak en stuurden ons in juni 2006 die enquête ingevuld terug.

3.2 Respons in kwalitatief opzicht

Bij de directie-enquêtes werd vooraf gecontroleerd voor schoolnet en schoolgrootte. De samenstelling van de bereikte steekproef van scholen beantwoordt volledig aan de vooropgestelde verdeling in strata.

Wat de bekomen dataset met 1 633 observaties, d.i. met informatie over de studiekosten van gezinnen, betreft, kunnen we melden dat deze groep vrij goed verspreid is over de 59 scholen: in bijna 70% van de scholen werd een respons behaald van 50% of meer. Dit impliceert dat we ook naar schoolgrootte en schoolnet over voldoende observaties beschikken. Er was ook geen selectieve uitval naar leerjaar. Voor elk van de negen leerjaren (drie kleuterklassen en zes leerjaren) hebben we voldoende informatie van gezinnen (tussen 164 en 198 gezinnen per leerjaar).

Hetzelfde kunnen we besluiten voor de beperkte groep van ouders die de vervolgenquête ingevuld terug stuurden (n=368). Ook hier vond er geen selectieve drop-out plaats naar de zojuist opgesomde kenmerken al moet hier opgemerkt worden dat het aantal observaties (gezinnen) per school klein is.

Een korte profielschets van de bereikte gezinnen leert ons dat de 'doorsnee-responder' Belg is, tussen 35 en 40 jaar, gehuwd of samenwonend en twee kinderen heeft. De 'doorsnee-responder' heeft tevens twee inkomens, is zelf en/of de partner in het bezit van een diploma hoger onderwijs en heeft een netto besteedbaar gezinsinkomen van meer dan 2 000 € per maand. Deze (zeer veralgemeende) 'foto' doet ons besluiten dat we voornamelijk een sociaal-economisch sterkere groep bereikt hebben. Dit is niet onverwacht gezien het gebruikte instrumentarium (schriftelijke vragenlijsten) en de aard van de opgevraagde informatie (veel bedragen).

Een vergelijking van het socio-economisch profiel van de ouders die de enquête in oktober invulden met dat van de deelnemers aan de vervolgenquête, geeft aan dat vooral de sterkere groep ook effectief op het einde van het schooljaar een tweede vragenlijst ingevuld terug stuurde. De selectieve uitval kwam hier tot uiting in een hoger scholingsniveau en een hoger inkomensniveau van de ouders.

HOOFDSTUK 3

OMVANG EN SAMENSTELLING VAN DE GEMIDDELDE STUDIEKOSTEN

Dit hoofdstuk geeft het verslag van een aantal berekeningen op de gegevens van gezinnen die aan de schriftelijke enquête bij het begin van het schooljaar 2005-2006 hebben meegewerkt (n=1 633) en op de deelverzameling van gezinnen die op het einde van datzelfde schooljaar de vervolgenquête ingevuld hebben. Concreet levert dit vele tabellen op met gemiddelde studiekosten voor Vlaanderen op diverse niveaus:

- globaal, per kostenrubriek en per uitgavenpost;
- per leerjaar en per onderwijsniveau (kleuteronderwijs of lager onderwijs) afzonderlijk.

Voorafgaandelijk gebeurden een aantal manipulaties op de twee datasets. Deze worden kort beschreven in sectie 1. In sectie 2 concentreren we ons op het studiekostenbegrip zoals dit afgebakend werd in hoofdstuk 1. We berekenen de gemiddelde studiekosten op diverse niveaus en vergelijken de situatie in 2005 met de toestand in 1998 en 1988 (Bollens et al., 2000; Van Hooreweghe et al., 1989). In sectie 3 komen de ‘andere’ schooluitgaven aan bod.

1. Voorafgaandelijke datamanipulaties

1.1 Samenvoegen van twee datasets naar één dataset

De dataset van de oktober-enquête bevat de antwoorden van 1 633 gezinnen. Een deelverzameling van deze gezinnen (n=368) heeft ook de vervolgenquête ingevuld teruggestuurd.

De kostenrubrieken niet-duurzame en duurzame schoolartikelen, alsook kleding werden zowel in de oktober-enquête als in de vervolgenquête bevroegd. In de vervolgenquête hebben we steeds gevraagd naar schooluitgaven die *in de loop van het schooljaar* gedaan zijn (d.w.z. ná het invullen van de vragenlijst bij de start van het schooljaar). Bij de vervolgenquête is er slechts een kleine groep van ouders die op het einde van het schooljaar nog uitgaven meldt voor de kostenrubrieken niet-duurzame schoolartikelen, duurzame schoolartikelen en kleding. Het zou weinig relevant zijn om de cijfergegevens uit de vervolgenquête apart voor te

stellen. Om het totaalplaatje te maken voor de ouders die in de loop van het schooljaar nog uitgaven hadden, werden de bedragen van mei 2006 opgeteld bij de bedragen van oktober 2005.

De kostenrubrieken schooluitstappen en éénmalige buitenschoolse uitgaven werden alleen bevraagd in de vervolgenquête omdat dit kosten zijn die voornamelijk in de loop van het schooljaar optreden. Op basis van de antwoorden van de ouders die de vervolgenquête ingevuld hebben, konden wij voor de andere respondenten uit de steekproef bij wie we uitgaven voor deze kostenrubrieken vermoedden, een voorwaardelijk gemiddelde imputeren (cf. infra). Voor de kostenrubrieken schooluitstappen en éénmalige buitenschoolse uitgaven werd m.a.w. $\frac{3}{4}$ van de gegevens aangevuld door extrapolatie vanuit de vervolgenquête.

Om de berekeningen in dit rapport te verslaan, hebben we dus één globale dataset nodig die betrekking heeft op het schooljaar 2005-2006. Daarom werden de dataset met de gegevens van de oktober-enquête en de dataset van de vervolgenquête samengevoegd tot één dataset waarbij het aantal observaties nog steeds 1 633 is.

1.2 Ontbrekende waarden

Wanneer de respondenten expliciet meldden dat ze bepaalde kosten hadden maar het bedrag niet meer kenden, hebben we soms zelf een bedrag ingevoerd. Hierbij werden de volgende regels gehanteerd:

- *Vervangen door de gemiddelde kostprijs.* Bij ontbrekende waarden in de kostenrubrieken niet-duurzame schoolartikelen, duurzame schoolartikelen en kleding hebben we een bedrag ingevoerd dat overeenstemt met de gemiddelde kostprijs die andere steekproefgezinnen met een kind in hetzelfde leerjaar betaald hebben voor dezelfde uitgavenpost. Ontbrekende waarden in de kostenrubriek vervoer (bv. onderhoudskosten fiets) werden vervangen door de gemiddelde prijs berekend op de gezinnen met uitgaven voor die uitgavenpost. Bij de kostenrubrieken schooluitstappen (meer bepaald daguitstappen) en eenmalige buitenschoolse kosten hebben we de ontbrekende waarden vervangen door een voorwaardelijk gemiddelde naar leerjaar en onderwijsnet. Dit betekent dat we bij ontbrekende waarden in deze kostenrubrieken een bedrag ingevoerd hebben dat overeenstemt met de gemiddelde kostprijs die andere steekproefgezinnen met een kind in hetzelfde leerjaar en hetzelfde onderwijsnet betaald hebben voor dezelfde uitgavenpost.
- *Gebruik van informatie uit de directie-enquête.* Wanneer ouders de schoolrekening van het wekelijkse zwemmen, eten en drinken op school, het tijdschriftabonnement op het moment van de bevraging nog niet gekregen hadden, hebben we beroep gedaan op informatie uit de directie-enquêtes. We vulden dan de tarieven in van de school van de leerling. Ook in het geval dat ouders hun kind mee laten gaan op een (meerdaagse) uitstap maar de kostprijs daarvan (nog) niet wisten, hebben we op basis van de informatie uit de directie-enquête de

juiste bedragen kunnen invoeren. Deze werkwijze werd ook toegepast bij ontbrekende waarden voor de uitgavenrubrieken buitenschoolse opvang en middag- en avondstudie.

1.3 Extrapolatie naar 'schooljaar'

Regelmatig terugkerende studiekosten

Regelmatig terugkerende studiekosten zoals tijdschriftabbonnementen, vervoer, eten en drinken op school en buitenschoolse opvang werden enkel bevraagd in de oktober-enquête. Om de kost op jaarbasis te berekenen, hebben we volgende omrekeningstabel gehanteerd:

- prijs/maand $\times 8,3$ = prijs/schooljaar;
- prijs/trimester 1 $\times 36/14,5$ = prijs/schooljaar;
- prijs/trimester 2 $\times 36/12$ = prijs/schooljaar;
- prijs/trimester 3 $\times 36/9,5$ = prijs/schooljaar;
- prijs/week $\times 36$ = prijs/schooljaar;
- prijs/dag $\times 180$ = prijs/schooljaar.

Rekening houdend met vakantieperiodes (zomervakantie, krokusverlof, ...) en periodes van schorsing (pedagogische studiedagen, ...) telt een schooljaar immers ongeveer 180 schooldagen of 36 weken of 8,3 maanden op een kalenderjaar. Het eerste trimester telt ongeveer 14,5 schoolweken, het tweede trimester 12 en het derde 9,5 schoolweken.

1.4 Weging

Bij de steekproeftrekking van basisscholen hebben we de scholen uit het officiële net (GO en OGO) oververtegenwoordigd. De bedoeling was om ondanks de beperkte steekproefomvang van 60 scholen toch wetenschappelijk betrouwbare uitspraken te kunnen doen op niveau van de schoolnetten en de schoolgroottes. Deze oververtegenwoordiging situeert zich bijgevolg ook op het niveau van de leerlingen uit die steekproefscholen. Willen we hierna de studiekosten berekenen in het basisonderwijs, dan moeten we de informatie van elke respondent wegen met een wegingscoëfficiënt die bepaald wordt door het schoolnet en de schoolgrootte van de school waar het kind naar toe gaat. De wijze waarop deze wegingscoëfficiënten berekend worden, de resultaten en de interpretatie worden beschreven in bijlage 2.

2. De gemiddelde studiekosten

2.1 Per kostenrubriek en uitgavenpost

In de linkerhelft van tabel 3.1 wordt per kostenrubriek gekeken naar het aantal ouders binnen de steekproef die effectief uitgaven hadden en is het gemiddelde berekend op deze deelgroep. In de rechterhelft van tabel 3.1 is het gemiddelde herberekend op alle gezinnen binnen de steekproef (n=1 633). We houden steeds rekening met het gewicht van elke observatie (naar schoolnet en schoolgrootte) in de betreffende steekproefpopulatie.

Tabel 3.1 Gemiddelde omvang en frequentie van de gemaakte kosten per kostenrubriek (in euro)

Uitgaven	N	%stkpf	Gem. van gezinnen met uitgaven in de steekproef					Gemiddelde van alle gezinnen in de steekproef				
			Gem.	St.dev.	Min.	Med.	Max.	Gem.	St.dev.	Min.	Med.	Max.
A1. Niet-duurzame schoolartikelen	1 409	86,3	49,46	42,89	0,70	40,98	610,00	43,03	43,22	0	34,00	610,00
- Allerlei	1 213	74,3	38,90	40,51	0,50	29,60	610,00	28,79	38,91	0	18,55	610,00
- Tijdschriften (jaar)	807	49,4	26,79	11,03	1,00	24,83	99,13	14,24	15,54	0	14,50	99,13
A2. Duurzame artikelen	1 084	66,4	42,24	44,23	0,45	27,00	325,00	27,56	41,34	0	11,14	325,00
B. Kleding	880	53,9	16,85	20,43	1,20	10,00	260,00	8,89	17,23	0	2,50	260,00
C. Vervoer (jaar)	1 155	70,7	127,51	143,90	1,00	81,00	1512,00	89,14	134,59	0	41,60	1512,00
D. Schooluitstappen	1 622	99,3	63,91	82,98	1,75	32,00	760,44	63,50	82,86	0	31,80	760,44
- Allerlei	1 617	99,0	11,52	14,86	1,00	6,65	208,00	11,41	14,83	0	6,65	208,00
- Zwemmen (jaar)	981	60,1	28,95	17,85	3,00	27,00	108,00	17,11	19,93	0	36,00	108,00
- Meerd. reizen (jaar)	437	26,8	137,17	89,99	0,10	125,00	600,00	34,98	76,10	0	0,00	600,00
G. Eenmalige buitenschoolse kosten	1 632	99,9	94,57	36,69	1,00	92,44	604,00	94,50	36,76	0	92,44	604,00

Uit tabel 3.1 blijkt dat 86% van de ouders uitgaven doen voor *niet-duurzame schoolartikelen*. Ze geven hiervoor gemiddeld 49,50 euro uit per kind. Dit bedrag kan uitgesplitst worden voor tijdschriften enerzijds en allerlei niet-duurzame schoolartikelen zoals boeken of tekengerief anderzijds. Bijna de helft van de ouders doet uitgaven voor tijdschriften. Gemiddeld spenderen ze hieraan 27 euro. Gemiddeld gaat er 39 euro naar allerlei niet-duurzame schoolartikelen (dus zonder tijdschriften). 74% van de ouders hebben hiervoor uitgaven.

Voor de interpretatie van deze cijfers is het belangrijk op te merken dat de som van de hoger vermelde gemiddelde bedragen 39 euro en 27 euro niet gelijk is aan 49,50 euro. Dit komt doordat de groep van ouders met uitgaven voor allerlei niet-duurzame schoolartikelen (n=1 213) niet noodzakelijk samenvalt met de groep van ouders die uitgaven heeft voor tijdschriften (n=807). In de groep van 1 409 respondenten met uitgaven voor de volledige rubriek niet-duurzame schoolartikelen zijn er dus ouders met uitgaven voor zowel allerlei niet-duurzame schoolartikelen als voor tijdschriften; maar er zitten in die groep ook ouders die alléén uitgaven hebben voor allerlei niet-duurzame schoolartikelen en niet voor tijdschriften of omgekeerd. Deze verschillen in aantal ouders met uitgaven voor een bepaalde post of rubriek beïnvloeden de gemiddelde bedragen en verklaren waarom men niet zomaar de som mag maken. Dit ‘probleem’ zal zich niet stellen als we gemiddelde studiekosten berekenen op de totale steekproef omdat het aantal observaties dan steeds gelijk is aan 1 633.

Wanneer wij nu een gemiddelde kost berekenen voor een uitgavenpost of voor een uitgavenrubriek maken wij eerst ‘de rekening’ per observatie. Zo willen wij bijvoorbeeld weten hoeveel ouders van een leerling uit de steekproef in totaal uitgegeven hebben voor boeken, werkboeken, kopieën, schrijfgerief, kaftpapier enz. Wanneer we deze optelsom voor iedere observatie herhalen, bekomen wij zo 1 633 bedragen. Vervolgens berekenen wij van deze bedragen het gemiddelde. Ook voor de interpretatie van de gemiddelde cijfers die in het vervolg van dit rapport voorgesteld worden, is het belangrijk om van deze werkwijze op de hoogte te zijn.

Voor de rubriek *duurzame schoolartikelen* zoals een boekentas of woordenboeken toont tabel 3.1 dat 66% van de ouders hiervoor uitgaven doet. Gemiddeld betalen ze 42 euro.

Meer dan de helft van de ouders (54%) koopt *kleding* specifiek nodig voor de school voor een gemiddeld bedrag van 17 euro.

De *vervoerskost* werd op jaarbasis berekend. 71% van de gezinnen vermeldden een kost van gemiddeld 127,51 euro per schooljaar.

Bij de uitgavenpost *allerlei schooluitstappen* stellen wij vast dat de overgrote meerderheid van de ouders een uitgave heeft. Tabel 3.1 toont dat ze hieraan gemiddeld 11,50 euro spenderen.

Een andere uitgavenpost binnen de rubriek schooluitstappen is zwemmen. Uit de oktober-enquête blijkt dat 60% procent van de ouders hiervoor op jaarbasis gemiddeld 29 euro betaalt.

Tot slot binnen de rubriek schooluitstappen laat 27% van de gezinnen zijn kind meegaan op een meerdaagse uitstap van de school. Gemiddeld kost hen dit 137 euro.

Globaal kunnen we dus stellen dat de uitgaven voor allerlei schooluitstappen, voor zwemmen en voor meerdaagse uitstappen gemiddeld 64 euro bedragen.

De *eenmalige buitenschoolse kosten* vormen een belangrijke uitgavenpost, zowel wat betreft de frequentie van voorkomen als wat betreft de omvang van de uitgaven. De overgrote meerderheid van de ouders heeft een uitgave voor deze post. Tabel 3.1 toont dat het bedrag hiervan gemiddeld 95 euro is.

De standaarddeviatie en de minimum- en maximumwaarden in de kolommen na de gemiddelden geven de sterke variatie aan van de bedragen rond het gemiddelde. De grote individuele variaties in uitgaven moeten in verschillende richtingen gezocht worden zoals bijvoorbeeld de grote verschillen in wat het kind nodig heeft tussen de verschillende leerjaren. Verschillen tussen netten en scholen in de bijkomende werkmiddelen die hen worden gegeven, kunnen een impact hebben op de omvang en frequentie van andere eenmalige buitenschoolse kosten. Verschillen in het consumptiepatroon van ouders spelen mee bij de aankoop van bijvoorbeeld kleding en duurzame schoolartikelen. Bij de vervoerskost speelt de afstand tot de school een rol. Op deze punten komen we later terug.

Hierna worden de kostenrubrieken verder in detail besproken. Het cijfermateriaal dat besproken wordt, is samengebracht in de tabellen 3.2 en 3.3. Tabel 3.2 geeft de gemiddelde omvang van de studie-uitgaven voor de diverse items per kostenrubriek. Tabel 3.3 geeft de percentages van ouders die uitgaven hadden. In bijlage 3 is de tabel opgenomen met daarin de gemiddelde omvang van de kosten betaald door de gezinnen met uitgaven.

Merk op dat - in tegenstelling tot de bedragen die in de bespreking van tabel 3.1 vermeld worden - de gemiddelde bedragen uit tabel 3.2 berekend zijn op de totale steekproef (m.a.w. ook op de gezinnen die voor een bepaalde uitgavenpost geen kosten hadden). Voor de interpretatie van de resultaten van dit onderzoek is het belangrijk om te weten of de cijfers berekend zijn op de totale steekproef of enkel op de deelgroep van gezinnen die effectief uitgaven hadden. Zo kan een kleine groep van ouders gemiddeld een hoog bedrag uitgeven voor een bepaald schoolartikel, maar wanneer dit vertaald wordt naar de volledige steekproef zal deze gemiddelde uitgave veel lager liggen. De grote groep van ouders die een prijs = 0 euro meldt voor dat welbepaald artikel trekt het gemiddelde bedrag immers fors naar beneden.

Tabel 3.2 Gemiddelde omvang van de studie-uitgaven (in euro): per kostenrubriek en uitgavenpost (gemiddelde berekend op de totale steekproef)

	Schooljaar 2005-2006 n=1 633
Rubriek A1: Niet-duurzame schoolartikelen	
A11 Schoolboeken	0,82
A12 Werkboeken	0,91
A13 Fotokopieën	0,36
A14 Gereedschappen en grondstoffen	0,55
A15 Schriften	0,79
A16 Farden/mappen	4,46
A17 Kaftpapier	2,80
A18 Schoolagenda	0,45
A19 Schrijfgerief	5,18
A110 Tekengerief	5,56
A111 Knutselgerief	2,67
A112 Pennendoos	3,54
A113 Andere	0,70
Tijdschriften	14,24
Rubriek A2: Duurzame schoolartikelen	
A21 Boekentas	19,98
A22 Turnzak	2,81
A23 Rekenmachine	1,01
A24 Passer	0,99
A25 Gradenboog	0,21
A26 Tekendriehoek	0,18
A27 Geodriehoek	0,43
A28 Woordenboeken	1,10
A29 Muziekinstrumenten	0,33
A210 Atlas	0,11
A211 Andere (bv. brooddoos)	0,39
Rubriek B: Kleding	
B1 Schooluniform	1,84
B2 Uniformschort	0,06
B3 Werkkledij (bv. verfschort)	0,29
B4 Turn- en sportkledij	7,81
B5 Andere kledij, specifiek nodig voor school (bv. carnavalkledij)	0,72
Rubriek C: Vervoer	89,14
Rubriek D: Schooluitstappen	
D1 Studie-uitstappen	2,05
D2 Schoolreizen	4,09
D3 Culturele uitstappen	2,86
D4 Sportactiviteiten	1,50
D5 Andere	0,92
Zwemmen	17,11
Meerdaagse uitstappen	34,98
Rubriek G: Eenmalige buitenschoolse uitgaven	
G1 Financiële steunacties voor goed doel	5,06
G2 Allerhande verkopen	14,38
G3 Schoolevenementen	44,86
G4 Klasfoto's	12,46
G5 Cadeautjes	15,89
G6 Andere	1,85

Tabel 3.3 Percentage van de ouders die kosten hadden in het basisonderwijs: per kostenrubriek en uitgavenpost

		Schooljaar 2005-2006
Rubriek A1: Niet-duurzame schoolartikelen		
A11	Schoolboeken	2,6
A12	Werkboeken	5,6
A13	Fotokopieën	2,4
A14	Gereedschappen en grondstoffen	6,2
A15	Schriften	13,0
A16	Farden/mappen	51,4
A17	Kaftpapier	50,0
A18	Schoolagenda	6,9
A19	Schrijfgerief	49,3
A110	Tekengerief	48,7
A111	Knutselgerief	46,5
A112	Pennendoos	35,1
A113	Andere	8,3
	Tijdschriften	49,4
Rubriek A2: Duurzame schoolartikelen		
A21	Boekentas	46,8
A22	Turnzak	23,5
A23	Rekenmachine	9,0
A24	Passer	13,8
A25	Gradenboog	6,9
A26	Tekendriehoek	7,2
A27	Geodriehoek	17,7
A28	Woordenboeken	6,5
A29	Muziekinstrumenten	1,2
A210	Atlas	0,6
A211	Andere (bv. brooddoos)	2,5
Rubriek B: Kleding		
B1	Schooluniform	1,2
B2	Uniformschort	0,4
B3	Werkkledij (bv. verfschort)	3,5
B4	Turn- en sportkledij	51,7
B5	Andere kledij, specifiek nodig voor school (bv. carnavalkledij)	3,5
Rubriek C: Vervoer		
		70,7
Rubriek D: Schooluitstappen		
D1	Studie-uitstappen	87,4
D2	Schoolreizen	93,2
D3	Culturele uitstappen	92,5
D4	Sportactiviteiten	88,3
D5	Andere	83,0
	Zwemmen	60,1
	Meerdaagse uitstappen	26,8
Rubriek G: Eenmalige buitenschoolse uitgaven		
G1	Financiële steunacties voor goed doel	89,2
G2	Allerhande verkopen	94,2
G3	Schoolevenementen	95,5
G4	Klasfoto's	97,5
G5	Cadeautjes	92,2
G6	Andere	77,9

2.1.1 Niet-duurzame schoolartikelen

Ongeveer de helft van de ouders met leerlingen in het basisonderwijs hebben tijdens het schooljaar 2005-2006 mappen en farden, kaftpapier, schrijf-, teken- en knutselgerief en tijdschriften gekocht. Ongeveer één op drie ouders koopt een nieuwe pennendoos. Een minderheid van de ouders (13% of minder) heeft zelf school- of werkboeken, fotokopieën, gereedschappen en grondstoffen, schriften of een schoolagenda moeten aankopen voor zoon of dochter.

De duurste uitgavenpost binnen deze rubriek betreft de aankoop van tijdschriften. Op jaarbasis betekent dit voor de ouders een kost van gemiddeld 14 euro. Schrijf- en tekengerief is de tweede duurste uitgavenpost (ongeveer 5 euro).

2.1.2 Duurzame schoolartikelen

De drie meest gekochte artikelen binnen deze rubriek zijn: een boekentas (47%), een turnzak (23,5%) en een geodriehoek (18%).

De boekentas is het duurste en kost gemiddeld 20 euro. Het tweede duurste artikel - waarvan de gemiddelde prijs weliswaar een stuk lager ligt - is een turnzak voor 3 euro.

2.1.3 Kleding

Ruim de helft van de ouders kopen *turn- of sportkledij* voor hun schoolgaand kind. Onder deze uitgavenpost begrijpen wij uiteraard een T-shirt, een broek en turnpantoffels voor de turnles, maar ook zwemgerief zoals een badpak, een badmuts of een zwembril. Gemiddeld kost dit 8 euro. Turn- of sportkledij is veruit de duurste uitgavenpost binnen de rubriek kleding die tegelijk ook het meest frequent voorkomt.

Slechts zeer weinig ouders in onze steekproef (0,4%) dienden een *uniformschort* aan te schaffen. Omdat zo'n schort enkel en alleen bedoeld is voor gebruik in de school, nemen we hem mee op in de berekening van de algemene studiekosten in het basisonderwijs (gemiddeld 0,10 euro).

De kost van een *schooluniform* hebben we daarentegen bewust buiten de berekening van de studiekosten gelaten.³ Slechts 1% van de ouders vermeldde deze kost waardoor de gemiddelde uitgaven op jaarbasis beperkt blijven tot 2 euro.

³ Kleding is een typische leefkost of niet strikt studiegebonden kost: ook buiten de school moet een kind gekleed worden en impliceert het een kost voor de ouders (cf. eten en drinken). Dat een schooluniform een meerkost betekent voor de ouders omdat het verplicht een donkerblauwe jas of een grijze rok hoort te zijn, moet op zijn beurt afgewogen worden tegenover de vereisten inzake kleding die gelden op een school zonder uniformverplichting. Ook hier kan er sprake zijn van een meerkost omdat de kleding bijvoorbeeld deftig hoort te zijn. Op basis van onze bevraging hebben we onvoldoende informatie om de twee kosten met elkaar te vergelijken en daarom beperken we ons tot de strikt studiegebonden kledingsartikelen.

Bij de categorie *werkkledij* melden 3,5% van de ouders dat ze hiervoor uitgaven gedaan hebben. Berekend op de totale steekproef gaat het om een gemiddeld bedrag van 0,30 euro.

Eveneens 3,5% van de ouders meldt kosten voor *andere kledij* die specifiek nodig is voor school. Het gaat bijvoorbeeld om carnavalkledij of laarzen voor een boswandeling. Gemiddeld geven alle ouders uit de steekproef hieraan 0,70 euro uit. Merk op dat heel wat ouders bij deze uitgavenpost de complete winter- en zomergarderobe van zoon of dochter opsomden, maar deze antwoorden werden verwijderd bij het toetsen van de datasets op hun coherentie en zuiverheid omdat kleding een typische leefkost is of m.a.w. een niet strikt studiegebonden kost (cf. supra).

2.1.4 Vervoer

De afstand tussen de woning en de school bedraagt gemiddeld 2,7 km. Drie op vier leerlingen woont op maximum 3 km van de school. De auto, de fiets en te voet zijn de belangrijkste vervoersmodi waarmee kinderen uit het basisonderwijs altijd of meestal naar school gebracht en van school afgehaald worden. De auto komt op de eerste plaats: 54,9% van de ouders gebruikt immers de gezinswagen voor woon-schoolverkeer. Nog eens 2,4% heeft een wagenbeurtrol met andere ouders afgesproken. De fiets en te voet zijn de tweede en derde belangrijkste vervoerswijze; resp. 30,7% en 22,6% van de verplaatsingen gebeuren gewoonlijk op die manier. 8,4% van de leerlingen maakt gebruik van de schoolbus en minder dan 1% maakt regelmatig gebruik van het openbaar vervoer om naar school te gaan.

Tabel 3.4 geeft de gemiddelde kosten weer die ouders opgegeven hebben per vervoermiddel afzonderlijk. Als we naar de kostprijs van de verplaatsingen kijken, zien we dat het openbaar vervoer en de auto de duurste vervoermiddelen zijn.

Tabel 3.4 Gemiddelde kost van de woon-schoolverplaatsingen

Vervoerswijze	Gemiddelde omvang van effectieve uitgaven			Gemiddelde uitgave berekend op de totale steekproef (n=1 633)		
	N	%	In euro	In euro	Minimum	Maximum
Gezinswagen	905	55,4	136,38	74,99	0	1 512,00
Fiets	338	20,7	26,61	5,63	0	373,50
Schoolbus	114	7,0	119,71	7,46	0	414,00
Openbaar vervoer	9	0,5	185,18	0,92	0	648,00
Andere	2	0,1	118,56	0,14	0	190,08
Totaal	1 155	70,7	127,51	89,14	0	1 512,00

Bij de berekening van de vervoerskost per vervoerswijze werd rekening gehouden met de frequentie van gebruik ervan per dag (enkel 's morgens en/of 's avonds en/of tijdens de middag). We polsten ook naar de frequentie op jaarbasis (hoeveel

maanden op een schooljaar (tien maanden) maakt u gebruik van dit middel?). De totale vervoerskost per leerling is de som van minstens één vervoerskost uit de lijst. De categorie 'andere' omvat o.m. het vervoer met de tram, de step en de wagen van de grootouders.

De kostprijs van het vervoer met de gezinswagen werd berekend als volgt:

$$= \frac{\text{aantal afgelegde km's per jaar} \times 0,15 \text{ euro/km}}{\text{totaal aantal meegevoerde kinderen}}$$

Gemiddeld worden twee kinderen meegevoerd met de wagen en bedraagt het aantal afgelegde kilometers per dag 8,7. De vaste gebruikskost van 0,15 euro/km is het tarief dat de belastingen hanteren om de kost van het woon-werkverkeer vrij te stellen. We hebben ook aan de ouders zelf gevraagd hoe hoog zij de gebruikskost van de auto inschatten. Dit kwam neer op een gemiddelde van 0,33 euro/km, berekend op alle ouders die een kost opgaven groter dan nul. Niet alle ouders die hun kinderen met de auto naar school voeren, hebben hiervoor een kost genoteerd (het kan bijvoorbeeld om een bedrijfsauto gaan).

2.1.5 Schooluitstappen

Onder de rubriek schooluitstappen vallen niet alleen allerlei uitstappen zoals studie-uitstappen, schoolreizen of culturele uitstappen, maar ook zwemmen en meerdaagse uitstappen zoals bos- of zeeklassen. Op jaarbasis hebben bijna alle ouders met kinderen in het basisonderwijs uitgaven voor culturele uitstappen zoals toneel, film, ed. (gemiddelde uitgave van 3 euro/jaar), studie-uitstappen zoals havenbezoek, boswandeling, ed. (gemiddelde uitgave van 2 euro/jaar), schoolreizen naar de zoo, een pretpark, ed. (gemiddelde uitgave van 4 euro/jaar) en sportactiviteiten zoals een sportdag, schaatsen, ed. (gemiddelde uitgave van 1,50 euro/jaar). De categorie 'andere' is een restcategorie van uitstappen die niet onmiddellijk konden ondergebracht worden bij één van de hoger vermelde uitgavenposten (gemiddelde uitgave van 1 euro/jaar).

Zwemmen kost voor de ouders gemiddeld 17 euro per schooljaar.

Bij de uitgaven aan meerdaagse reizen hebben we de volledige kost van de reis toegerekend aan het schooljaar waarin de reis plaatsvindt. Deze kost bedraagt gemiddeld 35 euro. In werkelijkheid worden in vele scholen spaarplannen opgesteld waarbij de ouders één of meer jaren voordien reeds wekelijks, maandelijks of trimesterieel een voorschot betalen.

2.1.6 Eenmalige buitenschoolse aankopen of uitgaven

In termen van frequentie komen de verschillende uitgavenposten binnen de rubriek éénmalige buitenschoolse aankopen zeer vaak voor (tot 97,5%). Het gaat om financiële steunacties voor een goed doel, allerhande verkopen (bv. een tombola of een wafelverkoop t.v.v. sneeuwklassen) of voor de verfraaiing van de speel-

plaats), schoolevenementen (restaurantdag, schoolfeest, ...), klasfoto's en cadeautjes.

Binnen deze kostenrubriek geven ouders het meest uit aan schoolevenementen. Ze spenderen hieraan gemiddeld 45 euro per schooljaar. Tweede duurste uitgavenpost zijn de cadeautjes voor kerstmis, de verjaardagstractaties, een geschenk voor de leerkracht aan het einde van het schooljaar, ... Op jaarbasis kosten deze geschenken aan de ouders gemiddeld 16 euro.

Sommige ouders die meer dan één schoolgaand kind in dezelfde school hebben, vermeldden de totaalsom die ze uitgegeven hebben aan allerhande verkopen en schoolevenementen omdat dat activiteiten zijn die vaak op schoolniveau georganiseerd worden. In die gevallen hebben we de bedragen pro rata het aantal kinderen berekend.

De categorie 'andere' bevat onder meer de aankoop in de school van nieuwjaarsbrieven, een schoolkalender of een videofilm van het schoolfeest.

2.2 Globaal, per kostenrubriek

In deze paragraaf berekenen we de gemiddelde studiekosten in het basisonderwijs per leerling voor het schooljaar 2005-2006. We bekomen de globale gemiddelde studiekosten door voor alle kostenrubrieken de som te maken van de gemiddelde uitgaven per leerling en per schooljaar.

Tabel 3.5 Gemiddelde uitgaven per leerling per schooljaar in het basisonderwijs (in euro)

	Gem.	St.dev.	n=1 633		Max.	%
			Min.	Med.		
Niet-duurzame schoolartikelen						
Allerlei	28,79	38,91	0	18,55	610,00	8,81
Tijdschriften (jaar)	14,24	15,54	0	14,50	99,13	4,36
Totaal	43,03	43,22	0	34,00	610,00	13,17
Duurzame schoolartikelen	27,56	41,34	0	11,14	325,00	8,44
Kleding	8,89	17,23	0	2,50	260,00	2,72
Vervoer	89,14	134,59	0	41,60	1512,00	27,29
Schooluitstappen						
Allerlei	11,41	14,83	0	6,65	208,00	3,49
Zwemmen (jaar)	17,11	19,93	0	36,00	108,00	5,24
Meerdaagse reizen (jaar)	34,98	76,10	0	0	600,00	10,71
Totaal	63,50	82,86	0	31,80	760,44	19,44
Eenmalige buitenschoolse kosten	94,50	36,76	0	92,44	604,00	28,93
Totaal	326,63					100,00

De globale gemiddelde studiekosten in het basisonderwijs bedragen 326,63 euro per leerling per schooljaar. Het percentage in de laatste kolom geeft aan hoe groot het aandeel van iedere kostenrubriek hierin is. Eenmalige buitenschoolse kosten

(29%) en vervoer (27%) zijn veruit de grootste uitgavenposten, gevolgd door schooluitstappen (19%).

2.3 Gemiddelde studiekosten per leerjaar

In tabel 3.6 worden de gemiddelde jaaruitgaven in het basisonderwijs uitgesplitst naar leerjaar en kostenrubriek.

Hieruit komt naar voor dat de kosten voor een kleuter gemiddeld onder de 300 euro blijven, terwijl die voor een kind in het lager onderwijs er gemiddeld sterk bovenuit steken. Voor een kleuter in de laagste kleuterklas bedragen de kosten per jaar gemiddeld 250,25 euro; voor een leerling in het zesde leerjaar lopen deze op tot een gemiddelde van 454,97 euro.

Tabel 3.6 Gemiddelde uitgaven in het basisonderwijs per leerjaar en kostenrubriek (in euro)

	K1	K2	K3	L1	L2	L3	L4	L5	L6
A1. Niet-duurzame schooluitrusting									
Tijdschriften	12,68	11,67	12,88	17,40	14,90	14,73	14,97	13,51	14,74
Allerlei	10,59	5,14	9,00	38,06	34,35	41,34	38,27	32,31	43,56
Totaal	23,27	16,80	21,88	55,46	49,25	56,08	53,24	45,82	58,31
A2. Duurzame schooluitrusting	19,78	12,00	14,00	54,83	16,73	32,88	32,65	28,29	32,31
B. Kleding	4,30	7,44	11,50	17,01	8,12	8,81	9,13	6,83	6,51
C. Vervoer	86,13	107,50	90,44	84,66	77,74	93,75	90,61	80,16	93,42
D. Schooluitstappen									
Zwemmen	3,63	5,90	16,86	20,53	23,46	22,42	22,33	21,68	15,38
Meerd. reizen	4,44	1,16	7,84	25,04	26,67	17,24	31,02	57,46	129,52
Allerlei	10,98	8,89	10,94	9,75	8,78	12,89	14,50	12,46	13,17
Totaal	19,05	15,95	35,64	55,32	58,91	52,55	67,84	91,60	158,08
G. Eenmalige buitenschoolse kosten	97,73	91,31	103,37	90,45	94,64	98,69	90,02	77,20	106,34
Totaal/leerling	250,25	251,00	276,84	357,73	305,40	342,76	343,51	329,89	454,97

* K1 (1ste kleuterklas), K2 (2de kleuterklas),...; L1 (1ste leerjaar), L2 (2de leerjaar),...

Het verschil zit vooral in het feit dat een aantal kosten bij kleuters bijna niet voorkomen. Dit kunnen we aflezen uit tabel 3.7. Deze tabel geeft een overzicht van alle uitgavenposten uitgesplitst naar kleuteronderwijs en lager onderwijs. De gemiddelden hier zijn berekend op de deelsteekproef van ouders met een kind in het kleuteronderwijs (n=519) of met een kind in het lager onderwijs (n=1 114).

Binnen de rubrieken niet-duurzame en duurzame schoolartikelen zijn er een aantal uitgavenposten waarvoor ouders van kleuters veel minder vaak uitgaven doen dan ouders van leerlingen in de lagere school (bv. schriften, mappen, kaft-papier, schrijfgerief, rekenmachine, passer, geodriehoek). Opvallend is ook dat zowel de gemiddelde kostprijs van zwemmen als de frequentie van voorkomen van uitgaven hiervoor ongeveer 2,5 keer lager liggen bij de ouders van kleuters.

Voor meerdaagse uitstappen betalen ouders van leerlingen uit de lagere school gemiddeld tien keer meer dan ouders van kleuters. Tegelijk komen kosten voor deze reizen in de kleuterschool veel minder vaak voor dan in de lagere school.

Kostenrubrieken die over de hele lijn voorkomen en vrijwel altijd even duur zijn, zijn tijdschriften, vervoer, allerlei uitstappen en eenmalige buitenschoolse uitgaven.

Tabel 3.7 Gemiddelde omvang van de studiekosten (in euro) en percentage van de ouders die kosten hadden: in het kleuteronderwijs en het lager onderwijs: per kostenrubriek en uitgavenpost

Kostenrubrieken en uitgavenposten	Kleuterond. (n=519)		Lager ond. (n=1 114)		Basis- ond. euro
	euro	%	euro	%	
Rubriek A1: Niet-duurzame schoolartikelen					
A11 Schoolboeken	0,78	1,5	0,83	3,1	0,82
A12 Werkboeken	0,82	3,8	0,95	6,5	0,91
A13 Fotokopieën	0,24	1,5	0,42	2,9	0,36
A14 Gereedschappen en grondstoffen	0,60	4,8	0,52	6,8	0,55
A15 Schriften	0,23	4,4	1,04	17,0	0,79
A16 Farden/mappen	0,88	12,3	6,08	69,7	4,46
A17 Kaftpapier	0,51	10,2	3,84	68,6	2,80
A18 Schoolagenda	0,28	3,7	0,52	8,3	0,45
A19 Schrijfgerief	0,87	6,5	7,13	69,2	5,18
A110 Tekengerief	1,16	11,7	7,55	66,0	5,56
A111 Knutselgerief	0,74	10,2	3,55	63,5	2,67
A112 Pennendoos	0,63	7,3	4,85	48,1	3,54
A113 Andere (bv. etiketten, versterkingsringetjes)	0,58	3,7	0,76	10,5	0,70
Subtotaal: Allerlei niet-duurzame schoolartikelen	8,33	31,4	38,06	94,2	28,79
Tijdschriften	12,43	49,1	15,06	49,5	14,24
Rubriek A2: Duurzame schoolartikelen					
A21 Boekentas	11,64	52,2	23,75	44,2	19,98
A22 Turnzak	2,04	19,6	3,17	25,3	2,81
A23 Rekenmachine	0,22	1,3	1,37	12,6	1,01
A24 Passer	0,15	1,3	1,37	19,6	0,99
A25 Gradenboog	0,07	1,0	0,27	9,6	0,21
A26 Tekendriehoek	0,04	0,8	0,24	10,1	0,18
A27 Geodriehoek	0,07	1,9	0,60	25,0	0,43
A28 Woordenboeken	0,39	1,3	1,42	8,9	1,10
A29 Muziekinstrumenten	0,32	0,8	0,34	1,3	0,33
A210 Atlas	0,09	0,4	0,12	0,7	0,11
A211 Andere (bv. brooddoos, vendiagram)	0,34	4,2	0,42	1,7	0,39
Subtotaal duurzame schoolartikelen	15,38	58,2	33,08	70,2	27,56
Rubriek B: Kleding					
B2 Uniformschort	0,08	0,6	0,06	0,4	0,06
B3 Werkkledij (bv. verfschort)	0,49	6,4	0,20	2,1	0,29
B4 Turn- en sportkledij	6,37	41,0	8,47	56,6	7,81
B5 Andere kledij, specifiek nodig voor school	0,77	2,3	0,71	4,0	0,72
Subtotaal kleding	7,70	44,9	9,43	58,1	8,89

Tabel 3.7 Gemiddelde omvang van de studiekosten (in euro) en percentage van de ouders die kosten hadden: in het kleuteronderwijs en het lager onderwijs: per kostenrubriek en uitgavenpost (vervolg)

Kostenrubrieken en uitgavenposten	Kleuterond. (n=519)		Lager ond. (n=1 114)		Basis- ond. euro
	euro	%	euro	%	
Rubriek C: Vervoer	94,36	71,9	86,78	70,2	89,14
Rubriek D: Schooluitstappen					
D1 Studie-uitstappen	1,39	83,4	2,35	89,3	2,05
D2 Schoolreizen	3,99	92,9	4,13	93,4	4,09
D3 Culturele uitstappen	2,88	88,6	2,84	94,2	2,86
D4 Sportactiviteiten	1,46	85,4	1,52	89,7	1,50
D5 Andere	0,58	74,4	1,07	87,1	0,92
Subtotaal allerlei uitstappen	10,30	98,3	11,91	99,4	11,41
Zwemmen	8,77	28,9	20,89	74,6	17,11
Meerdaagse uitstappen	4,54	4,6	48,78	37,1	34,98
Rubriek G: Eenmalige buitenschoolse uitgaven					
G1 Financiële steunacties voor goed doel	3,63	85,0	5,71	91,2	5,06
G2 Allerhande verkopen: tombola,...	15,47	93,1	13,88	94,8	14,38
G3 Schoolevenementen: schoolfeest,...	46,61	96,3	44,07	95,1	44,86
G4 Klasfoto's	13,32	96,3	12,07	98,0	12,46
G5 Cadeautjes: verjaardag, leerkracht,...	17,11	90,7	15,33	92,9	15,89
G6 Andere: videofilm schoolfeest,...	1,43	78,0	2,04	77,8	1,85
Subtotaal eenmalige buitenschoolse kosten	97,58	100,00	93,11	99,9	94,50

We merken ook op dat de overgang van het kleuter- naar het lager onderwijs een extra investering van ruim 27% vraagt van de ouders.

De gemiddelde uitgaven voor allerlei niet-duurzame en duurzame schoolartikelen nemen in het eerste leerjaar toe met factor 4. Voor de duurzame artikelen is er vanaf het tweede leerjaar echter een terugval in de kosten die in de daaropvolgende jaren ook blijvend is.

Voor kleding en zwemmen is de stijging reeds merkbaar in de derde kleuterklas. De gemiddelde prijzen voor zwemmen zijn over de volledige lagere school ongeveer gelijk (22 euro), behalve voor het zesde leerjaar waarin zwemmen merkbaar goedkoper is (15 euro). Dit kan te wijten zijn aan het feit dat het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap één schooljaar gratis zwemmen subsidieert en de scholen er vaak voor kiezen om dit in het zesde leerjaar in te lassen. De derde kleuterklas en het eerste leerjaar zijn de jaren waarin ouders investeren in kleding die specifiek nodig is voor school.

De schoolrekening voor meerdaagse reizen neemt vanaf het eerste leerjaar toe met factor drie. Vanaf de derde graad is er opnieuw een belangrijke stijging in de kosten voor meerdaagse reizen. Het zesde leerjaar is hiervoor een piekjaar met een gemiddelde uitgave van bijna 130 euro.

Tabel 3.8 toont ons voor het kleuteronderwijs en het lager onderwijs afzonderlijk het relatief aandeel van de verschillende kostenrubrieken in de totale studiekosten.

Tabel 3.8 Gemiddelde omvang van de studiekosten (in euro) in het kleuteronderwijs en het lager onderwijs en relatief aandeel per kostenrubriek

	Kleuterond. (n=519)		Lager ond. (n=1 114)		Basisond. (n=1 633)	
	euro	%	euro	%	euro	%
Niet-duurzame schoolartikelen						
Allerlei	8,33	3,21	38,06	10,66	28,79	8,81
Tijdschriften (jaar)	12,43	4,79	15,06	4,22	14,24	4,36
Totaal	20,76	8,00	53,12	14,87	43,03	13,17
Duurzame schoolartikelen	15,38	5,93	33,08	9,26	27,56	8,44
Kleding	7,70	2,97	9,43	2,64	8,89	2,72
Vervoer	94,36	36,38	86,78	24,30	89,14	27,29
Schooluitstappen						
Allerlei	10,30	3,97	11,91	3,33	11,41	3,49
Zwemmen (jaar)	8,77	3,38	20,89	5,85	17,11	5,24
Meerdaagse reizen (jaar)	4,54	1,75	48,78	13,66	34,98	10,71
Totaal	23,61	9,10	81,58	22,84	63,50	19,44
Eenmalige buitenschoolse kosten	97,58	37,62	93,11	26,07	94,50	28,93
Totaal	259,39	100,00	357,10	100,00	326,63	100,00

Een jaar kleuteronderwijs kost de ouders gemiddeld 259 euro en een jaar lager onderwijs 357 euro. In de kleuterschool zijn de grootste uitgavenposten éénmalige buitenschoolse kosten (38%), vervoer (36%) en schooluitstappen (9%). In de lagere school gaat het om dezelfde rubrieken met een aandeel van respectievelijk 26%, 24% en 23%.

2.4 De evolutie van de studiekosten in de tijd: een vergelijking tussen 1998 en 2005

Nu we weten dat de globale gemiddelde studiekosten in het basisonderwijs 327 euro bedragen, willen we onderzoeken of de ouders van kleuters en leerlingen in het basisonderwijs anno 2005 meer of minder uitgeven voor hun schoolgaand kind dan in 1998. Hieronder maken we de vergelijking met de resultaten uit het vorige onderzoek van zeven jaar geleden. Om de toe- of afname van de kosten correct te berekenen, worden de prijzen uit 1998 geïndexeerd.

2.4.1 Globale gemiddelde studiekosten in het basisonderwijs per kostenrubriek: vergelijking tussen 1998-1999 en 2005-2006

In tabel 3.9 wordt een vergelijking gemaakt tussen de kosten op jaarbasis in het schooljaar 1998-1999 en die in het schooljaar 2005-2006.

Tabel 3.9 Vergelijking van de gemiddelde studiekosten (in euro) in het basisonderwijs naar kostenrubriek in het schooljaar 1998-1999 en 2005-2006

	Schooljaar 2005-2006 n=1 633	Schooljaar 1998-1999 n=1 564	Prijzen september 1998 in prijzen van oktober 2005*	Verandering schooljaar 1998-1999 en 2005-2006 (1998=100)
Niet-duurzame schoolartikelen				
Allerlei	28,79	32,52	37,66	76,4
Tijdschriften	14,24	16,29	18,87	75,5
Duurzame schoolartikelen	27,56	27,00	31,27	88,1
Kleding	8,89	14,85	17,20	51,7
Vervoer	89,14	101,81	117,92	75,6
Schooluitstappen				
Allerlei	11,41	25,90	30,00	38,0
Zwemmen	17,11	9,72	11,26	151,9
Meerdaagse reizen	34,98	22,48	26,04	134,3
Eenmalige buitenschoolse kosten	94,50	47,17	54,63	173,0
Totaal	326,63	297,74	344,84	94,7

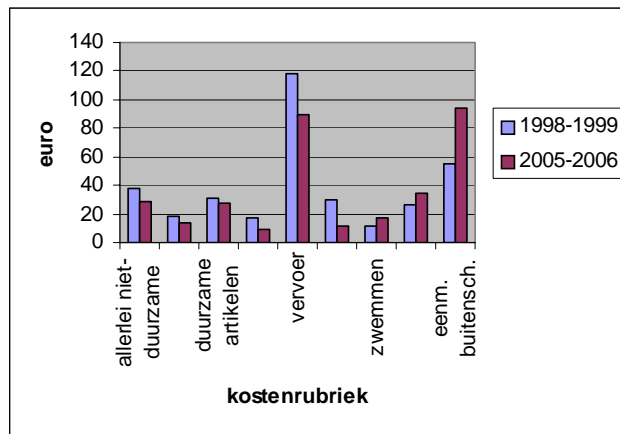
* Indexcijfers van de consumptieprijzen: 1996 = 100, sept. 1998 = 102,70 en okt. 2005 = 118,95

Bron: Belgostat Online: Nationale sociaal-economische databank

Uit tabel 3.9 lezen we af dat de studiekosten op zeven jaar tijd 5% gedaald zijn. Voor iedere 100 euro die ouders in 1998 uitgaven aan studiekosten, betaalt men anno 2005 slechts 95 euro. Dit is een opmerkelijke vaststelling aangezien in het vorige onderzoek de studiekosten met 68% gestegen waren ten opzichte van tien jaar tevoren. Een verklaring lag toen echter in het feit dat de studiekosten voor het schooljaar 1998-1999 veel nauwkeuriger bevraagd werden in vergelijking met de kosten voor het schooljaar 1988-1989.

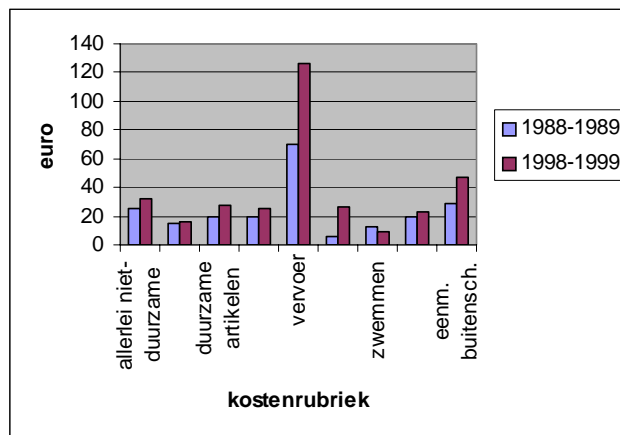
In tabel 3.9 stellen we een kostendaling vast bij de aanschaf van niet-duurzame (-24%) en duurzame schoolartikelen (-12%), alsook voor kleding (-48%), vervoer (-24%) en schooluitstappen zoals studie-uitstappen, schoolreizen of culturele activiteiten (-62%). De daling van de vervoerskosten kan verklaard worden door de verschuiving in vervoermiddelen die er in zeven jaar tijd opgetreden is: ouders maken nu minder gebruik van de auto (-8,3%) en meer gebruik van de fiets (+5,1%) voor woon-schoolverkeer. Aangezien de wagen één van de duurste vervoermiddelen is en de fiets één van de goedkoopste, kan men bijgevolg vaststellen dat de vervoerskosten gedaald zijn. Zwemmen, meerdaagse uitstappen en eenmalige buitenschoolse kosten zijn daarentegen een stuk duurder geworden met een

prijsstijging van respectievelijk 52%, 34% en 73%. Dit wordt geïllustreerd door de onderstaande figuur.

Figuur 3.1 Evolutie van de gemiddelde studiekosten in het basisonderwijs tussen 1998 en 2005: naar kostenrubriek

Ter vergelijking met het vorige onderzoek toont figuur 3.2 de evolutie die plaats vond tussen 1988 en 1998. Toen was er voor alle kostenrubrieken een prijsstijging, behalve voor zwemmen.

Figuur 3.2 Evolutie van de gemiddelde studiekosten in het basisonderwijs tussen 1988 en 1998: naar kostenrubriek

2.4.2 Gemiddelde studiekosten in het basisonderwijs per leerjaar: vergelijking tussen 1998 en 2005

Tabel 3.10 Vergelijking van de gemiddelde studiekosten (in euro) in het basisonderwijs naar leerjaar in het schooljaar 1998-1999 en 2005-2006

Leerjaar	Schooljaar 2005-2006 n=1 633	Schooljaar 1998-1999 n=1 564	Prijzen september 1998 in prijzen van oktober 2005*	Verandering schooljaar 1998-1999 en 2005-2006 (1998=100)
K1	250,25	176,67	204,62	122,3
K2	251,00	198,31	229,68	109,3
K3	276,84	218,05	252,54	109,6
L1	357,73	335,30	388,34	92,1
L2	305,40	320,33	371,01	82,3
L3	342,76	307,59	356,25	96,2
L4	343,51	296,36	343,24	100,1
L5	329,89	376,20	435,71	75,7
L6	454,97	470,08	544,45	83,6

* Indexcijfers van de consumptieprijzen: 1996 = 100, sept. 1998 = 102,70 en okt. 2005 = 118,95

Bron: Belgostat Online: Nationale sociaal-economische databank

Tabel 3.10 toont een duidelijke tweedeling tussen de kleuterschool en de lagere school: de daling van de globale gemiddelde studiekosten is volledig toe te schrijven aan een daling van de uitgaven in de lagere school. Ten opzichte van zeven jaar geleden is het kleuteronderwijs duurder geworden met een stijging van 9 à 10 % in de tweede en de derde kleuterklas en zelfs 22% in de eerste kleuterklas.

3. Gemiddelde omvang van andere uitgaven (buiten de studiekosten)

Hierna wordt de gemiddelde omvang van de kosten besproken die we bewust uit de berekening van de globale studiekosten gelaten hebben. Het gaat concreet om een schooluniform, eten en drinken op school, voor- en naschoolse opvang en studie en allerlei activiteiten die de school aanbiedt buiten de schooluren. De drie eerste ervan noemden we niet strikt studiegebonden kosten of leefkosten. De buitenschoolse activiteiten die in en/of door de school worden georganiseerd, beschouwen we als een restcategorie. Tabel 3.11 vat het voornaamste cijfermateriaal samen. We bespreken de vier kostenrubrieken hierna elk afzonderlijk.

3.1 Schooluniform

Slechts 20 ouders van leerlingen melden kosten voor een schooluniform. Op jaarbasis geven ze hieraan gemiddeld 121 euro uit. Omgerekend naar de volledige steekproef gaat het om een gemiddeld bedrag van bijna 2 euro.

3.2 Eten en drinken op school

71% van de ouders uit onze steekproef hebben uitgaven genoteerd bij de rubriek eten en drinken. De gemiddelde kost per leerling op jaarbasis ligt op 171,06 euro.

Bijna 83% van de kinderen waarover de studiekosten bevraagd werden, blijven regelmatig op school eten tijdens de middag. 55% daarvan doet dit zelfs dagelijks. 12% van de kinderen blijft 's middags nooit op school eten.

Van de groep die tijdens de middag op school blijft, kan 58,5% gebruik maken van een warme maaltijd. Ongeveer de helft maakt hiervan soms of altijd effectief gebruik. Meer dan een vijfde van de ouders in onze steekproef gaven voor warme maaltijden een kost op van gemiddeld 275 euro op jaarbasis. Herberekend op de volledige steekproef geeft dit een gemiddelde uitgave van 51 euro per leerling per jaar aan warme maaltijden in het basisonderwijs.

De andere helft brengt eten mee van thuis of koopt een broodmaaltijd op school voor gemiddeld 120 euro/schooljaar.

Kinderen in de basisschool kunnen 's middags al dan niet dranken nuttigen waarvoor ze moeten betalen. Voor warme dranken betaalt 5,4% van de ouders gemiddeld 58 euro per jaar en 23% betaalt op jaarbasis gemiddeld 67 euro voor frisdranken.

Ook al kopen ouders geen dranken in de school, dan nog wordt in sommige scholen 'reftergeld' aangerekend om de kosten van middagtoezicht en onderhoud van de refter te drukken. 16,8% meldde deze kost afzonderlijk. Het gaat om gemiddeld 34 euro per jaar.

Naast de mogelijke kosten van dranken die tijdens het middageten genuttigd worden, is er in het basisonderwijs ook de gewoonte om een drankje te voorzien in de loop van de voormiddag. 22% van de ouders hebben hiervoor een kost genoteerd. De gemiddelde uitgaven op jaarbasis bedragen 64 euro. Soms wordt er op school ook fruit of een koek aangeboden. Respectievelijk 21,4% en 6% van de ouders hebben hiervoor een gemiddelde uitgave van 27 euro en 96 euro.

De restpost 'andere' bevat o.m. zuivelproducten zoals melk, chocomelk of yoghurt. 12% van de ouders noteert hiervoor een gemiddelde kost van 66 euro/schooljaar.

3.3 Regelmatig terugkerende buitenschoolse kosten

Belangrijke uitgavenposten die we hieronder geïnventariseerd hebben, zijn *de voor- en naschoolse opvang* door de school georganiseerd en *de studie*. Omdat het in beide gevallen gaat om opvang (in het tweede geval met begeleiding bij het maken

van huistaken) hebben we ze samen bekeken, te meer omdat ze niet altijd duidelijk van elkaar te onderscheiden zijn. 29,5% van de ouders hebben een kost opgegeven van gemiddeld 228 euro. Dit brengt de gemiddelde uitgave op jaarbasis voor alle gezinnen uit de steekproef op 66 euro. Let wel op dat het enkel gaat om de kosten voor de opvang die door de school zelf georganiseerd wordt. Als iemand een beroep doet op een onthaalmoeder of een privé-initiatief voor buitenschoolse opvang, dan zit dit hier niet in. De omvang van de kost voor voor- en naschoolse opvang is sterk afhankelijk van het aantal uren dat ouders er gebruik van maken.

De laatste uitgavenpost groepeert een aantal activiteiten die de school organiseert, of laat plaatsvinden in haar gebouwen en actief promoot. We maakten een onderscheid tussen sport na de schooluren (meestal op woensdagnamiddag), extra taallessen Frans en lessen dactylo. Onder de 'andere' activiteiten vermeldden ouders de kosten van dictielessen, tekenacademie, muziekschool, ... maar ook van paramedische therapieën zoals logopedie, kinesitherapie of ergotherapie. In totaal liet 13% van de ouders zijn kinderen deelnemen aan één of meer activiteiten uit de lijst. De gemiddelde uitgave op jaarbasis bedraagt hiermee 154,46 euro per kind per jaar. Dit bedrag ligt vrij hoog door de kosten voor logopedie.

Onderaan tabel 3.11 is de rubriek inhaallessen/bijscholing buiten de school opgenomen. Het gaat hier om uitgaven die ouders doen buiten de school maar die zij nodig achten voor hun kind om goed/beter te presteren op school.

Het gaat bijvoorbeeld om inhaallessen wegens ziekte of privé-lessen Frans of rekenen om bepaalde achterstanden weg te werken. 4% van de ouders meldden uitgaven van gemiddeld 540 euro per jaar. Dit betekent een gemiddelde kost van 21,58 euro omgerekend naar de globale steekproefomvang.

Tabel 3.11 Gemiddelde omvang en frequentie van de gemaakte kosten per kostenrubriek (in euro)

Uitgaven	Gemiddelde op gezinnen met uitgaven in de steekproef							Gemiddelde op alle gezinnen in de steekproef (n = 1 633)				
	N	%stpf	Gem.	St.dev.	Min.	Med.	Max.	Gem.	St.dev.	Min.	Med.	Max.
B. Kleding												
- Schooluniform	20	1,2	121,30	115,08	10,00	93,53	386,00	1,84	19,43	0	0	386,00
E. Eten en drinken op school												
- Warme maaltijd	352	21,5	275,27	157,88	1,78	290,50	1 440,00	51,16	130,36	0	0	1 440,00
- Broodmaaltijd	135	8,3	119,62	138,01	0,76	74,70	720,00	9,91	51,65	0	0	720,00
- Fruit	349	21,4	27,16	61,38	0,50	6,00	432,00	5,70	30,45	0	0	432,00
- Koek	99	6,1	96,35	75,39	0,10	82,80	360,00	5,44	29,04	0	0	360,00
- Warme dranken	88	5,4	57,92	41,62	0,20	54,00	180,00	3,06	16,21	0	0	180,00
- Frisdranken 's middags	378	23,1	66,68	75,08	0,25	54,00	756,00	16,60	46,32	0	0	756,00
- Frisdranken tussendoor	355	21,7	63,95	53,88	0,20	53,62	360,00	14,74	36,95	0	0	360,00
- Frisdranken automaat	9	0,5	35,19	46,28	0,20	18,00	132,80	0,20	4,21	0	0	132,80
- Andere (melk, yoghurt, ...)	191	11,7	66,27	58,97	0,15	54,00	720,00	7,52	29,21	0	0	720,00
- Kosten van verblijf in de refter	274	16,8	33,83	44,29	0,10	15,00	200,00	6,18	22,39	0	0	200,00
Subtotaal eten en drinken	1 155	70,7	171,06	199,98	0,10	90,00	1 851,00	120,52	185,63	0	50,40	1 851,00
F. Regelmatig terugkerende buitenschoolse kosten												
- Voor- en naschoolse opvang	394	24,1	247,32	348,73	0,37	166,00	3 600,00	58,38	201,19	0	0	3 600,00
- Middag- en/of avondstudie	124	7,6	101,09	121,06	0,12	62,25	747,00	7,73	42,86	0	0	747,00
Subtotaal opvang/studie	482	29,5	228,32	325,01	0,12	156,54	3 600,00	66,11	204,96	0	0	3 600,00
- Sport na de schooluren	113	6,9	89,07	67,30	1,00	75,00	450,00	5,90	28,44	0	0	450,00
- Extra taallessen Frans	26	1,6	41,23	19,65	6,00	40,00	90,00	0,67	5,79	0	0	90,00
- Lessen dactylo	37	2,3	170,48	71,78	2,00	171,00	320,00	4,18	28,62	0	0	320,00
- Andere (muziekschool, logopedie, ...)	63	3,9	252,26	423,10	0,10	51,00	1 660,00	9,76	95,93	0	0	1 660,00
Subtotaal diverse activiteiten	217	13,3	154,46	257,66	0,10	76,50	1 660,00	20,51	107,59	0	0	1 660,00
Inhaallessen/bijbscholing buiten de school	66	4,0	540,18	508,85	2,00	352,00	2 000,00	21,58	147,20	0	0	2 000,00

3.4 Verschillen naar leerjaar

In tabel 3.12 worden de 'andere' gemiddelde uitgaven buiten de studiekosten uitgesplitst naar leerjaar. Deze gemiddelde bedragen zijn berekend op alle gezinnen uit de steekproef. Wat opvalt is dat het totaal van de andere kosten (buiten de studiekosten) in het basisonderwijs op enkele uitzonderingen na, niet sterk schommelen tussen de leerjaren onderling. Er is wel een breuklijn tussen de eerste en de tweede kleuterklas enerzijds en de derde kleuterklas en de lagere school anderzijds. Waar men in het eerste geval gemiddeld onder de 200 euro blijft, liggen die uitgaven vanaf de derde kleuterklas gemiddeld boven de 200 euro.

Tabel 3.12 Gemiddelde van de andere kosten in het basisonderwijs per leerjaar (in euro) en percentage ouders met uitgaven voor deze rubrieken

	K1	K2	K3	L1	L2	L3	L4	L5	L6
Gemiddelde uitgaven per leerling/jaar									
B Kleding (uniform)	1,13	0	0,32	0,49	1,91	2,50	3,46	1,22	4,99
E Eten en drinken	111,11	121,55	148,92	129,38	137,73	110,83	125,82	113,55	89,09
F1 Buitenschoolse opvang + studie	56,12	47,54	66,55	59,91	69,63	71,84	65,64	62,93	90,47
F2 Activiteiten buiten de schooluren	5,91	3,03	23,66	12,01	9,01	39,32	44,77	30,52	15,54
Totaal	174,27	172,12	239,45	201,79	218,28	224,49	239,69	208,22	200,09
Inhaallessen/bijtscholing buiten de school	0,06	0	20,15	5,60	26,90	12,20	69,37	36,99	19,92
% ouders met uitgaven									
B Kleding (uniform)	1,1	0	0,6	0,5	1,1	1,7	1,6	1,7	2,5
E Eten en drinken	65,7	69,5	78,2	69,2	69,3	72,9	72,0	76,7	64,1
F1 Buitenschoolse opvang + studie	23,8	29,3	31,0	30,3	35,5	31,6	29,7	31,2	23,7
F2 Activiteiten buiten de schooluren	6,6	6,7	12,1	16,4	10,7	15,8	20,9	17,6	12,1
Inhaallessen/bijtscholing buiten de school	0,5	0	4,6	2,6	5,9	2,8	7,7	7,9	4,0

* K1 (1ste kleuterklas), K2 (2de kleuterklas), ...; L1 (1ste leerjaar), L2 (2de leerjaar), ...

In tabel 3.13 worden de uitgavenposten bekeken per onderwijsniveau (kleuterschool of lagere school). Deze uitgaven werden berekend op basis van de steekproef van 1 633 gezinnen: 519 gezinnen met een kleuter en 1 114 gezinnen met een kind in het lager onderwijs.

Tabel 3.13 Gemiddelde omvang van de andere kosten in het kleuter- en het lager onderwijs: per kostenrubriek en uitgavenpost

	Kleuteronderwijs (n=519)		Lager onderwijs (n=1 114)		Basis- onderwijs (n=1 633)
	Gem.	% ouders	Gem.	% ouders	
Rubriek B: Kleding					
- Schooluniform	0,50	0,6	2,45	1,5	1,84
Rubriek E: Eten en drinken op school					
- Warme maaltijd	57,19	26,2	48,42	19,4	51,16
- Broodmaaltijd	9,84	5,6	9,95	9,5	9,91
- Fruit	6,31	21,8	5,43	21,2	5,70
- Koek	6,90	6,7	4,78	5,7	5,44
- Warme dranken	3,05	4,8	3,07	5,6	3,06
- Frisdranken 's middags	15,87	22,0	16,93	23,7	16,60
- Frisdranken tussendoor	15,30	23,5	14,48	20,9	14,74
- Frisdranken automaat	0,05	0,6	0,27	0,5	0,20
- Andere (melk, yoghurt, ...)	7,38	11,0	7,58	12,0	7,52
- Kosten van verblijf in de refter	5,17	13,9	6,63	18,1	6,18
Subtotaal eten en drinken	127,07	71,1	117,55	70,6	120,52
Rubriek F. Regelmatig terugkerende buitenschoolse kosten					
- Voor- en naschoolse kinderopvang	53,25	24,3	60,70	24,1	58,38
- Middag- en/of avondstudie	3,63	4,8	9,59	8,9	7,73
Subtotaal opvang/studie	56,88	27,9	70,29	30,2	66,11
- Sport na de schooluren	3,21	5,0	7,12	7,8	5,90
- Extra taallessen Frans	0,55	1,0	0,73	1,9	0,67
- Lessen dactylo	0	0,2	6,07	3,2	4,18
- Andere (muziekschool, logopedie, ...)	7,17	2,5	10,94	4,5	9,76
Subtotaal diverse activiteiten	10,93	8,5	24,86	15,5	20,51
Inhaallessen/bijbscholing buiten de school	6,76	1,7	28,29	5,1	21,58

Gelet op de leeftijd van de kinderen is het evident dat ouders met kinderen in de lagere school vaker kosten hebben voor bepaalde uitgavenposten dan ouders met kinderen in de kleuterschool. Tabel 3.13 toont ons dat dit het geval is voor middag- en/of avondstudie (tijdens deze vorm van opvang wordt er immers huiswerk gemaakt), voor diverse activiteiten na de schooluren zoals sport of Frans en tot slot ook voor bijlessen. De gemiddelde kosten voor opvang, diverse activiteiten en bijscholing zijn kleiner in het kleuteronderwijs dan in het lager onderwijs.

Wat de rubriek eten en drinken op school betreft, valt het in tabel 3.13 op dat de gemiddelde uitgave op jaarbasis voor de warme maaltijden voor een kleuter (57 euro) negen euro hoger ligt dan de gemiddelde uitgave voor de warme maaltijden voor een kind in de lagere school (48 euro); terwijl er toch meer kleuters (26%) een warme maaltijd op school nuttigen dan kinderen uit de lagere school (19%). Deze laatste groep koopt vaker een broodmaaltijd op school (9,5%) dan de kleuters (5,6%). Opvallend is ook dat ouders van een kleuter gemiddeld meer uitgeven om een koek te kopen op school (7 euro) dan ouders van een kind in de

lagere school (5 euro). Tot slot melden de ouders uit de steekproef vaker uitgaven voor reftergeld in de lagere school (18%) dan in de kleuterschool (14%). In totaal betalen ouders van een kleuter gemiddeld 127 euro/schooljaar voor eten en drinken op school. Ouders van een kind in de lagere school geven hieraan gemiddeld 117,55 euro uit. Dit is een verschil van bijna 10 euro.

Wanneer we nu de totaalsom maken van de 'andere' uitgaven (buiten de studiekosten) in het basisonderwijs bekomen we een gemiddeld bedrag van 209 euro op jaarbasis. Uitgaven aan eten en drinken op school vormen het hoofdaandeel daarin (58%). Op de tweede plaats komen de kosten aan buitenschoolse opvang op school (32%). Uitgesplitst naar kleuteronderwijs en naar lager onderwijs betalen ouders respectievelijk 195,38 euro en 215,15 euro. Dit is dus een niet te verwaarlozen bedrag dat bovenop de 326,63 euro van de studiekosten komt.

4. Samengevat

4.1 Globaal

De gemiddelde studiekosten per leerling in het basisonderwijs in Vlaanderen anno 2005 bedragen 326,63 euro.

Eenmalige buitenschoolse kosten en vervoer vormen de grootste kosten voor de ouders met een respectievelijk aandeel uit het studiekostenbudget van 29% en 27%. De eenmalige buitenschoolse kosten (klasfoto's, cadeautjes voor verjaardagen/leerkracht, schoolfeest, tombola) hebben in niets met het schoolgaan van het kind te maken en zijn ook niet verplicht. De reden om deze toch mee te tellen in de studiekosten is dat het duidelijk gaat om *meerkosten* die niet zouden bestaan moest het kind niet naar school gaan (dit in tegenstelling tot de leefkosten zoals eten en drinken, kleding, voor- en naschoolse opvang, ...).

Op de derde plaats komen de schooluitstappen (19%). Deze rubriek omvat zowel studie-uitstappen, schoolreizen, culturele activiteiten e.d. als zwemmen en meerdaagse reizen (bosklassen, zeeklassen, ...).

Niet-duurzaam schoolmateriaal neemt 13% van de globale studiekosten in beslag, duurzaam schoolmateriaal 8% en tot slot studiegebonden kleding 3%.

4.2 Studiekosten per leerjaar

Een kind in de laagste kleuterklas kost de ouders gemiddeld 250,25 euro. In het zesde leerjaar bedraagt deze kost gemiddeld 454,97 euro per leerling. De overgang van het kleuteronderwijs naar het eerste leerjaar betekent voor de ouders een extra kost van ruim 27%.

4.3 Andere schooluitgaven

Naast de studiekosten *stricto sensu* hebben we een aantal andere schooluitgaven geïnventariseerd waarmee ouders te maken hebben. Het gaat in de eerste plaats om kosten die ze weliswaar op hun schoolrekeningen kunnen aantreffen maar die niet zozeer te maken hebben met het schoolgaan van het kind: het gaat om een schooluniform, eten en drinken op school, gebruik van voor- en naschoolse opvang georganiseerd door de school en allerlei andere activiteiten die de school organiseert buiten de schooluren. Het globale kostenplaatje van deze uitgaven per kind bedraagt gemiddeld 209 euro. Uitgaven aan eten en drinken op school vormen het hoofdaandeel daarin (58%). Op de tweede plaats komen de kosten aan buitenschoolse opvang op school (32%).

HOOFDSTUK 4

IMPACT VAN GEZINS- EN SCHOOLKENMERKEN

In dit hoofdstuk gaan we na welke factoren een invloed hebben op de omvang van de studiekosten in het basisonderwijs. We onderzoeken daarbij zowel de impact van gezinskenmerken als van schoolkenmerken. Gezien de geneste structuur van de steekproefdata -leerlingen in scholen- is multilevelanalyse een gepaste techniek om dit te doen. In een eerste sectie staan we stil bij deze methode. In sectie 2 concentreren we ons op de multilevelschattingen van de impact van kenmerken op individueel niveau. In sectie 3 wordt ook de impact van schoolkenmerken onderzocht. In sectie 4 wordt de evolutie over de tijd in de studiekosten bestudeerd. In sectie 5 bespreken we de tevredenheid van de ouders over de hoogte van de studiekosten. We ronden dit hoofdstuk af met een samenvatting van de voornaamste bevindingen.

1. Multilevelanalyse: methode

De multilevelmethode houdt expliciet rekening met het bestaan van verschillende niveaus in de informatie (in ons geval enerzijds leerlingen met hun ouders en anderzijds scholen) en de daaruit resulterende afhankelijkheid. Regressie-analyse, de klassieke methode voor multivariaatanalyse, doet dit niet.

Leerlingen binnen een school hebben onderling iets gemeenschappelijk wat ze niet delen met leerlingen in een andere school. Ze hebben voor dezelfde school gekozen, hetgeen doet veronderstellen dat ze een gelijkaardig selectieproces doorliepen, en binnen de school worden ze geconfronteerd met een identieke omgeving: schoolaanbod, directie, ... Dit maakt dat de leerlingen binnen een school niet kunnen beschouwd worden als onafhankelijke observaties, wat het geval zou zijn wanneer het schoolniveau werd verwaarloosd. In een regressie-analyse kan men zonder problemen de studiekosten per leerling relateren aan individuele gezinskenmerken. Het is dan wel mogelijk om toch schoolelementen binnen te brengen langs veranderlijken op individueel niveau, alle gezinnen met leerlingen binnen

eenzelfde school zullen dan identiek scoren op betreffende veranderlijke, maar dit kan aanleiding geven tot foute conclusies.⁴

Stel dat y_{ij} de studiekosten zijn van gezin i met een leerling in school j . In een eenvoudig multilevelmodel zonder verklarende veranderlijken, kan dan geschreven worden:

$$y_{ij} = \beta_0 + (\mu_{oj} + \varepsilon_{ij}) \quad (1)$$

Hier wordt gesteld dat de studiekosten van gezin i met een leerling in school j kunnen worden ontleed in drie termen. Vooreerst is er de term β_0 die betrekking heeft op een algemeen gemiddelde, d.w.z. een gemiddelde over alle gezinnen in de steekproef. Bij dit algemeen gemiddelde wordt een schoolspecifieke term μ_{oj} bijgeteld. Al naargelang de term μ_{oj} voor school j positief of negatief is, verhoogt of vermindert dit het algemeen gemiddelde. De twee termen $(\beta_0 + \mu_{oj})$ samen bepalen de schoolgemiddelden, een school met een positieve μ_{oj} is duurder dan het algemeen gemiddelde, een school met een negatieve μ_{oj} is goedkoper dan het algemeen gemiddelde. Tot slot geeft de term ε_{ij} weer dat een gezin binnen de school meer of minder kan uitgeven dan wat gemiddeld gebruikelijk is in die school. Wanneer de term ε_{ij} positief is, wil dit zeggen dat gezin i meer uitgeeft dan het schoolgemiddelde. Een negatieve ε_{ij} impliceert dat de ouders minder uitgeven.

De vaststelling dat ouders in een bepaalde school gemiddeld meer moeten betalen dan de ouders van leerlingen in een andere school zegt op zich niet zoveel. Verschillende oorzaken kunnen aan de basis hiervan liggen. Misschien rekruteert de ene school uit een grotere omgeving en is het de woning-schoolafstand en dus de vervoerskost die maakt dat de totale studiekosten voor de ouders zwaarder zijn dan in een andere school; of misschien is de school wel echt duurder. Voor afstand kan gecontroleerd worden door de veranderlijke '(afstand)_{ij}' ter rechterzijde op te nemen:

$$y_{ij} = \beta_0 + \beta_1 (\text{afstand})_{ij} + (\mu_{oj} + \varepsilon_{ij}) \quad (2)$$

De term μ_{oj} blijft zoals voorheen een schoolspecifiek effect dat weergeeft hoe een school zich verhoudt tot het gemiddelde, nu echter na rekening gehouden te hebben met de woonafstand van de school. Op analoge wijze kan het model verder uitgebreid worden met andere verklarende veranderlijken op gezinsniveau. Samen verklaren deze een gedeelte van de studiekosten per leerling. Dit heeft onder meer tot gevolg dat de resttermen ε_{ij} , die (een stuk van) het nog niet ver-

⁴ Stel dat we uit tien scholen de studiekosten kennen van honderd leerlingen en hun ouders. In de bovenstaande procedure wordt het voorgesteld alsof het opgenomen schoolkenmerk gebaseerd is op duizend onafhankelijke observaties. Statistisch kunnen we meer zeker zijn van een vaststelling die gebaseerd is op veel observaties, zodat mogelijk geconcludeerd wordt dat het schoolkenmerk een statistisch significante invloed heeft, terwijl dit in de werkelijkheid niet met zekerheid kan worden geconcludeerd.

klaarde gedeelte weergeven, in absolute waarde dalen. Met andere woorden, door te controleren voor de individuele verschillen tussen gezinnen daalt de spreiding van de individuele gezinsspecifieke termen ε_{ij} rond hun respectievelijk schoolgemiddelde. Een mogelijke maatstaf voor spreiding is de variantie. Door het modelleren van de verschillen tussen gezinnen daalt de variantie van ε_{ij} .

Op het moment dat dit gezinsniveau voldoende beschreven is, wordt het interessant om te kijken of er nog veel spreiding is in de andere resttermen, de schoolspecifieke μ_{oj} . Wanneer de variantie van deze μ_{oj} ook dan nog 'groot' is, impliceert dit dat er zelfs na controle voor verschillen tussen gezinnen nog steeds aanzienlijke verschillen tussen de scholen aanwezig zijn. In de volgende stap kan dan getracht worden om na te gaan of er schoolspecifieke veranderlijken kunnen worden ingebracht ter verklaring van deze verschillen tussen scholen. Het model wordt dan als volgt uitgebreid:

$$y_{ij} = \beta_0 + \beta_1 (\text{gezinskenmerken})_{ij} + \beta_2 (\text{schoolkenmerken})_{ij} + (\mu_{oj} + \varepsilon_{ij}) \quad (3)$$

Een voorwaarde voor de toepassing van de multilevelmethodologie is dat er per niveau voldoende observaties zijn. Er moeten vooreerst voldoende scholen zijn maar bovendien ook voldoende leerlingen per school. De beschikbare gegevens voldoen aan beide voorwaarden: 59 scholen en 1 633 individuele gezinnen waarvan we informatie hebben over de studiekosten, gemiddeld 27 gezinnen per school.

In tabel 4.1 wordt een schematisch overzicht gegeven van de diverse modellen die in wat volgt zullen worden gepresenteerd. In model 1 en model 2 worden nog geen verklarende veranderlijken meegenomen. Het verschil tussen beide modellen is dat in model 1 de studiekosten in een single level structuur worden bekeken, terwijl in model 2 wel rekening wordt gehouden met het onderscheid tussen het individuele niveau en het schoolniveau.

In de modellen 3 en 4 worden dan vervolgens de diverse kenmerken op individueel niveau ingebracht. Wat betreft de ingebrachte verklarende veranderlijken zijn beide modellen identiek. Het verschil tussen beide modellen is dat model 4 uitgaat van een meer complexe toevalsstructuur.

Modellen 5 en 6 moeten worden bekeken in relatie met model 7. Model 7 bouwt namelijk verder op het zo net besproken model 4, en voegt hier met name de diverse schoolkenmerken aan toe. Om duidelijker te kunnen aflijnen wat het effect is van het schoolnet, zonder de interferentie van de andere schoolkenmerken (die er mogelijk wel is in model 7), werden dan vervolgens de modellen 5 en 6 geschat. T.o.v. het model 4 (enkel individuele kenmerken), zet model 5 in zekere zin een stap terug, in de zin dat in dit model de individuele kenmerken worden weggelaten. Anderzijds worden wel de veranderlijken opgenomen die het effect van het net weergeven (wat overigens schoolkenmerken zijn). Model 6 bevindt zich dan weer ergens tussen model 4 en model 7. Het vertrekt van model 4, en voegt hier (enkel) de veranderlijken aan toe die het effect van het net weergeven.

Modellen 8 en 9 gaan uit van andere te verklaren veranderlijken, en kunnen dus niet vergeleken worden met de voorgaande, ze staan als het ware op zichzelf. In model 8 worden de vervoerskosten weggelaten uit de studiekosten, en wordt vervolgens gekeken hoe dit beperkt studiekostenconcept kan worden verklaard op basis van individuele en schoolkenmerken. In model 9 worden enkel en alleen de uitgaven m.b.t. schooluitstappen nader bekeken.

Ook de modellen 10 en 11 staan ieder op zichzelf. Voor de schatting van beide modellen werd met name de informatie van het huidige onderzoek samengevoegd met die van het voorgaande onderzoek, waardoor het mogelijk wordt om evoluties over de tijd te bekijken. Model 10 gaat uit van de volledige studiekosten, in model 11 worden dan weer de vervoerskosten weggelaten.

Tabel 4.1 Multilevelmodellen m.b.t. de studiekosten: een overzicht

Gegevens m.b.t. schooljaar 2005-2006 (aantal observaties = n = 1633)				
Model	Te verklaren veranderlijke	Aantal Niveau's	Verklarende veranderlijken	
			Leerlingniveau	Schoolniveau
Model 1	Studiekosten, integraal	1	/	/
Model 2	Studiekosten, integraal	2	/	/
Model 3	Studiekosten, integraal	2	Ja	/
Model 4	Studiekosten, integraal	2	Ja	/
Model 5	Studiekosten, integraal	2	/	Enkel net
Model 6	Studiekosten, integraal	2	Ja	Enkel net
Model 7	Studiekosten, integraal	2	Ja	Ja
Model 8	Studiekost. zonder vervoer	2	Ja	Ja
Model 9	Kosten schooluitstappen	2	Ja	Ja
Gegevens m.b.t. de schooljaren 1998-99 én 2005-06 (aantal observaties = n = 3197)				
Model 10	Studiekosten, integraal	2	Ja	Ja
Model 11	Studiekost. zonder vervoer	2	Ja	Ja

De resultaten van de diverse modellen worden getoond in de tabellen 4.2 t.e.m. 4.5. Omwille van de leesbaarheid, werden de geschatte standaardfouten niet opgenomen in de tabellen. Wat betreft de verklarende veranderlijken, wordt een geschatte coëfficiënt in vetjes gedrukt als deze statistisch significant verschilt van nul, zo niet wordt de geschatte coëfficiënt cursief gedrukt. Voor de geschatte parameters van het toevalsgedeelte (varianties en covarianties), geldt in principe dat alle opgenomen parameters statistisch significant zijn, vandaar worden deze gewoon recht gedrukt.

2. De impact van gezinskenmerken op de omvang van de studiekosten (Multilevelanalyses)

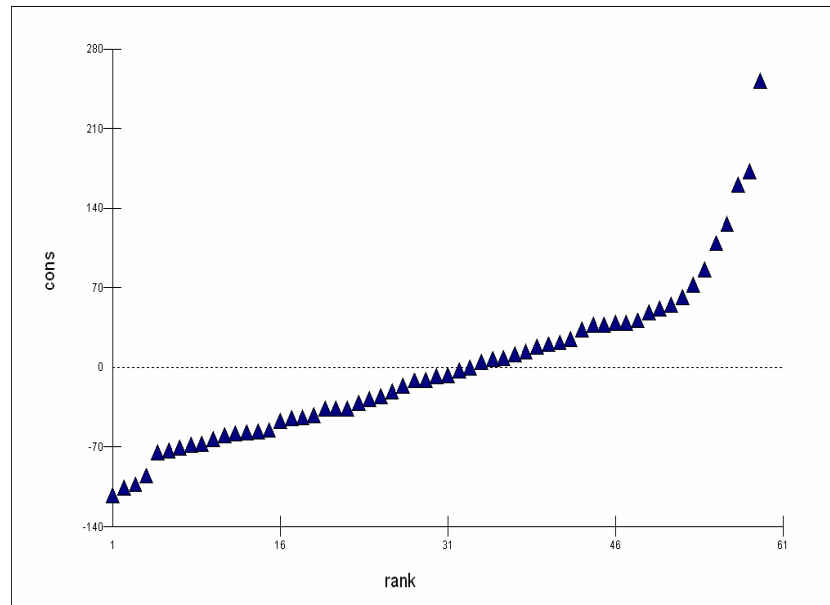
2.1 Leeg model

We starten met de schatting van een 'single level model', waarin geen rekening wordt gehouden met de schooldimensie. Het resultaat is te vinden in tabel 4.2 onder model 1. De te verklaren veranderlijke zijn de studiekosten. Dit model is leeg in de zin dat er geen verklarende veranderlijken zijn opgenomen. Ter rechterzijde bevindt zich alleen een constante term. De geschatte coëfficiënt bij de constante geeft aan dat binnen de beschouwde groep van 1 633 observaties de gemiddelde studiekosten 332 euro bedragen.

Model 2 (eveneens in tabel 4.2) geeft ter vergelijking de resultaten van een leeg multilevelmodel. Het geschatte gemiddelde wijzigt nauwelijks, zoals verwacht, maar interessanter is om te kijken hoe de spreiding rond dit gemiddelde wijzigt. Waar ze in model 1 volledig op één niveau ligt, en een geschatte variantie van 42 643 heeft, wordt die variantie in model 2 uitgesplitst naar twee niveaus: het grootste deel, met name 36 721, heeft betrekking op verschillen tussen leerlingen, hetgeen niet belet dat klaarblijkelijk toch een belangrijk deel van de spreiding kan worden toegewezen aan verschillen tussen scholen. Circa 14% (met name $6\,023 / (6\,023 + 36\,721)$) van de spreiding rond het algemeen gemiddelde is te wijten aan verschillen tussen scholen.

Dat de verschillen tussen scholen niet verwaarloosbaar zijn, kan ook worden afgelezen in figuur 4.1, waar ieder driehoekje staat voor de positie van één van de 59 opgenomen scholen. Nul op de verticale as staat voor het algemeen gemiddeld studiekostenniveau. Een school die in die buurt zit, heeft dan een schoolgemiddelde studiekostenniveau dat in de buurt zit van dit algemeen gemiddelde. Het is onmiddellijk duidelijk dat sommige scholen een schoolgemiddelde hebben dat tot zelfs bijna 300 euro hoger is dan het algemeen gemiddelde, en andere hier meer dan 100 euro onder blijven.

Uiteraard gaan er achter deze grote spreiding ook grote verschillen tussen scholen onderling schuil. Zo zal een school zonder kleuterklassen wellicht een hoger gemiddelde hebben dan een school waar ook kleuters zijn. In wat volgt zal dan ook gekeken worden hoe deze spreiding evolueert als er expliciet wordt rekening gehouden met dit soort van verschillen.

Figuur 4.1 De spreiding in de schoolgemiddelden, leeg model

In eerste instantie proberen we de onverklaarde variatie in de studiekosten op leerling-/gezinsniveau kleiner te maken door een aantal leerling-/gezinskenmerken op te nemen ter rechterzijde van de vergelijking. We bespreken eerst welke kenmerken ons relevant lijken in de verklaring van de omvang van de studiekosten en formuleren de hypothesen m.b.t. het teken van hun impact. Daarna wordt het nieuwe model met de resultaten besproken.

2.2 Hypothesen m.b.t. de impact van individuele kenmerken op de omvang van de studiekosten

- *Onderwijsniveau: kleuter- en lager onderwijs.* Uit de berekening van de globale gemiddelde studiekosten (in hoofdstuk 3) viel reeds het enorme verschil in uitgaven op tussen het kleuterniveau en het lagere schoolniveau. Binnen de zes jaren lager onderwijs waren er bovendien twee piekjaren wat betreft de schooluitgaven, met name het eerste en het zesde leerjaar. Wanneer we de impact van allerlei factoren op de omvang van de studiekosten bestuderen, is het dus belangrijk dat steeds gecorrigeerd wordt voor deze kostprijverschillen op leerjaarniveau.
- *Maandelijks beschikbaar gezinsinkomen.* In de enquête werd gepeild naar het maandelijks beschikbaar gezinsinkomen. Zoals gebruikelijk bij dergelijke vragen, is er sprake van item non respons, die met 8% al met al binnen de perken blijft. Deze non-respons werd opgevangen door het inkomen voor deze groep

te voorspellen op basis van een inkomensmodel dat werd geschat op basis van de 92% resterende observaties.

- Onze hypothese m.b.t. de impact van het gezinsinkomen op de studiekosten is dat gezinnen met een laag gezinsinkomen goedkoper schoolmateriaal aankopen (bv. schriftjes, schrijfgerief, boekentas, turnpantoffels, ...) en dat daardoor hun studiekosten kleiner zijn. Voor gezinnen met een hoger inkomen verwachten we hogere studiekosten. In het studiekostenonderzoek van 1999 (Bollens et al.) kon alvast geen verband worden gevonden tussen de hoogte van het gezinsinkomen en de hoogte van de studiekosten.
- *Totaal aantal kinderen binnen het gezin.* De hypothese luidt hier dat grotere gezinnen minder uitgeven per kind dat in het basisonderwijs zit. De jongere kinderen kunnen duurzame schoolartikelen van broer of zus overnemen. Dit gaat evenwel niet op voor het oudste kind in het gezin. Ook vanuit de school worden soms speciale tarieven gehanteerd voor gezinnen met meer kinderen in dezelfde school.
- *Rang van het kind.* Ten dele gerelateerd aan het voorgaande, meet de veranderlijke 'oudste' of een kind al dan niet het oudste kind binnen het gezin is. De hypothese hierbij is dat het kind dat niet eerst komt, een aantal goederen kan overnemen van oudere broers of zussen. Bij de veranderlijke oudste wordt dan ook een positief teken verwacht: degene die eerst komt, is duurder.
- *Afstand tussen de woning en de school.* We hebben vastgesteld (cf. hoofdstuk 3) dat vervoerskosten een aanzienlijk deel van de globale studiekosten uitmaken. Hoe verder van de school, hoe meer gebruik wordt gemaakt van de wagen als vervoermiddel (veel duurder dan de fiets of te voet) en waarvan de kost bovendien toeneemt per km. Het verwachte teken is bijgevolg positief.
- *Gezinsstructuur (een- of twee-oudergezinnen).* Het verwachte teken van de impact is niet duidelijk. Enerzijds verwachten we dat eenoudergezinnen minder financiële armslag hebben om hun kinderen aan alles te laten deelnemen maar anderzijds is het de groep die er misschien juist financieel veel voor over heeft om de kinderen aan alles te laten deelnemen.
- *Geslacht van de leerling.* Het verwachte teken is onduidelijk.
- *Het gezin beschikt over een computer.* Zoals het gezinsinkomen is dit wellicht een proxy voor de welstand van het gezin. Het verwachte teken is dan ook positief. Ook de twee volgende veranderlijken hangen mogelijk samen met de welstand:
- *Het is al eens gebeurd dat het kind niet deelnam aan een door de school voorgestelde activiteit (binnen of buiten de schooluren) omwille van de prijs.*

- *Het is al eens gebeurd dat de ouders iets niet konden of wilden betalen omdat het te duur was.*
- *Nationaliteit van de ouder.* Het verwachte teken is onduidelijk.
- *Schoolvertraging.* Deze veranderlijke werd berekend door het verschil te maken tussen het normale geboortejaar dat overeenstemt met een bepaald leerjaar en het feitelijk geboortejaar. Iemand die één jaar vertraging opliep, scoort dus min één.

Tabel 4.2 Multilevelmodellen, studiekosten, met uitwerking leerlingniveau (geschatte coëfficiënten die statistisch significant zijn ($p = 0.05$), zijn in vetjes gedrukt).

Nobs= 1 633	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Constante	332,8	336,1	244,1	329,5
Afstand			27,9	30,2
Aantal kinderen			-7,7	-7,0
Inkomen			0,0	0,0
Schoolvertraging			-8,9	-9,5
Geslacht (jongen = referentie)			1,6	-1,4
Niet-Belgische nationaliteit			-19,4	-18,7
Oudste kind			20,9	22,4
Eerste kleuterklas			-107,0	-97,7
Tweede kleuterklas			-109,9	-105,1
Derde kleuterklas			-71,7	-64,5
Eerste leerjaar (referentie)				
Tweede leerjaar			-26,8	-25,1
Derde leerjaar			2,9	5,6
Vierde leerjaar			-2,7	1,7
Vijfde leerjaar			-19,4	-14,1
Zesde leerjaar			103,5	112,7
Alleenstaande ouder			8,4	5,0
Computerbezit			31,7	27,9
Ooit niet deelgenomen			49,7	48,0
Ooit niet betaald			23,2	20,4
Variantie leerlingen	42 643,4	36 721,3	25 792,6	22 102,1
Variantie scholen		6 023,3	2 815,6	1 925,6
Covariantie constante-afstand				100,6
Variantie afstand				221,3
Covariantie constante-L5				-299,4
Covariantie afstand-L5				-13,4
Variantie leerjaar 5				6 849,4
Covariantie constante-L6				951,5
Covariantie afstand-L6				-243,8
Covariantie L5-L6				5 813,2
Variantie leerjaar 6				16 650,0
-2 log likelihood	22 043	21 898	21 302,5	21 194,4
Verschil likelihood			595,5	108,1
Verschil vrijheidsgraden			19	9

2.3 Model met verklarende veranderlijken op gezinsniveau (model 3)

De kolom m.b.t. model 3 in tabel 4.2 geeft de resultaten weer van de multilevel-analyse. De onverklaarde spreiding tussen de studiekosten op het gezinsniveau (gemeten door de variantie van ϵ_{ij}) is door de opname van de verklarende veranderlijken op het gezinsniveau teruggebracht tot 70% van de variantie in het leeg model. De spreiding rond het gemiddelde op schoolniveau is overigens ook kleiner geworden.

Over significantie

Wanneer men zegt dat een effect significant is, wordt meestal bedoeld dat het statistisch significant werd geschat, of ook wel, dat het statistisch significant verschilt van een vooropgezette waarde, meestal is dat dan nul. Hier mee wordt dan aangegeven dat de kans dat het echte effect nul en dus onbestaande is, terwijl ons geschatte effect toch verschilt van nul, erg klein is. Of nog, de kans dat we iets schatten dat verschilt van nul, terwijl het in het echt wel nul is, is klein.

Het concept statistische significantie kan behulpzaam zijn bij de interpretatie van schattingsresultaten, maar men mag zich er evenwel ook niet op blindstaren. Het feit dat een effect statistisch significant is, betekent bijvoorbeeld niet noodzakelijk dat het effect daarom ook belangrijk zou zijn. Stel, puur hypothetisch, dat wordt geschat dat de studiekosten voor jongens 1€ hoger zijn dan die voor meisjes, en dat dit effect statistisch significant verschillend van nul is. Gezien de hoogte van de gemiddelde studiekosten, zal het gezond verstand dan aangegeven dan een verschil van één euro niet bepaald belangrijk is. Het gevonden effect is dan misschien wel statistisch significant, maar zeker niet "substantieel significant". Daarbij moet ook in overweging genomen worden dat met een toename van de steekproefomvang op de duur alle verschillen, hoe klein ook, statistisch significant worden.

Welke van de verklarende veranderlijken die we opgenomen hebben in de multilevelanalyse in model 3 zijn statistisch *significant* verschillend van nul?

- De afstand tussen de woning en de school bepaalt zeer sterk mee de omvang van de globale studiekosten in het basisonderwijs: één km extra verwijderd, betekent een extra kost voor de ouders van bijna 28 euro, op jaarbasis.
- De studiekosten in het eerste leerjaar (weggelaten referentiecategorie) zijn beduidend hoger in vergelijking met de drie kleuterjaren. Het tweede tot het vijfde leerjaar zitten op een vergelijkbaar niveau als het eerste leerjaar. Leerjaar 6 is dan weer duidelijk duurder dan het eerste leerjaar.
- Voor het oudste (of enige) kind is er sprake van een meerkost, zoals verwacht.
- Bij gezinnen die over een computer beschikken, zijn de studiekosten gemiddeld 32 euro hoger. Er is vermoedelijk geen sprake van een rechtstreeks ver-

band tussen de computer en de studiekosten, maar we vermoeden dat het bezit van een computer samenhangt met een ander element (welstand?), en op die manier ook samenhangt met de studiekosten. Anderzijds is het wel opvallend dat er geen verband wordt gevonden tussen het gezinsinkomen en de studiekosten. In het voorgaande onderzoek was dit laatste overigens ook het geval.

- Tot slot zijn er twee effecten die op het eerste zicht niet zo gemakkelijk te interpreteren zijn. Gezinnen die ooit iets niet konden of wilden betalen, blijken gemiddeld gezien toch 23 euro meer uit te geven. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de kans dat men in zo een situatie terecht komt, toeneemt naarmate men in een duurder school zit. Een soortgelijk effect is er bij de veranderlijke die meet of men ooit niet heeft deelgenomen aan een schoolactiviteit omwille van de prijs, al is de geschatte coëfficiënt niet statistisch significant verschillend van nul.

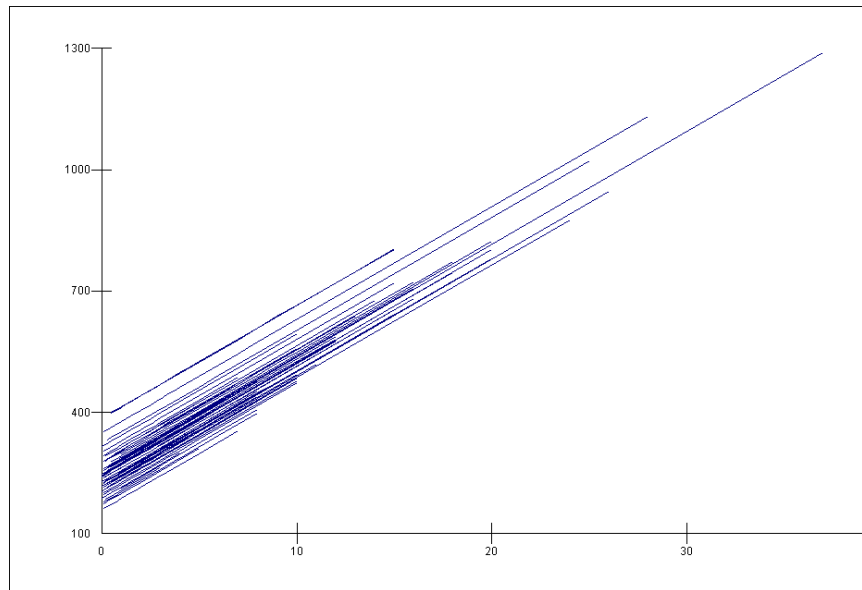
Zijn *statistisch niet-significant* in de verklaring van de omvang van de studiekosten: het aantal kinderen binnen het gezin (hangt mogelijk samen met de veranderlijke “oudste”), de opgelopen schoolvertraging, het geslacht van de leerling, het feit of de ouder een niet-Belgische nationaliteit heeft, het feit dat de ouder alleenstaand is of niet, en het inkomen. Dit effect is bovendien zeer klein: een verhoging van het maandelijks gezinsinkomen met 100 euro zou slechts een meeruitgave impliceren van 20 eurocent.

Globaal blijken dus vooral de leerjaren binnen de school in het geschatte model een sterke voorspellende waarde te hebben: waar de voorspelde studiekosten in de eerste kleuterklas 137 euro (244–107) bedragen, zal een voor het overige gelijke leerling uit het zesde leerjaar voorspelde studiekosten hebben van 347 euro (244 + 103).

2.4 Verdere aanpassingen

Tot hiertoe hebben we verondersteld dat in eender welke school de verklarende veranderlijken op dezelfde manier de studiekosten beïnvloeden. Dit hoeft niet zo te zijn. We laten deze hypothese los in model 4 door de β -coëfficiënten bij ‘afstand’ en bij de leerjaren als toevalsveranderlijken op schoolniveau te beschouwen in de multilevelschatting. De schattingsresultaten van dit model 4 zijn te vinden in tabel 4.2.

De betekenis van het loslaten van de β -coëfficiënten kan grafisch geïllustreerd worden aan de hand van de veranderlijke afstand.

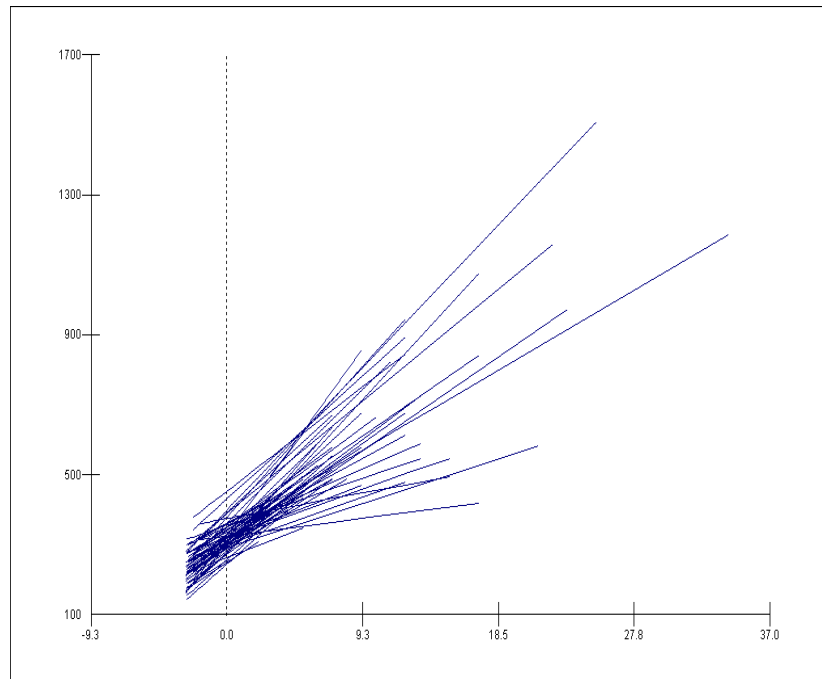

Figuur 4.2 De relatie tussen studiekosten (verticale as) en de afstand (horizontale as) in model 3

In figuur 4.2 wordt de relatie beschreven tussen de studiekosten (op de verticale as) en de afstand (op de horizontale as) zoals geschat in het voorgaande model. Iedere lijn heeft betrekking op één school. Er is duidelijk een verschil tussen de duurste school (de bovenste lijn) en de goedkoopste school (de onderste lijn), maar wat betreft de kost van een bijkomende kilometer is er geen verschil tussen deze scholen onderling: de helling van de rechten is voor alle scholen identiek. Merk verder op dat duidelijk uit de grafiek blijkt dat een meerderheid van de scholen rekruteren binnen een straal van 10 km à 15 km.

Het resultaat voor model 4, waarin de coëfficiënt bij de afstand wordt vrijgelaten, wordt gegeven in figuur 4.3.⁵

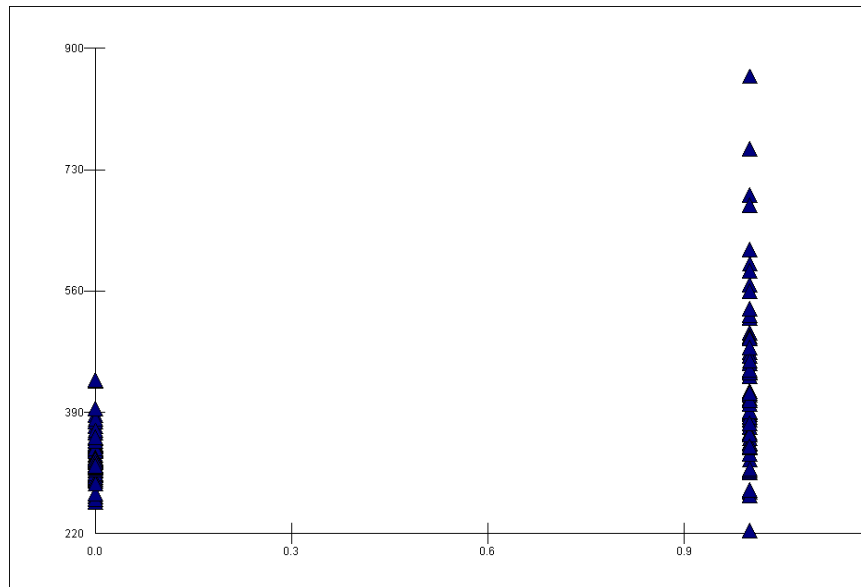
⁵ Hier werd de afstand gecentreerd rond zijn gemiddelde, zodat de waarde nul op de horizontale as overeenkomt met de gemiddelde afstand in de steekproef. Dit zorgt er voor dat de meting van de variantie tussen scholen (de mate waarin de rechten dicht of ver uit elkaar liggen), meting die gebeurt daar waar de verklarende veranderlijke nul is, gebeurt op een betekenisvolle en niet-arbitraire plaats.

Figuur 4.3 De relatie tussen studiekosten (verticale as) en de afstand (horizontale as) in model 4

Er blijven zoals voorheen duurdere en goedkopere scholen, maar de kost van een bijkomende kilometer is verschillend afhankelijk van de school waar men zit. Dit kan uiteraard alleen te maken hebben met verschillen in de mix van vervoersmodi per school (bv.: in de ene school overwegend met de wagen, in een andere school een schoolbus, elders gemengd fiets-auto-tram, ...). Uit de grafiek kan men opmaken dat de schoollijnen uitwaaiëren naarmate de afstand groter wordt. In termen van het geschatte model 4 kan dit worden afgelezen uit het feit dat de covariantie tussen de constante term en de afstand op schoolniveau significant groter is dan 0. Dit wijst op het feit dat in duurdere scholen de studiekosten voor de ouders sterker stijgen naarmate de afstand van de school toeneemt. In scholen met relatief lage studiekosten stijgt deze kost veel minder snel met de afstand. Een interpretatie hiervan zou kunnen zijn dat de zogenaamde 'meer elitaire' scholen, waar de gemiddelde studiekosten hoger zijn, in een veel ruimer gebied rekruteren dan de 'gewone' dorpschool. Welnu, naarmate de afstand school-thuis stijgt, stijgt wellicht de kans op het gebruik van de auto als vervoermiddel. En aangezien de auto het duurste vervoermiddel is, is daarmee het bekomen effect te verklaren.

Interessant is ook het loslaten van de coëfficiënt bij de veranderlijke voor de leerjaren.

Figuur 4.4 De studiekosten in het 6de leerjaar: verschillen tussen scholen

Vooral in het 5de en het 6de leerjaar is er sprake van een aanzienlijk verschil tussen de scholen onderling. Eén en ander wordt in figuur 4.4 geïllustreerd voor het zesde leerjaar (rechts) in vergelijking met alle andere leerjaren (links), waarbij ieder driehoekje een school voorstelt. Zichtbaar is niet alleen dat de studiekosten in het zesde leerjaar gemiddeld een stuk hoger liggen, daarnaast is ook in één oogopslag te zien dat ze gekenmerkt worden door een zeer grote spreiding: er zijn scholen met een heel duur zesde leerjaar, en er zijn scholen met een heel goedkoop zesde leerjaar. Hetzelfde verhaal geldt voor het 5de leerjaar, zij het daar iets minder uitgesproken. Een voor de hand liggende verklaring ligt in het feit dat sommige scholen erg dure meerdaagse uitstappen organiseren, andere goedkopere, en sommige helemaal geen. In de andere leerjaren, met inbegrip van de kleuterklassen, is de schoolvariantie niet statistisch significant verschillend van nul, en ze werd dan ook niet weerhouden bij de schatting van model 4.⁶

⁶ Bij de beoordeling van de statistische significantie van parameters uit het toevalsgedeelte van het model (i.e. varianties en covarianties), wordt gekeken naar de wijziging in de aannemelijkheid van het model, via de likelihood ratio test. Vuistregel is dat die per geschatte parameter met minstens 4 moet toenemen. Model 4 heeft, in vergelijking met model 3, 9 additionele geschatte (co-) varianties. De aannemelijkheid stijgt van -21 302 naar -21 194, en neemt dus toe met 108, wat meer is dan $9 \cdot 4$.

2.5 Samengevat

Zoals verwacht is het *leerjaar* waarin het kind zit, bepalend voor de omvang van de studiekosten. Verder is *afstand* tussen de woning en de school een belangrijke determinant van de omvang van de individuele studiekosten (hoe verder men woont, hoe hoger de studiekosten). De *sociaal-economische situatie* van het gezin, gemeten door het maandelijks beschikbaar gezinsinkomen blijkt, zoals ook in het vorige onderzoek vastgesteld, geen impact te hebben op de omvang van de studiekosten.

Een groot stuk van de variatie in de studiekosten tussen gezinnen onderling blijft echter onverklaard na opname van deze gezinskenmerken. Dit wijst erop dat er andere factoren moeten zijn die de verschillen in de schooluitgaven tussen gezinnen bepalen maar waarover we geen informatie hebben. Daarnaast blijft er ook op schoolniveau sprake van aanzienlijke verschillen. Dit trachten we in wat volgt nader te bekijken.

3. De impact van gezins- en schoolkenmerken op de omvang van de studiekosten (Multilevelanalyses)

Allereerst formuleren we opnieuw hypothesen m.b.t. de impact op de studiekosten van schoolkenmerken waarover we informatie hebben. In de tweede paragraaf bespreken we de geschatte multilevelmodellen.

3.1 Hypothesen m.b.t. de impact van schoolkenmerken op de omvang van de studiekosten

- *De schoolgrootte: klein, gemiddeld, groot.* De verwachte impact ervan is niet eenduidig. Men zou enerzijds kunnen verwachten dat grotere scholen een schaalvoordeel bezitten t.o.v. kleinere scholen. Zij kunnen bijvoorbeeld schoolmateriaal in grotere hoeveelheden aankopen of nog de vaste kost van de schoolbus – die ook gebruikt wordt voor uitstapjes, zwemmen, ... – spreiden over meer leerlingen. Anderzijds is het mogelijk dat in kleinere vestigingsplaatsen de frequentie van de extra-murosactiviteiten veel lager ligt, juist omdat de school het te duur vindt om het te organiseren. Dit zou dan een negatieve impact hebben op de omvang van de studiekosten.
- *Gemiddeld inkomen van de schoolpopulatie van de school.* Scholen met rijkere ouders kunnen misschien duurdere dingen aanbieden/organiseren en meer doorrekenen aan hen. Als benadering voor het gemiddeld inkomen van de schoolpopulatie werd het gemiddeld inkomen van de steekproefgezinnen per school genomen.

- *Een belangrijk aandeel van een specifiek type leerlingen* (percentage GOK leerlingen, percentage anderstalige nieuwkomers). We willen testen of dit aspect een neerwaartse invloed heeft op wat de school doorrekent aan de ouders.
- *De gemiddelde woning-schoolafstand per school*. Hoe verder de school rekruteert, hoe meer elitair de school en hoe hoger de studiekosten.
- *Het schoolnet*. Gezien het verschil in organisatiestructuur en betoelagingswijze van de netten kunnen we een verschil in studiekosten verwachten.
- *Provincie*. De olievlektheorie stelt dat bepaalde nieuwe fenomenen (bv. dure reizen) in een bepaalde school ontstaan, dat uit concurrentieoverwegingen de omliggende scholen volgen, en het fenomeen zo uitdeint.
- *Het al dan niet landelijke karakter van de inplanting van de schoolvestiging* (agglomeratie, grotere stad, kleinere stad, platteland (referentiecategorie)). Het zou wel eens kunnen dat een school in een dorp veel hogere vervoerskosten heeft voor verplaatsingen bij extra-murosactiviteiten (naar het zwembad, de filmzaal, ...) dan een school in de stad.
- *Een schoolbus*. Het ter beschikking hebben van een schoolbus kan een besparing betekenen voor de verplaatsingen voor extra-murosactiviteiten. Ook voor de leerlingen die ver van de school wonen, kan de schoolbus een goedkoper alternatief zijn voor de auto.
- *Het genot van sociale voordelen*. Een sociaal voordeel houdt in dat een stad of gemeente die haar eigen school begunstigt op vlak van leerlingenvervoer, gebruik van het gemeentelijk/stedelijk zwembad of van andere sportinfrastructuur, middagtoezicht en/of voor- en naschoolse opvang dit ook hoort te doen ten voordele van de andere scholen (van de andere netten) op haar grondgebied. De begunstiging kan de gratis toegang tot het gemeentelijk zwembad inhouden, het ter beschikking stellen van gemeentepersoneel voor het verzorgen van het middagtoezicht, het verzorgen van een busdienst, ... We kunnen verwachten dat deze kostenbesparingen voor de school een neerwaartse impact hebben op de kosten die doorgerekend worden aan de ouders.
- *Het percentage onbetaalde schoolrekeningen*.

3.2 Modellen met veranderlijken op gezins- en op schoolniveau

3.2.1 Model 7: impact van gezins- en schoolkenmerken op de omvang van de studiekosten

In tabel 4.3 wordt de resultaten weergegeven van model 7, dit bouwt verder op het vroeger besproken model 4, dat nu wordt uitgebreid met veranderlijken op schoolniveau (de bespreking van modellen 5 en 6 volgt later).

De opname van de veranderlijken op schoolniveau heeft als resultaat dat de overblijvende onverklaarde spreiding tussen scholen onderling (zie in tabel: "variantie scholen") in model 7 weer sterk is afgenomen in vergelijking met model 4. De voorheen geconstateerde grote verschillen tussen scholen op het niveau 5de en 6de leerjaar blijven echter onverminderd aanwezig (variantie L5 en variantie L6).

Wat de β -coëfficiënten bij de schoolkenmerken elk afzonderlijk betreft, stellen we evenwel vast dat geen van alle opgenomen schoolkenmerken (schoolnet, provincie, schoolgrootte, gemiddeld inkomen op schoolniveau en gemiddelde afstand op schoolniveau, % doelgroep leerlingen, ruraal karakter) een statistisch significant effect uitoefenen op de omvang van de globale studiekosten voor de ouders. Op te merken valt wel dat het gemiddeld-inkomen-effect op zich niet onbeduidend is: als het schoolgemiddelde inkomen stijgt met 100 euro, stijgen de studiekosten met 5 euro.

Deze resultaten bevestigen de resultaten van het vorige onderzoek. Ze geven onder meer aan, dat, na controle voor de opgenomen kenmerken, er geen sprake meer is van een onderscheid naar net wat betreft de hoogte van de studiekosten (de omschrijving "na controle voor de opgenomen kenmerken" is niet zonder belang, in sectie 3.2.4 gaan we nader in op dit vraagstuk).

Tabel 4.3 Multilevelmodellen, studiekosten, geheel of gedeeltelijk, met uitwerking leerling- en schoolniveau (geschatte coëfficiënten die statistisch significant zijn ($p = 0.05$), zijn in vetjes gedrukt).

Nobs= 1633	Model 7 Integraal	Model 8 Zonder vervoer	Model 9 School-uitstappen
Constante	163,8	114,5	-18,3
Afstand	29,1	/	/
Aantal kinderen	-6,3	0,3	1,1
Inkomen	0,0	0,0	0,002
Schoolvertraging	-7,1	-8,9	-1,9
Geslacht (jongen = referentie)	-1,8	4,1	-0,2
Niet-Belgische nationaliteit	-20,0	-1,9	0,4
Oudste kind	23,3	8,0	-0,2
Eerste kleuterklas	-96,8	-104,6	-36,8
Tweede kleuterklas	-105,4	-121,0	-39,1
Derde kleuterklas	-64,0	-87,4	-20,0
Eerste leerjaar (referentie)			
Tweede leerjaar	-22,1	-28,6	5,9
Derde leerjaar	7,0	-12,5	6,5
Vierde leerjaar	3,5	-7,8	18,2
Vijfde leerjaar	-11,4	-20,7	39,6
Zesde leerjaar	114,5	97,7	104,6
Alleenstaande ouder	3,7	-1,3	-0,7
Computerbezit	27,2	13,2	0,6
Ooit niet deelgenomen	45,9	58,5	11,4
Ooit niet betaald	18,7	13,2	8,2
Gemeenschapsonderwijs	18,3	1,7	-0,9
Officieel gesubsid. (referentie)			
Vrij gesubsidieerd onderwijs	6,7	-15,6	-18,6
Kleine school (referentie)			
Middelgrote school	-8,5	-1,4	10,6
Grote school	11,2	15,4	20,3
School bezit bus	20,9	11,2	2,1
Sociaal voordeel vervoer	-13,0	-2,0	-1,6
Sociaal voordeel zwemmen	-21,9	-24,5	-19,0
Sociaal voordeel sport	2,4	-15,6	-10,6
Soc. voordeel middagtoezicht	-16,1	9,9	-1,6
% onbetaalde rekeningen	2,3	2,1	1,0
% Gok-leerlingen	-0,5	-0,3	-0,1
% Anderstalige nieuwkomers	1,9	2,8	1,3
Brabant	12,3	51,6	39,3
West-Vlaanderen	-21,3	-4,7	-4,1
Oost-Vlaanderen	-24,3	-7,0	11,4
Limburg	-12,5	-4,8	-4,4
Agglomeratie	22,4	35,1	22,2
Grote stad	26,0	31,8	14,7
Kleine stad	9,1	5,8	-1,0
Gemiddeld schoolinkomen	0,0	0,04	0,0
Gemiddelde afstand	12,7	/	/

Tabel 4.3 Multilevelmodellen, studiekosten, geheel of gedeeltelijk, met uitwerking leerling- en schoolniveau (geschatte coëfficiënten die statistisch significant zijn ($p = 0.05$), zijn in vetjes gedrukt). (vervolg)

Nobs= 1633	Model 7 Integraal	Model 8 Zonder vervoer	Model 9 School-uitstappen
Variantie leerlingen	22 124,0	10 853,0	1 938,9
Variantie scholen	418,8	756,6	480,1
Covariantie constante-afstand	99,0	/	/
Variantie afstand	225,2	/	/
Covariantie constante-L5	-779,4	-35,7	-14,5
Covariantie afstand-L5	29,0	/	/
Variantie leerjaar 5	6 916,6	2 506,7	4 233,4
Covariantie constante-L6	-1 334,4	-697,0	-613,1
Covariantie afstand-L6	-202,4	/	/
Covariantie L5-L6	5 709,7	1047,6	863,6
Variantie leerjaar 6	15 788,0	17 245,0	15 499,0
-2 log likelihood	21 143,0	/	/

3.2.2 Model 8: Studiekosten, gezuiverd voor de vervoerskosten

Wetende dat o.m. de organisatie van het schoolvervoer één van de elementen is die verschilt tussen de netten onderling, is het zinvol om te kijken hoe de schatting wijzigt als de component vervoerskosten wordt verwijderd uit de afhankelijke veranderlijke, met name de studiekosten.

De kolom onder de hoofding model 8 in tabel 4.3 geeft de resultaten. Om evidente redenen zakt de coëfficiënt bij de constante: de studiekosten zonder de vervoerskosten zijn uiteraard een stuk lager. Voor het overige zijn de geschatte effecten erg te vergelijken met die in het model 7, waar de integrale studiekosten werden bestudeerd. Ook nu is het verschil tussen de schoolnetten noch substantieel, noch statistisch significant. Het gemiddelde inkomen op schoolniveau is nu wel statistisch significant verschillend van nul. Het wat vreemde effect bij de provinciedummy voor Vlaams Brabant, en ook bij de agglomeratie-dummy, suggereert dat er een school is die erg duur is, maar wel erg lage vervoerskosten heeft, zodanig dat in de voorgaande modellen deze lage vervoerskosten er voor zorgden dat de globale studiekosten werden gedrukt. Verder valt op dat er nu wel een duidelijk statistisch significant effect wordt geschat bij het hebben van een sociaal voordeel m.b.t. zwemmen: leerlingen in scholen die hiervan genieten, betalen gemiddeld 24€ minder op jaarbasis.

3.2.3 Model 9: Enkel de kosten m.b.t. schooluitstappen

In model 9 wordt vervolgens één bepaalde categorie uit de studiekosten gelicht, met name de uitgaven voor schooluitstappen. De resultaten zijn te vinden in de laatste kolom van tabel 4.3. Er zijn geen opmerkelijke resultaten in vergelijking

met wat voorafging. Het sociale voordeel m.b.t. zwemmen wordt ook hier statistisch significant geschat (ook zwemmen hoort bij de schooluitstappen).

3.2.4 Meer over de onderwijsnetten

Bij de bespreking van model 7 werd geconcludeerd dat, *na controle voor de in dat model opgenomen kenmerken*, er geen sprake is van een onderscheid naar net wat betreft de hoogte van de studiekosten. Dit werd zo geformuleerd omdat het best mogelijk is dat er wel een onderscheid kan worden gevonden tussen de netten wanneer men geen rekening houdt met sommige van de opgenomen kenmerken. We verklaren ons nader. Voor een aantal verklarende veranderlijken is het niet meer dan logisch dat ze worden opgenomen. Stel vb., bij wijze van denkoefening, dat voor een bepaald net, door toeval, in verhouding het aandeel van leerlingen uit het 6de leerjaar in onze steekproef iets hoger ligt dan bij de andere netten. Dit zou dan tot effect kunnen hebben dat het globaal geschat gemiddelde voor dat net hoger komt te liggen, aangezien 6de leerjaar leerlingen meestal hogere studiekosten hebben. Bemerkt dat in dat geval een verschil tussen de netgemiddelden kan worden vastgesteld, zelfs als er in de realiteit geen verschil was. Door evenwel in ons model te controleren voor het leerjaar, wordt dit probleem, als het zich al zou stellen, ondervangen. Een soortgelijk mechanisme speelt t.a.v. alle opgenomen veranderlijken. Dus ook t.a.v. kenmerken waarvoor er in de realiteit misschien wel verschillen zijn tussen de netten. Dit kan met het volgende voorbeeld worden geïllustreerd. Stel dat leerlingen uit kleine scholen systematisch hogere studiekosten zouden hebben dan leerlingen uit grotere scholen (louter bij wijze van gedachte-experiment, want zoals uit model 7 blijkt, speelt dit verschil niet sterk). Als men dan een model schat waarin er wordt gecontroleerd voor het kenmerk schoolgrootte, zal de geschatte coëfficiënt bij het kenmerk schoolgrootte (minstens gedeeltelijk) het verschil tussen grote en kleine scholen inzake studiekosten weergeven (de geschatte coëfficiënt bij de aanduiding "kleine school" zal groter zijn dan de geschatte coëfficiënt bij de aanduiding "grote school").

Stel vervolgens dat het ene net systematisch meer kleine scholen heeft dan een ander net. Als men dan een model schat *zonder opname* van het kenmerk schoolgrootte, zal het verschil in studiekosten tussen kleine en grote scholen (gedeeltelijk) worden opgenomen door de netaanduiders. De coëfficiënt bij het net met relatief veel kleine scholen zal dan stijgen.

Of anders uitgedrukt, de geschatte coëfficiënten bij de netaanduiders weerspiegelen bestaande, nog niet door andere kenmerken verklaarde, verschillen (in studiekosten) tussen de netten. Opname in het model van kenmerken die bestaande verschillen tussen de netten capteren, zullen er dan mogelijk ook toe leiden dat het geschatte effect bij de netaanduiders kleiner wordt. Het verschil tussen de netten wordt zo per saldo uitgesmeerd over de diverse kenmerken. Een klein en mogelijk insignificant resteffect bij de netaanduiders betekent dan ook niet noodzakelijk dat daarom het kenmerk "net" er niet toe doet, men moet altijd

het geheel bekijken. Om het belang hiervan na te gaan, werden enkele "tussenmodellen" geschat, waarin wel de netaanduiders zijn meegenomen, maar niet de schoolkenmerken. Model 5 in tabel 4.4 is een leeg model, waarin evenwel wel de netaanduiders zijn meegenomen. Als men nergens voor controleert, is er een duidelijk en aanzienlijk verschil tussen de netten: de gemiddelde studiekosten in het Gemeenschapsonderwijs zijn volgens dit (te simplistische) model beduidend hoger dan in het officiële gesubsidieerde onderwijs (en ook statistisch significant verschillend). De gemiddelde studiekosten in het vrij gesubsidieerd onderwijs zijn eveneens hoger in vergelijking met het OGO, maar dit verschil is niet statistisch significant.

Tabel 4.4 Multilevelmodellen, studiekosten, met uitwerking leerlingniveau (geschatte coëfficiënten die statistisch significant zijn ($p = 0.05$), zijn in vetjes gedrukt).

Nobs= 1 633	Model 2	Model 5	Model 4	Model 6
Constante	336,1	311,41	329,5	310,2
Afstand			30,2	30,2
Aantal kinderen			-7,0	-7,2
Inkomen			0,0	0,0
Schoolvertraging			-9,5	-9,5
Geslacht (jongen = referentie)			-1,4	-1,6
Niet-Belgische nationaliteit			-18,7	-20,8
Oudste kind			22,4	22,3
Eerste kleuterklas			-97,7	-97,1
Tweede kleuterklas			-105,1	-105,5
Derde kleuterklas			-64,5	-64,4
Eerste leerjaar (referentie)				
Tweede leerjaar			-25,1	-24,4
Derde leerjaar			5,6	5,3
Vierde leerjaar			1,7	1,9
Vijfde leerjaar			-14,1	-13,3
Zesde leerjaar			112,7	112,5
Alleenstaande ouder			5,0	4,6
Computerbezit			27,9	28,7
Ooit niet deelgenomen			48,0	44,2
Ooit niet betaald			20,4	20,6
Gemeenschapsonderwijs		62,7		42,8
Vrij gesubsidieerd onderwijs		18,1		17,2
Variantie leerlingen	36 721,3	36 726,9	22 102,1	22 119
Variantie scholen	6 023,3	5 470,0	1 925,6	1 594,2
Covariantie constante-afstand			100,6	87,0
Variantie afstand			221,3	223,7
Covariantie constante-L5			-299,4	19,5
Covariantie afstand-L5			-13,4	13,2
Variantie leerjaar 5			6 849,4	6 663,3
Covariantie constante-L6			951,5	701,9
Covariantie afstand-L6			-243,8	-254,2
Covariantie L5-L6			5813,2	5 730,6
Variantie leerjaar 6			16 650,0	16 728,0
-2 log likelihood	21 898	21 893,7	21 194,4	21 189,9

Model 6, eveneens te vinden in tabel 4.4, vertrekt van model 4 en voegt hier de net-aanduiders aan toe. Het is alvast opvallend dat ook nu de gemiddelde studiekosten in het Gemeenschapsonderwijs nog steeds beduidend hoger zijn dan in het officieel gesubsidieerd onderwijs, al is het verschil in vergelijking met model 5 wel afgenomen, aangezien het van bijna 63 € zakt naar bijna 43 € (wat overigens duidelijk statistisch significant verschillend van nul is). Het verschil tussen model 6 en model 7 suggereert dat de opgenomen scholen uit het Gemeenschapsonderwijs klaarblijkelijk kenmerken hebben die samenhangen met hogere studiekosten.

4. De evolutie van de studiekosten tussen 1998-1999 en 2005-2006

Zoals al in hoofdstuk 3 aangehaald, zijn er een aantal opmerkelijke evoluties te bespeuren tussen de resultaten van het studiekostenonderzoek m.b.t. schooljaar 1998-1999 en het huidige onderzoek. Zo suggereren de resultaten dat de studiekosten globaal gezien misschien wel gedaald zijn, maar dat anderzijds de studiekosten in de kleuterklassen mogelijk sterk zijn toegenomen. Om één en ander te kunnen bestuderen in een multivariate omgeving, werden de 1 633 observaties van het huidige onderzoek gepoold met de 1 564 observaties uit het onderzoek van 1999. Kosten en inkomensgegevens uit het vorige onderzoek werden daarbij omgezet naar euro en geïndexeerd. Een aantal veranderlijken die in de bovenstaande modellen wel voorkwamen, vielen weg omdat er in het vorig onderzoek geen informatie over beschikbaar was. Tabel 4.5 geeft de resultaten van een multilevelmodel met nu 118 scholen (59 scholen uit het huidige onderzoek en 59 scholen uit het voorgaande) en 3 197 observaties. Model 10 heeft als te verklaren fenomeen de volledige studiekosten.

De veranderlijke 2005-2006 is 1 voor observaties uit het nieuwe onderzoek, en nul voor observaties uit het vorige onderzoek. Verder zijn er nog een aantal interactie-effecten opgenomen tussen deze tijdsindicator en het onderwijsnet enerzijds, en tussen deze tijdsindicator en het leerjaar anderzijds. Bij de interpretatie is er dan ook wat oplettendheid geboden. De geschatte coëfficiënt bij de constante term, met name 266€, heeft betrekking op de globale gemiddelde studiekosten voor observaties waarvoor alle veranderlijken ter rechterzijde op nul staan, wat onder meer wil zeggen, dat deze 266€ de schatting is voor iemand die in 1998-1999 in het 1^e leerjaar zat van een OGO-school. De waarde bij de tijdsindicator 2005-2006, nl. -7,3€, geeft aan dat voor een leerling met dezelfde kenmerken (o.m. leerjaar 1 en OGO) de studiekosten anno 2005-2006 iets meer dan 7 euro lager zijn (zonder dat dit verschil overigens statistisch significant is). Voor een leerling uit het 6de leerjaar in het OGO waren de geschatte studiekosten in 1999 gelijk aan $266,2 + 147,1 = 413,3$ €. Om te weten hoe dit geëvolueerd is naar schooljaar 2005-2006, moet van dit bedrag vooreerst 7 euro worden afgetrokken (het globaal verschil tussen de twee onderzoeken), en vervolgens moet ook nog het bedrag bij de interactie tussen leerjaar 6 en de tijdsindicatie 2005-2006, met name -34,1, worden bijgeteld. De interacties tussen de tijdsindicator en de leerjaren geven met andere woorden weer hoe de studiekosten over de tijd heen zijn geëvolueerd per leerjaar. Hieruit kan men leren dat deze zijn toegenomen voor alle kleuterklassen, waarbij statistisch beduidend voor kleuterklas 1 en kleuterklas 3. Voor de leerjaren is het beeld minder duidelijk, voor leerjaar 5 is er sprake van een statistisch beduidende daling, elders is er eerder sprake van stagnatie (lichte stijgingen of dalingen).

Verder kan nog worden opgemaakt uit de resultaten dat waar de studiekosten in het vorig onderzoek in het VGO, in vergelijking met het OGO nog beduidend hoger lagen (+33,6€), in tussentijd dit verschil grotendeels is verdwenen ($33,6 - 25,4 = 8,2$). Binnen het GO is dit laatste veel minder het geval ($48,6 - 16,8 = 31,8$).

Tabel 4.5 Multilevelmodellen, studiekosten, geheel of gedeeltelijk, evolutie over de tijd heen (geschatte coëfficiënten die statistisch significant zijn ($p = 0.05$), zijn in vetjes gedrukt).

Nobs= 3197	Model 10 Studiekosten	Model 11 Zonder vervoer
Constante	266,2	237,6
2005-06: verschil t.o.v. vorig onderzoek	-7,3	11,2
Inkomen	0,0	0,0
Aantal kinderen	-14,2	-1,4
Eerste kleuterklas	-177,8	-188,9
Tweede kleuterklas	-128,9	-163,5
Derde kleuterklas	-133,1	-160,3
Tweede leerjaar	-26,6	-45,3
Derde leerjaar	-27,4	-29,2
Vierde leerjaar	-33,2	-26,3
Vijfde leerjaar	55,5	72,5
Zesde leerjaar	147,1	136,3
Alleenstaand	3,9	1,6
West-Vlaanderen	2,9	-5,9
Oost-Vlaanderen	38,5	25,8
Brabant	28,7	33,5
Limburg	27,5	3,1
Oudste	19,0	6,5
Afstand	28,7	/
Vrij gesubsidieerd onderwijs	33,6	31,3
Gemeenschapsonderwijs	48,6	44,2
VGO in 2005-2006	-25,4	-25,2
GO in 2005-2006	-16,8	-10,7
Eerste kleuterklas in 2005-2006	71,7	82,3
Tweede kleuter in 2005-2006	12,3	37,6
Derde kleuterklas in 2005-2006	64,1	73,1
Tweede leerjaar in 2005-2006	1,7	15,6
Derde leerjaar in 2005-2006	33,3	17,2
Vierde leerjaar in 2005-2006	36,4	19,4
Vijfde leerjaar in 2005-2006	-69,8	-89,5
Zesde leerjaar in 2005-2006	-34,1	-37,8
Variantie leerlingen	26 177,0	8617,9
Variantie scholen	1 542,5	1 183,2
Covariantie constante-leerjaar 5	-87,1	166,8
Variantie leerjaar 5	5 933,5	3 843,9
Covariantie constante-leerjaar 6	618,1	-197,4
Covariantie leerjaar 6-leerjaar 5	3 490,1	1 427,6
Variantie leerjaar 6	15 669,0	19 471,0

Gezien het belang van de vervoerskosten binnen het concept studiekosten, wordt in model 11, eveneens in tabel 4.5, tot slot nagegaan hoe de evolutie over de tijd was als men deze vervoerskosten even buiten beschouwing laat. Ten gronde wijzigt dit evenwel niets aan de kwalitatieve vaststellingen die werden gemaakt bij model 10, waaruit kan worden geconcludeerd dat de stijging van de studiekosten in de kleuterklassen en de stagnering in de leerjaren van de lagere school (en de

daling in het vijfde leerjaar) zeker niet hoofdzakelijk zijn te verklaren door een wijziging van de vervoerskosten over de tijd heen: ook voor de studiekosten met uitsluiting van de vervoerskosten, blijven de gemaakte vaststellingen overeind.

5. De tevredenheid van de ouders over de hoogte van de studiekosten

In de vragenlijst die bij de aanvang van het schooljaar werd voorgelegd aan de ouders, werd gepeild naar de mate waarin zij de te maken studiekosten als eerder hoog, dan wel als correct percipiëren. Daartoe werden m.b.t. tot de in tabel 4.6 opgesomde rubrieken telkens 4 antwoordmogelijkheden gegeven:

- men beschouwt de te maken kosten als correct;
- men vindt dat de te maken kosten toch wel lager zouden moeten zijn;
- men vindt dat de betreffende goederen en/of diensten volledig gratis zouden moeten zijn;
- men heeft geen mening.

Bij de bespreking van de tabel gaan we er van uit dat al wie m.b.t. een bepaalde rubriek geen mening heeft over de vraag of dit al dan niet goedkoper moet, alvast geen uitgesproken negatieve mening heeft of niet echt ontevreden is, zonder daarom te stellen dat deze groep volledig tevreden is. We sluiten ze dan ook uit bij de berekening van de aandelen.

Tabel 4.6 Tevredenheidsscores in het basisonderwijs, oktober 2005 (in aandelen, de eerste drie kolommen tellen op tot 100, bij de laatste kolom wordt het aantal respondenten vermeld), ongewogen

Rubriek n=1 633	Correct	Moet minder	Moet gratis	Geen mening
Niet duurzame uitrusting	78,4	14,2	7,3	(348)
Duurzame uitrusting	74,0	24,0	2,0	(319)
Speciale kleding	77,7	13,5	8,8	(390)
Vervoer	70,3	15,9	13,8	(678)
Schooluitstappen	59,4	32,3	8,0	(232)
Eten en drinken op school	81,2	16,2	2,6	(266)
Buitenschoolse kosten (kinderopvang, studie,...)	66,7	24,4	8,9	(538)

Globaal kan worden vastgesteld dat m.b.t. de meeste kostenrubrieken 70 tot 80% van de ouders de momenteel te betalen kosten correct vindt. Een uitzondering wordt gevormd door de rubriek 'buitenschoolse kosten', waar dit aandeel onder de 70% zakt. De buitenschoolse kosten zoals hier geformuleerd, vallen evenwel buiten onze definitie van studiekosten.

Meer opvallend zijn de resultaten m.b.t. de kosten voor schooluitstappen: meer dan 40% van de bevraagde ouders vindt dat die momenteel te hoog zijn. Daarbij

valt wel op dat van die 40% ontevreden ouders er 8 op de 10 wel bereid zijn om iets bij te dragen voor schooluitstappen, slechts 2 op de 10 van de ouders die vinden dat de rekening voor schooluitstappen te hoog is oordeelt dat hier eigenlijk niets voor zou mogen worden aangerekend.

Het is illustratief om deze cijfers te vergelijken met de resultaten van het vorige onderzoek. Tabel 4.7 geeft deze cijfers. Wat opvalt is dat het aandeel van de ouders die de aangerekende kosten correct vindt, hier bijna systematisch boven de 80% ligt, met als uitzonderingen, weerom, de rubriek buitenschoolse kosten en de rubriek schooluitstappen.

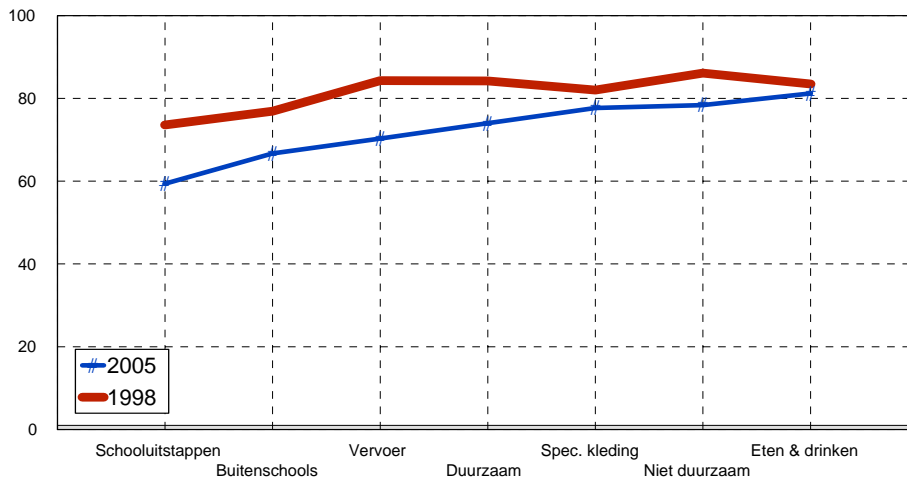
Tabel 4.7 Tevredenheidsscores in het basisonderwijs, oktober 1998 (in aandelen, de eerste drie kolommen tellen op tot 100, bij de laatste kolom wordt het aantal respondenten vermeld), ongewogen

Rubriek	Correct	Moet minder	Moet gratis	Geen mening
Niet duurzame uitrusting	86,1	7,5	6,3	(344)
Duurzame uitrusting	84,2	14,0	1,8	(366)
Speciale kleding	82,0	12,0	6,0	(422)
Vervoer	84,3	8,7	7,0	(590)
Schooluitstappen	73,6	21,4	5,0	(305)
Eten en drinken op school	83,5	15,0	1,5	(194)
Buitenschoolse kosten (kinderopvang, studie,...)	76,9	17,9	5,1	(494)

In figuur 4.5 wordt de evolutie wat meer aanschouwelijk weergegeven. Hier worden per kostenrubriek de aandelen weergegeven van ouders die vinden dat de aangerekende kosten correct zijn, waarbij de punten m.b.t. de huidige bevraging (2005) via een lijn zijn verbonden, en hetzelfde werd gedaan voor de punten m.b.t. de bevraging in 1998. Wat onmiddellijk opvalt, is dat de lijn voor 2005 systematisch onder die van 1998 ligt. De tevredenheid is met andere woorden gedaald. De aandacht wordt daarnaast zeker getrokken door de resultaten m.b.t. de schooluitstappen, waar de tevredenheid ook in 1998 al het laagst lag, maar in tussentijd klaarblijkelijk nog verder is afgenomen. Instructief is ook om deze tevredenheid te bekijken voor ouders met leerlingen in het 6de leerjaar, waar de grootste kosten te noteren vallen voor uitstappen allerhande: het aandeel correct zakt dan tot 48,7%, dus meer dan de helft vindt de aangerekende kosten te hoog.

Afgezien van steekproeftoeval, kunnen verschillende oorzaken aan de grondslag liggen van de waargenomen evolutie. Een objectieve oorzaak zou kunnen liggen in het feit dat de te maken uitgaven tussen 1998 en 2005 in reële termen zijn toegenomen, c.q. voor sommige rubrieken relatief sterker zijn toegenomen dan voor andere. De vergelijkende cijfers in tabel 3.9 van hoofdstuk 3 suggereren dat dit alleszins een verklaring zou kunnen vormen voor de sterk gedaalde tevredenheid m.b.t. de rubriek schooluitstappen. Er kan mogelijk echter ook een meer subjectieve oorzaak spelen, met name (a) dat ouders de perceptie hebben dat de stu-

diekosten zijn gestegen (zonder dat dit misschien in werkelijkheid zo is), of (b) dat ouders meer dan in het verleden zich bewust zijn van het fenomeen studiekosten en dit ook beter volgen (wat zij dank zij de bijdrageregelingen ook beter kunnen); of (c) dat ouders minder dan voorheen bereid zijn om bepaalde studiekosten te betalen.

Figuur 4.5 Evolutie over de tijd van het aandeel dat de aangerekende kosten correct vindt, naar kostenrubriek

Het is niet mogelijk om aan te tonen in welke mate de subjectieve oorzaken spelen, al kan niet worden uitgesloten dat ze een zekere impact hebben gehad. Gedurende de laatste jaren is het debat m.b.t. de kosteloosheid van het onderwijs immers zeer regelmatig aan bod gekomen in pers en media, waarbij de fijne nuances van het begrip kosteloos onderwijs niet altijd even duidelijk uit de verf kwamen. Dit zou mogelijk als gevolg kunnen hebben gehad dat de gemiddelde toeschouwer soms de indruk kreeg dat alles wat van dichtbij of van ver met het schoolgaan van kinderen te maken heeft, gratis moet zijn, zodanig dat men om het even welke kost die men in dit verband heeft, als niet correct zal beschouwen.

6. Samenvatting van de belangrijkste bevindingen

6.1 Verband tussen individuele kenmerken en de hoogte van de studiekosten

We stellen vast dat het grootste deel van de spreiding van de studiekosten rond het algemeen gemiddelde betrekking heeft op verschillen tussen leerlingen. Toch is de variatie ook te wijten aan verschillen tussen scholen.

Het *leerjaar* waarin het kind zit, heeft een sterk voorspellende waarde voor de omvang van de studiekosten. De studiekosten in het eerste leerjaar zijn beduidend hoger in vergelijking met de drie kleuterklassen en in vergelijking met de studiekosten in het tweede en het vijfde leerjaar. Het derde en vierde leerjaar zitten op een vergelijkbaar niveau als het eerste leerjaar. Het zesde leerjaar is dan weer duidelijk duurder dan het eerste leerjaar.

Verder is *afstand* tussen de woning en de school een belangrijke determinant van de omvang van de individuele studiekosten (hoe verder men woont, hoe hoger de studiekosten).

De *sociaal-economische situatie* van het gezin, gemeten door het maandelijks beschikbaar gezinsinkomen blijkt, zoals ook in het vorige onderzoek vastgesteld, geen impact te hebben op de omvang van de studiekosten. Alhoewel er vermoedelijk geen sprake is van een rechtstreeks verband, zijn de studiekosten toch gemiddeld bijna 30 euro hoger bij gezinnen die over een PC beschikken.

Een groot stuk van de spreiding in de studiekosten tussen gezinnen onderling blijft echter onverklaard. Dit wijst erop dat er andere factoren moeten zijn die de verschillen in de schooluitgaven tussen gezinnen bepalen maar waarover we geen informatie hebben.

6.2 Verband tussen schoolkenmerken en de hoogte van de studiekosten

Ook op schoolniveau blijft er sprake van aanzienlijke verschillen tussen de uitgaven die ouders hebben voor hun schoolgaand kind. Meest in het oog springend zijn de aanzienlijke verschillen tussen scholen in de studiekosten van het 5de en vooral ook van het 6de leerjaar.

Van alle onderzochte schoolkenmerken (schoolgrootte, onderwijsnet, gemiddeld inkomen van de schoolpopulatie van de school, schoolbus, ...) kon er overigens geen gevonden worden met een statistisch significante impact op de omvang van de globale studiekosten die worden doorgerekend aan de ouders. Wat betreft het onderwijsnet, moet deze vaststelling enigszins genuanceerd worden. Het klopt dat na opname van alle individuele kenmerken én van alle schoolkenmerken, er geen significante verschillen kunnen worden vastgesteld tussen de onderwijsnetten. Mogelijk wordt evenwel een stuk van de verschillen tussen netten opgevangen of weggezuiverd door andere opgenomen schoolkenmerken zoals de schoolgrootte, de mate waarin een beroep wordt gedaan op sociale voordelen, % GOK-leerlingen, enz. Daarom werd het opportuun geacht om een model te schatten waarin op het niveau van de schoolkenmerken enkel werd opgenomen tot welk net een school behoort, en alle andere schoolkenmerken werden uitgesloten. Uit de schattingsresultaten van dit model kan worden afgeleid dat de studiekosten in het Gemeenschapsonderwijs gemiddeld iets hoger liggen dan in het Officieel gesubsidieerd onderwijs (een statistisch significant verschil). De hoogte van de studiekosten in het vrij gesubsidieerd onderwijs zijn niet te onderscheiden van die in het officieel gesubsidieerd onderwijs.

6.3 Evolutie van de studiekosten over de tijd

We hebben door middel van multilevelanalyse ook onderzocht hoe de studiekosten over de tijd heen zijn geëvolueerd per leerjaar. Deze analyse bevestigt dat het kleuteronderwijs duurder geworden is – en dit vooral in het eerste en het derde jaar. Voor de lagere school is het beeld minder duidelijk: alleen voor het vijfde leerjaar is er sprake van een statistisch significante daling, voor de andere leerjaren is er eerder sprake van stagnatie (lichte stijgingen of dalingen).

Waar de studiekosten in het vorige onderzoek in het Vrij Gesubsidieerd Onderwijs (VGO) – in vergelijking met het Officieel Gesubsidieerd Onderwijs (OGO) – nog beduidend hoger lagen, is dit verschil in tussentijd grotendeels verdwenen. Binnen het Gemeenschapsonderwijs is dit laatste veel minder het geval: ook daar waren de studiekosten in het vorige onderzoek hoger dan in het Officieel Gesubsidieerd Onderwijs, en dit onderscheid blijft bestaan.

6.4 De tevredenheid van de ouders over de hoogte van de studiekosten

Wij hebben gepeild naar de mate waarin ouders de te maken studiekosten als eerder hoog, dan wel als correct percipiëren. Globaal kan worden vastgesteld dat m.b.t. de meeste kostenrubrieken 70% tot 80% van de ouders de te betalen kosten correct vindt. Uitzonderingen hierop zijn de rubriek ‘buitenschoolse kosten’ (die evenwel buiten onze definitie van studiekosten valt) en de rubriek ‘schooluitstappen’. Het is opvallend dat meer dan 40% van de bevroagde ouders de kosten voor schooluitstappen te hoog vindt.

Wanneer we deze cijfers vergelijken met de resultaten van het vorige onderzoek valt op dat het aandeel van de ouders die de aangerekende kosten correct vindt, toen bijna systematisch boven de 80% lag, met als uitzonderingen, weerom, de rubriek buitenschoolse kosten en de rubriek schooluitstappen. De algemene tevredenheid is op zeven jaar tijd licht gedaald en de tevredenheid over de kosten voor schooluitstappen is verder afgenomen.

HOOFDSTUK 5

KOSTELOOSHEID & KOSTENBEHEERSING

1. Inleiding

De kosteloosheid van het basisonderwijs krijgt terecht heel wat media- en beleidsaandacht. In dit hoofdstuk wordt stilgestaan bij de juridische achtergrond van deze notie, en bij een operationalisering ervan in de praktijk. Tegelijkertijd moet men beseffen dat de zogenaamde kosteloosheid uiteindelijk slechts betrekking heeft op een fractie van de uitgaven die in wat vooraf gingen onder de noemer studiekosten werden gebundeld. Dit betekent dat ook na een volledige realisatie van de kosteloosheid er door de gezinnen nog steeds aanzienlijke uitgaven zullen moeten worden gedaan die op een of andere manier verbonden zijn aan het naar school gaan van de kinderen. In het laatste deel van dit hoofdstuk wordt dan ook stilgestaan bij de vraag hoe die uitgaven kunnen worden beheerst.

2. Kosteloosheid

2.1 Internationale regelgeving⁷

In diverse, door België mee ondertekende internationale verdragen wordt het principe van een kosteloos onderwijs duidelijk onderschreven. Zo stelt de *Universele verklaring van de rechten van de mens* (Verenigde Naties, 10 december 1948; B.S., 31 maart 1949) in artikel 26,1:

“Een ieder heeft recht op opvoeding. De opvoeding moet kosteloos zijn, ten minste wat het lager en het fundamenteel onderwijs betreft. Het lager onderwijs is verplicht.”

⁷ Voor dit hoofdstuk werd, althans wat betreft de situatie tot 1999, gebruik gemaakt van het materiaal dat is opgenomen en besproken in *Netwerk Onderwijs* etc. 1999.

Een en ander wordt bevestigd en verder uitgebreid in het *Verdrag inzake de rechten van het kind* (New York, 20 november 1989; B.S., 17 januari 1992), meer bepaald in artikel 28,1:

“De Staten die partij zijn, erkennen het recht van het kind op onderwijs, en teneinde dit recht geleidelijk en op basis van gelijke kansen te verwezenlijken, verbinden zij zich er met name toe:

- a) primair onderwijs verplicht te stellen en voor iedereen gratis beschikbaar te stellen;*
- b) de ontwikkeling van verschillende vormen van voortgezet onderwijs aan te moedigen, met inbegrip van algemeen onderwijs en beroepsonderwijs, deze vormen voor ieder kind beschikbaar te stellen en toegankelijk te maken, en passende maatregelen te nemen zoals de invoering van gratis onderwijs en het bieden van financiële bijstand indien noodzakelijk.”*

Een gelijkaardige en nog meer uitgebreide omschrijving is terug te vinden in het *Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten*, (New York, 19 december 1966; B.S. 6 juli 1983), en wel in artikel 13,2:

“De staten die partij zijn bij dit Verdrag erkennen dat, ten einde tot een volledige verwezenlijking van dit recht te komen:

- a) Het lager onderwijs voor allen verplicht en kosteloos beschikbaar dient te zijn;*
- b) Het secundair onderwijs in zijn verschillende vormen, waarbij inbegrepen het technisch onderwijs en de beroepsopleiding op secundair niveau, door middel van alle passende maatregelen en in het bijzonder door de geleidelijke invoering van kosteloos onderwijs voor een ieder beschikbaar en algemeen toegankelijk dient te worden gemaakt;*
- c) Het hoger onderwijs door middel van alle passende maatregelen en in het bijzonder door de geleidelijke invoering van kosteloos onderwijs voor een ieder op basis van bekwaamheid gelijkelijk toegankelijk dient te worden gemaakt.”*

Onder meer op basis van deze verdragtekst oordeelde het Belgisch Arbitragehof in het zogenaamde Standstill-arrest (Arbitragehof nr. 33/92, 7 mei 1992, overweg. B.4.3) dat alvast wat het secundair onderwijs betreft, men weliswaar geen onmiddellijke invoering van de volledige kosteloosheid mag eisen (de timing van de invoering van een kosteloos secundair onderwijs kan hier met name afhangen van de ‘economische mogelijkheden en de situatie van de overheidsfinanciën eigen aan elk van de staten’). Maar, aldus dit arrest, er kunnen alvast geen nieuwe maatregelen worden doorgevoerd die ingaan tegen de doelstelling van de geleidelijke invoering van de kosteloosheid van het secundair onderwijs. De standstill-eis is in principe ook van toepassing op het hoger onderwijs en de daar gevraagde schoolgelden (‘inschrijvingsgelden’), hetgeen evenwel niet belet dat deze schoolgelden kunnen ‘worden verhoogd op grond van onder meer een redelijke schatting van het verloop van de kosten van levensonderhoud, van het nationaal product en de stijging van het gemiddelde inkomen per inwoner (...)’ (ibidem, overweg. 7.2).

2.2 Nationale regelgeving

In de wet van 29 mei 1959 (beter gekend als het 'Schoolpact') wordt bepaald dat het kleuteronderwijs, het lager en het secundair onderwijs in 'inrichtingen van de Staat en in inrichtingen die de Staat krachtens deze wet subsidieert' kosteloos is. In kleuter- en lager onderwijs 'worden leerboeken en schoolboeken kosteloos verstrekt'. Waaruit kan worden afgeleid dat dit laatste niet het geval is voor het secundair onderwijs. Uit de commentaren bij de wet blijkt dat onder 'kosteloosheid' wordt begrepen dat er geen schoolgeld wordt gevraagd.

Een zelfde keuze wordt gemaakt bij de grondwetswijziging van 15 juli 1988, al kiest men hier wel voor de meer duidelijke term 'kosteloze toegang': de toegang tot het onderwijs is kosteloos tot het einde van de leerplicht, waarmee bedoeld wordt dat er geen schoolgeld mag gevraagd worden in het leerplichtonderwijs, noch direct, noch indirect. Dit betekent omgekeerd dat scholen wel aan ouders andere bijdragen kunnen vragen.

Samen met de grondwetsherziening van 1988 komt de onderwijsbevoegdheid terecht bij de Gemeenschappen.

2.3 Vlaamse Gemeenschap

Te noteren valt dat de grondwettelijke bepaling met betrekking tot de kosteloze toegang een minimumbepaling is, het staat de Gemeenschappen vrij om verder te gaan (in feite ging ook al de schoolpact-wet verder). Zo is binnen de Vlaamse Gemeenschap het begrip kosteloosheid geleidelijk aan verder ingevuld. In het decreet basisonderwijs (25 februari 1997) beperkt het artikel 27 aanvankelijk nog de kosteloosheid tot het grondwettelijk minimum, de toegang tot het basisonderwijs is kosteloos. In de memorie van toelichting wordt dan vermeld dat 'kosteloze toegang niet betekent dat ouders niets moeten betalen. Het betekent ook niet dat er gratis middagen moet zijn of gratis drankbedeling of dat abonnementen op tijdschriften gratis moeten zijn. Kosteloze toegang betekent wel dat er geen inschrijvingsgeld mag gevraagd worden aan de ouders, en dat ze niet moeten betalen voor boeken, de schriften en noodzakelijk schoolgerei, (...)'.¹

Via het zogenaamde Mozaïekdecreet, het Onderwijsdecreet XIII van 13 juli 2001 werd dit artikel 27 van het decreet basisonderwijs vervangen door de volgende invulling:

"In de door de Gemeenschap gefinancierde of gesubsidieerde basis-, kleuter- of lagere scholen kan geen direct of indirect inschrijvingsgeld worden gevraagd. Evenmin kunnen bijdragen worden gevraagd voor onderwijsgebonden kosten die noodzakelijk zijn om een eindterm te realiseren of een ontwikkelingsdoel na te streven".

Dit betekent een duidelijke uitbreiding t.o.v. de notie 'kosteloze toegang'. Te noteren valt ook dat er een klasse is van kosten die weliswaar noodzakelijk zijn om een eindterm te realiseren of een ontwikkelingsdoel na te streven, maar die niet-

onderwijsgebonden zijn, en dus buiten de kosteloosheid vallen. De aanvulling dat kosteloosheid ook betrekking heeft op de onderwijsgebonden kosten die nodig zijn om eindtermen (in het lager onderwijs) te realiseren of ontwikkelingsdoelinden (in het kleuteronderwijs) na te streven, is op conceptueel niveau duidelijk, maar het is zeker geen dadelijk operationele definitie, ze zal dan ook op het terrein, in de rechtspraak of via het beleid concreet moeten worden ingevuld. De memorie van toelichting vermeldt daarenboven dat er wel bijdragen aan de ouders kunnen worden gevraagd voor activiteiten die eindtermen verlevendigen.

In een omzendbrief (Bao/2002/3) worden een aantal voorbeelden gegeven:

- "- Schoolboeken, schriften, werkboekjes, agenda, ... moeten kosteloos zijn.*
- Tijdschriften waar in de klas mee gewerkt wordt, moeten beschouwd worden als noodzakelijk materiaal voor het volgen van onderwijs en moeten dus gratis zijn voor de leerlingen.*
- Elke leerling lager onderwijs heeft recht op één schooljaar gratis zwemmen.*
- Maaltijden of verplaatsingen in het kader van een schooluitstap zijn niet onderwijsgebonden kosten en vallen dus niet onder de kosteloosheid.*
- Facultatieve (en aldus niet-verplichte) activiteiten zoals bosklassen, sneeuwklassen, sportklassen, boerderijklassen, ... vallen buiten de kosteloosheid."*

Nog steeds volgens deze omzendbrief moeten de scholen nagaan of de kosten die zij nu doorrekenen aan de ouders al dan niet onderwijsgebonden kosten zijn, noodzakelijk om een eindterm te realiseren of een ontwikkelingsdoel na te streven. Voor die kosten waarvoor dit niet het geval is, mag men wel een bijdrage vragen, al moet één en ander overlegd worden binnen de schoolraad (Gemeenschapsonderwijs) of participatieraad (gesubsidieerd onderwijs), en moet men bovendien (vanaf het schooljaar 2002-2003) via een bijdrageregeling dit bij de start van het schooljaar aan de ouders laten weten, zodanig dat deze een inschatting kunnen maken van de grootte van de jaarlijkse bedragen die kunnen gevraagd worden. In het basisonderwijs moet deze bijdrageregeling worden opgenomen in het schoolreglement.

Ook wordt elke basisschool geacht, in overleg met schoolraad/participatieraad een regeling uit te werken voor minder begoede ouders, regeling die ook wordt opgenomen in het schoolreglement.

Daarnaast wordt een Commissie Zorgvuldig Bestuur (voorheen 'Commissie Laakbare Praktijken') in het leven geroepen, waarbij belanghebbenden klachten kunnen indienen over al dan niet vermeende schendingen van de regelgeving rond (onder meer) de kosteloosheid.

In het Vlaams Regeerakkoord uit 2004 wordt vermeld dat de overheid meer duidelijkheid zal scheppen rond datgene wat nodig is voor het bereiken van eindtermen en ontwikkelingsdoelen in het basisonderwijs. Daarenboven zal het basisonderwijs geleidelijk kosteloos gemaakt worden, te beginnen in het zesde leerjaar en zo geleidelijk afdalend tot de eerste kleuterklas.

Een en ander heeft ondertussen geleid tot een voorstel waarvan de krijtlijnen de volgende zijn:

- Er komt een lijst van onderwijsgebonden goederen en activiteiten waarvan vastgesteld werd dat ze nodig zijn voor de realisatie van eindtermen en ontwikkelingsdoelen, zodanig dat voor deze goederen en diensten in geen geval een bijdrage kan gevraagd worden aan de ouders.
- In essentie beperkt het vraagstuk van de kosteloosheid zich tot deze lijst. Toch zal in de praktijk nog meer worden geregeld wat betreft de manier waarop scholen moeten omgaan met het doorrekenen van uitgaven aan de ouders.
- Voor het geheel van goederen en activiteiten die manifest niet nodig zijn voor het realiseren van eindtermen en ontwikkelingsdoelen, maar waarvan de school wel de aanschaf verplicht, zal per jaar een maximaal totaalbedrag worden opgelegd, de zogenaamde scherpe maximumfactuur.
- Voor de meerdaagse uitstappen, voorzover ze geheel of gedeeltelijk plaats hebben gedurende de lesuren, wordt eveneens een maximaal bedrag bepaald, dat overigens betrekking zal hebben op de volledige basisschoolloopbaan.

Op een en ander wordt meer in detail ingegaan in hoofdstuk 6.

3. De operationalisatie van het begrip kosteloosheid

3.1 Inleiding

De diverse internationale verdragen stellen onomwonden dat de deelname aan het lager onderwijs gratis (kosteloos) moet zijn. Dat lijkt op het eerste zicht klaar en duidelijk. Bij nader inzien ligt een en ander toch wat moeilijker. Want wat valt er onder die kosteloosheid, en wat niet? De Vlaamse decreetgever gaat er alvast van uit dat kosteloosheid meer is dan alleen maar het waarborgen van een kosteloze toegang. Natuurlijk blijft het vragen van schoolgelden verboden, en ook mag er geen indirect schoolgeld gevraagd worden. Daarnaast werd echter bepaald dat er geen bijdragen kunnen worden gevraagd voor onderwijsgebonden kosten die noodzakelijk zijn om een eindterm te realiseren of een ontwikkelingsdoel na te streven.

Met deze koppeling van de kosteloosheid aan de eindtermen is er alvast op conceptueel niveau meer duidelijkheid gekomen. Van zodra men dit criterium in de praktijk hanteert, blijkt echter vlug dat het ook niet altijd tot eenduidige conclusies leidt. In het vervolg van deze sectie gaan we met name verder in op de mogelijkheden en problemen die verbonden zijn aan de koppeling van kosteloosheid aan

datgene wat nodig is om de eindtermen te realiseren. Hierbij werd *onder meer* een beroep gedaan op de informatie die werd ingewonnen tijdens twee focusgroepen.⁸

3.2 Scheiden wat je niet kan scheiden?

Bij de focusgroepen die rond de kosteloosheid werden georganiseerd, werd aan de deelnemers de vraag voorgelegd wat er volgens hun nodig is om de eindtermen te realiseren. Hierbij werd hun gevraagd om zoveel mogelijk abstractie te maken van de vraag wie wat moet betalen: 'vindt u dat item x nodig is voor het realiseren van de eindtermen, los van de vraag of het nu de ouders, de school, de gemeenschap of iemand anders is die x zal moeten betalen?'

In de praktijk bleek dat de meeste deelnemers vooral dit laatste een erg moeilijke en zelfs onnatuurlijke manier van aanpakken vonden: 'dat kan je toch niet scheiden!?' Het is evident dat er bij een discussie over kosteloosheid verschillende betrokken partijen zijn met soms conflicterende belangen (wat de ene niet betaalt, moet een andere partij betalen, of, 'als we hier geld voor zullen krijgen, zal dat mogelijk worden afgenomen van een ander budget dat we nu krijgen'), zodanig dat individuele standpunten over kosteloosheid (en dus over de invulling van dat wat nodig is voor het realiseren van de eindtermen) wel eens beïnvloed worden door de uitgangspositie van de persoon en de belangen die hij of zij vertegenwoordigt. Toch is het probleem ruimer dan alleen maar een kwestie van eigenbelang. Een typische gedachtegang is als volgt: men discussieert bv. over meerdaagse uitstappen, en er bestaat een grote eensgezindheid rond het feit dat zulke uitstappen de verwezenlijking van bepaalde eindtermen erg vergemakkelijkt, eindtermen die binnen het klaslokaal of zelfs met eendaagse uitstappen veel moeilijker te realiseren zijn. Bij veel deelnemers volgt dan echter onmiddellijk de reflectie dat opname van meerdaagse reizen in de lijst van hetgeen wat nodig is om de eindtermen te realiseren, wel eens een aanzienlijk prijskaartje zou kunnen hebben, dus misschien toch maar beter niet. Een soortgelijk voorbeeld handelt over vervoerskosten: er wordt tijdens de focusgroep verwezen naar onderhandelingen met de Lijn over het aanbieden van experimenteel gratis vervoer. Dit is zo goed als gerealiseerd volgens de deelnemers, en dus, althans de deelnemers, kan geconcludeerd worden dat vervoer naar school nodig is voor de realisatie van de eindtermen (in afwezigheid van dit aanbod van de Lijn, zou men met andere woorden besloten hebben dat vervoer naar school niet nodig is voor de realisatie van de eindtermen, wegens te duur).

⁸ Wat hier volgt, is onze verwerking van al het beschikbare materiaal, waaronder de verslagen van de focusgroepen. De hier gemaakte analyses binden m.a.w. op geen enkele manier de deelnemers aan de focusgroepen. Er werden begin 2006 twee focusgroepen georganiseerd met stakeholders uit het basisonderwijs. De eerste groep bestond uit medewerkers van verschillende onderwijsnetten en hun overkoepelende organisaties, ambtenaren van het departement Onderwijs en onderwijspedagogen.

Een besluit hierbij is dat de vraag wat nodig is voor de realisatie van eindtermen enerzijds, en wie moet betalen anderzijds, op zich perfect te scheiden zijn, maar dat op een bepaald moment beide elementen toch weer moeten samenkomen. Vandaar dat de vraag kan worden opgeworpen of er geen grenzen zijn aan de koppeling tussen de kosteloosheid en eindtermen. Zonder afbreuk te doen aan het uitgangspunt dat eindtermen een zinvol criterium vormen bij het invullen van de kosteloosheid, moet misschien erkend worden dat deze koppeling niet noodzakelijk over de hele lijn te realiseren is, of niet noodzakelijk onmiddellijk over de gehele lijn te organiseren is. Dan wordt een uitspraak als de volgende mogelijk: 'we vinden dat het aanbieden van meerdaagse reizen (in bepaalde leerjaren) nodig is voor de realisatie van de eindtermen, maar het is budgettair niet haalbaar om (momenteel) de werkmiddelen van scholen overeenkomstig te verhogen'. Het debat over wat nodig is om de eindtermen te realiseren, zou hier alvast een stuk duidelijker mee worden.

3.3 Goed onderwijs als randvoorwaarde voor de realisatie van eindtermen

Tijdens de focusgroepen werd beklemtoond dat er voor de organisatie van een goed onderwijs aan tal van randvoorwaarden moet voldaan zijn. Om alleen al maar een aantal materiële elementen op te sommen, om goed onderwijs te kunnen organiseren heb je behoefte aan tafels, stoelen, een klaslokaal, verwarming etc. En opdat je de eindtermen zou kunnen realiseren, heb je toch wel behoefte aan een goed onderwijs. Van uit die optiek bekeken zijn items zoals tafels, stoelen, verwarming etc. niet rechtstreeks nodig voor de realisatie van de eindtermen, maar in zekere zin wel onrechtstreeks.

Voor de opgesomde items (tafels etc.) is het onderscheid tussen wat enerzijds rechtstreeks nodig is voor de realisatie van eindtermen en wat onrechtstreeks nodig is anderzijds (de 'randvoorwaarden') misschien vanuit de kosteloosheidsdiscussie bekeken minder relevant, aangezien deze items ook nu al niet worden aangerekend aan de ouders. Er kunnen echter ook andere voorbeelden gegeven worden. Wellicht is op school geraken, en dus het vervoer van en naar school een belangrijke randvoorwaarde voor de organisatie van een goed onderwijs. Momenteel betalen de meeste ouders deze vervoerskost geheel of gedeeltelijk zelf. Dit kan binnen het gemaakte onderscheid verdedigd worden: vervoer van en naar school is niet rechtstreeks nodig voor de realisatie van de eindtermen, en valt dus niet onder de kosteloosheid, al is het wel een belangrijke randvoorwaarde, zodanig dat de overheid kan beslissen om al dan niet, geheel of gedeeltelijk deze kost te dragen (of nog, vervoer kan worden beschouwd als een niet-onderwijsgebonden kost nodig voor het realiseren van de eindtermen, en valt daarom buiten de kosteloosheid, maar daarom niet onbelangrijk).

Het onderscheid dat hier wordt gemaakt tussen rechtstreeks nodig en onrechtstreeks nodig, verschilt in belangrijke mate van het onderscheid dat in sectie 2 werd gemaakt: daar werd het voorbeeld uitgewerkt van een item ('meerdaagse

uitstap') waarover er een akkoord bestaat dat het nodig is voor de realisatie van de eindtermen, en dus dat het eigenlijk onder de kosteloosheid hoort te vallen, hetgeen echter, omwille van budgettaire redenen niet kan worden gerealiseerd. Hier daarentegen wordt het onderscheid gemaakt tussen rechtstreeks nodig enerzijds, en randvoorwaarde anderzijds. De randvoorwaarden vallen niet onder de kosteloosheid, zodanig dat de kost voor de realisatie ervan wel geheel of gedeeltelijk ten laste van de ouders kan komen, hetgeen de overheid overigens niet belet om toch een budget te voorzien voor de realisatie van bepaalde randvoorwaarden, waardoor ouders geheel of gedeeltelijk worden ontlast.

3.4 Grote verscheidenheid in de omschrijving van de eindtermen

Wanneer men het geheel van de vakgerelateerde en vakoverschrijdende eindtermen bekijkt, valt al vlug op dat er hier sprake is van een aanzienlijke diversiteit op het niveau van de omschrijving. Sommige eindtermen zijn zeer gedetailleerd en punctueel beschreven, en laten weinig manoeuvreerruimte toe wat betreft de vraag wat er moet bereikt worden. In tegenstelling tot deze eindtermen, waar er sprake is van een nauw afgebakend en bewegwijzerd traject, zijn er ook eindtermen waar de doelstellingen veel minder duidelijk vast liggen, en die zich veeleer beperken tot het aangeven van een algemene richting die moet worden uitgegaan.

Als men de vertaling maakt naar wat er nodig is om de eindtermen te realiseren, zal dit typisch het gemakkelijkst te doen zijn voor de eerste soort van eindtermen. Hier zal men relatief snel een gedetailleerde lijst kunnen opstellen van artikelen die nodig zijn. Voor de meer algemeen verwoorde eindtermen, die wellicht even belangrijk zijn als de meer gedetailleerde, zal deze vertaal oefening typisch heel wat minder succesvol zijn. Om te beginnen is de doelstelling meer algemeen en het bereik ervan meestal moeilijker of niet meetbaar, zodanig dat de lat door verschillende leerkrachten ook op een verschillend niveau zal worden gelegd, met mogelijk een verschil in benodigde inputs: afhankelijk van schoolomgeving, eigen interesse, temperament, leeftijd. etc. zal bv. de ene oordelen dat orde en netheid ('zorg opbrengen voor zaken') maar kunnen worden gerealiseerd mits alle leerlingen beschikken over x aantal opbergmappen, terwijl een ander zal oordelen dat dat overbodig is. Daarnaast doet zich hier het probleem voor dat een bepaalde doelstelling dikwijls op heel wat verschillende manieren kan bereikt worden, waarbij men niet zo maar a priori kan zeggen welke methode of welke methodemix in een gegeven situatie is te verkiezen. De ene zal oordelen dat een meerdaagse uitstap het aangewezen middel is om te werken aan een aantal sociale vaardigheden, terwijl een ander dit juist via sportactiviteiten zal proberen na te streven. Juist deze methodische diversiteit zal maken dat in discussies over wat nodig is om de eindtermen te realiseren, er bij de meer algemene eindtermen veel minder sprake zal zijn van eensgezindheid, met als vermoedelijk gevolg dat deze eindtermen weinig of geen invloed zullen hebben op de bepaling van wat onder de kosteloosheid moet vallen.

3.5 Relativiteit

Wat nodig is voor de realisatie van een eindterm is relatief in de tijd. Ten gevolge van technologische evoluties (ICT, ...), wijzigingen in de welvaart en veranderingen in didactische inzichten zal datgene wat twintig jaar geleden nodig en nuttig werd geacht voor het realiseren van een bepaalde doelstelling verschillen van wat we daar vandaag de dag voor nodig achten, en binnen tien jaar kan dit plaatje er weer anders uitzien. Hierbij valt op te merken dat met de tijd niet alleen dat wat nodig is voor de verwezenlijking van de eindtermen kan wijzigen, maar dat logischerwijze ook de eindtermen zelf over de tijd heen kunnen en zullen wijzigen. Dit alles is overigens geen argumentatie die pleit tegen de koppeling van de kosteloosheid aan eindtermen. Wat wel kan worden aanbevolen, is dat men bij het operationaliseren van deze koppeling alleszins moet kiezen voor oplossingen waarbij een regelmatige aanpassing en actualisering niet alleen gemakkelijk is uit te voeren, maar bovendien ook expliciet wordt voorzien. Het decretaal vastleggen van datgene waarvoor wel of niet bijdragen mogen worden gevraagd (zoals de Franse Gemeenschap doet) legt de drempel voor het maken van een actualisering wellicht wat hoog. Het werken met een middel zoals omzendbrieven is wellicht iets flexibeler.

3.6 Geen unieke oplossing

Zoals in een vroegere sectie reeds aangehaald, is het niet zelden het geval dat een bepaalde eindterm of onderdeel van eindterm op heel wat verschillende manieren gerealiseerd kan worden, met diverse mengingen van goederen en/of diensten. Een typisch voorbeeld van (gedeeltelijke) substituten zijn de reeks handboeken/werkboeken-invulblaadjes/fotokopies/tijdschriften. Het is perfect mogelijk om voor een bepaald vak, waarvoor typisch een handboek in combinatie met kopies wordt gebruikt, toch te kiezen voor een methode zonder handboek. Op dat moment is het perfect verdedigbaar dat bv. de combinatie werkboek-kopieën of de combinatie kopieën-tijdschriften nodig is voor het realiseren van de eindtermen m.b.t. dat vak, terwijl bv. in het geval van het gebruik van een handboek de werkblaadjes en/of het tijdschrift niet nodig zijn voor het realiseren van de eindtermen. Het statuut 'nodig voor het verwezenlijken van de eindtermen' is m.a.w. niet inherent verbonden aan een bepaald item, en is dus afhankelijk van de andere keuzes die men maakt.

Men zou kunnen opleggen dat in dat geval gekozen wordt voor de oplossing met minimale kosten. Bij de afweging handboek versus werkboek zou men dan bv. de kostprijs gedeeld door het gemiddeld aantal gebruiksjaren als maatstaf kunnen nemen. Minimale-kosten-oplossingen opleggen is echter in het algemeen niet wenselijk, omdat dat kan leiden tot een verschraling binnen de onderwijsaanpak. Bovendien zou men best ook rekening houden met de duurzaamheid van een

bepaalde aanpak, en met de overweging dat sommige oplossingen extra-werk kunnen betekenen voor de leerkrachten, wat wellicht ook beter vermeden wordt.

3.7 Doelgroepdifferentiatie

Men kan proberen in kaart te brengen wat er gemiddeld gezien anno 2006 in Vlaanderen noodzakelijk is om de eindtermen te realiseren. Met datgene wat gemiddeld gezien noodzakelijk is, zou het dan vervolgens ook mogelijk moeten zijn om met de gemiddelde leerling de eindtermen te bereiken. Dit sluit evenwel niet uit dat dit gemiddelde voor bepaalde deelgroepen binnen de leerlingpopulatie te kort zal schieten. Om met bepaalde deelgroepen eindtermen te kunnen realiseren, zal men meer nodig hebben. Meer van hetzelfde, of zelfs totaal andere dingen zoals bv. logopedie, of het aanbieden van een ontbijt. Bij een invoering van inclusief onderwijs zal er ook manifest nood zijn aan bepaalde extra middelen voor de realisatie van de eindtermen.

Nu zijn dit (logopedie, ontbijt) wellicht voorbeelden van niet-onderwijsgebonden kosten (al is ook hier de grens tussen onderwijsgebonden en niet-onderwijsgebonden niet altijd even duidelijk). Niet-onderwijsgebonden kosten vallen per definitie niet onder de kosteloosheid, zelfs al zijn ze nodig voor het realiseren van de eindtermen. In die zin kan men deze voorbeelden, naar analogie met sectie 3.3, plaatsen onder de noemer randvoorwaarden: items die onrechtstreeks nodig zijn voor de verwezenlijking van de eindtermen, die bijgevolg niet vallen onder de kosteloosheid, al staat het de overheid vrij om er toch een budget voor ter beschikking te stellen zodanig dat de ouders worden ontlast.

3.8 Niet altijd van alles voor iedereen nodig

Er bestaat een klasse van items die weliswaar nodig zijn voor het bereiken van de eindtermen, maar waarvan er niet noodzakelijk voor iedere leerling een exemplaar nodig is (bv. PC, bepaalde muziekinstrumenten). Van andere items is er misschien wel één exemplaar per leerling nodig (bv. zakrekenmachine, bepaalde muziekinstrumenten), maar is het dan weer mogelijk om deze items afwisselend in verschillende klassen te gebruiken.

3.9 Geleidelijke invoering

In het Vlaams Regeerakkoord wordt vermeld dat de geleidelijke invoering van de kosteloosheid zal starten bij het 6de leerjaar. Deze keuze is te verantwoorden vanuit de vaststelling dat de studiekosten daar ook het zwaarst wegen (al wordt de hoogte van de studiekosten in het 6de leerjaar in niet onbelangrijke mate bepaald door de uitgaven voor meerdaagse uitstappen, item waarvoor het niet a priori duidelijk is of het onder de kosteloosheid zal vallen of niet). Een overweging die pleit tegen het plan om de geleidelijke invoering te starten in het 6de leerjaar, is het

feit dat sommige individuele items die de school aan een leerling bezorgt verschillende jaren meegaan.

3.10 Keuze van ouders

Van bepaalde items kan men betogen dat ze nodig zijn voor de realisatie van de eindtermen, zodanig dat het te verantwoorden is dat de school ze kosteloos aanbiedt. Niet zelden blijft echter het aanbod van de school onbenut omdat ouders/kinderen voorkeur geven aan een eigen exemplaar. Wellicht is het aan te bevelen dat de school ook in een dergelijke situatie toch een aanbod blijft doen, waarvan zij die dit wensen gebruik kunnen maken. Probleem is dat dit dan toch weer tot stigmatisering en een segregatie binnen de klas kan leiden, of dat uiteindelijk, omwille van sociale druk ook ouders met minder financiële middelen zich verplicht zullen voelen om mee te stappen. Een gemakkelijke oplossing is er niet voor dit probleem. Bijvoorbeeld het verplicht opleggen dat toch iedereen gebruik moet maken van het schoolaanbod? Uiteindelijk lijkt het het beste om dit soort van problemen te behandelen op het niveau van de school. In haar schoolcode, die een kostenbewuste school kan uitwerken in samenwerking met de schoolraad/participatieraad, kan de school een beslissing voor dit en soortgelijke problemen opnemen (zie volgende sectie).

3.11 Conclusie

De keuze dat datgene wat nodig is voor de realisatie van eindtermen (en ontwikkelingsdoelen) kosteloos hoort te zijn, is vanuit conceptueel standpunt zinvol, maar er zijn verschillende vaststellingen die er op wijzen dat er op het niveau van de concrete operationalisering aanzienlijke problemen verbonden zijn aan deze benadering. In die zin zou een aanbeveling kunnen zijn dat men op termijn misschien de decretale link tussen kosteloosheid enerzijds, en de kosten nodig voor de realisatie van eindtermen en ontwikkelingsdoelen anderzijds, beter zou verwijderen.

Gegeven het uitgangspunt dat deze link conceptueel wel zinvol is, is een verwijdering misschien niet nodig, maar is er veeleer behoefte aan een nuancering van de link. Als men de huidige formulering in al zijn consequenties doordenkt, zijn er immers niet zo heel veel kosten meer in de wijde schoolcontext die niet op een of andere manier betrekking hebben op het realiseren van een eindterm of een ontwikkelingsdoel. Men zou bv. perfect kunnen argumenteren dat er aan datgene wat hierboven randvoorwaarden werd genoemd, uiteindelijk even goed moet voldaan zijn wil men tot de realisatie van de eindtermen komen, temeer daar de term 'onderwijsgebonden' uiteindelijk ook rijkelijk vaag en vatbaar voor interpretatie blijft. Het hoeft weinig betoog dat een dergelijke maximalistische invulling tot ernstige budgettaire problemen zou leiden, terwijl er bovendien niet echt iemand vragende partij is voor een dergelijke benadering.

Vandaar dat er in wat voorafging ook een aantal elementen werden uitgewerkt die een meer pragmatische benadering moet mogelijk maken. Een element had betrekking op de overweging dat er misschien grenzen moeten zijn aan de koppeling tussen de eindtermen en de kosteloosheid.

Een ander belangrijk element hierbij is de opsplitsing tussen de onderwijsgebonden kosten, rechtstreeks gerelateerd aan de realisatie van de eindtermen (en dus vallende onder kosteloosheid) enerzijds, en de onrechtstreekse kosten, de randvoorwaarden, die niet onder de kosteloosheid vallen, al kan er voor diverse randvoorwaarden betoogd worden dat de overheid best geheel of gedeeltelijk meebetaalt voor hun realisatie, terwijl dit voor andere randvoorwaarden minder noodzakelijk is, of enkel op een selectieve wijze.

De opening naar het voeren van een selectief beleid is hier belangrijk. Kosteloosheid heeft immers een sterk universeel karakter, kosteloos onderwijs wordt gewaarborgd voor eenieder die onder de leerplicht valt en sluit selectieve maatregelen uit. Overwegende dat nog steeds een grote meerderheid van de ouders met kinderen in het basisonderwijs weinig problemen heeft met de studiekosten die ze nu moeten betalen (zie de tevredenheidsscores in hoofdstuk 4), kan men argumenteren dat de invulling van de kosteloosheid niet al te ruim moet worden gemaakt.

Deze vaststellingen suggereren dat i.p.v. een dure want universele ruime invulling van de kosteloosheid, men beter een redelijke maar niet al te ruime invulling van het begrip kosteloosheid combineert met selectieve maatregelen, met name een ondersteuning gericht op die families die inderdaad problemen hebben met het betalen van de studiekosten. Belangenverenigingen van minderbegoede gezinnen merken terecht op dat een selectief beleid aanleiding kan geven tot (nog meer) stigmatisering, en bepleiten omwille van die reden toch veeleer universele i.p.v. selectieve maatregelen. We denken echter dat door een goed design van de maatregelen problemen van stigmatisering perfect te vermijden zijn.

Wat de cijfers m.b.t. de tevredenheid overigens wel suggereren, is dat er dringend werk moet worden gemaakt van een beheersing van de kosten die verbonden zijn aan de meerdaagse uitstappen, los van de vraag of deze nu onder de kosteloosheid vallen of niet.

4. Kostenbeheersing

4.1 Overheidsbeleid

Globaal gezien beschikt een overheid over diverse instrumenten om de hoogte van financiële drempels in het onderwijs te beïnvloeden: ze kan reguleren (verbieden of gebiedend), ze kan subsidies verstrekken, en ze kan faciliteren en sensibiliseren en dit enerzijds t.a.v. de onderwijsinstellingen en anderzijds t.a.v. de ouders.

4.1.1 Reguleren

Op te beginnen heeft een overheid natuurlijk een belangrijke rol te vervullen wat betreft het garanderen van een kosteloos onderwijs. Via wetgeving en geconcretiseerd via omzendbrieven moet ze aan scholen duidelijk maken voor welke goederen en diensten er zeker geen bijdragen kunnen gevraagd worden. Vervolgens kan de overheid ook beperkingen opleggen op de hoogte van de wel toegestane bijdragen. De idee van de maximumfactuur wordt verder onder de rubriek schoolbeleid meer in detail besproken.

De overheid kan ook de scholen aanzetten tot een grote transparantie. De verplichting om bij de aanvang van het schooljaar een bijdrageregeling over te maken aan de ouders, hoort hier thuis. Deze bijdrageregeling moet worden voorgelegd aan de respectievelijke participatieorganen, wat een betrokkenheid van de ouders garandeert, al zullen het in de praktijk veelal de meer mondige en wellicht ook meer welgestelde ouders zijn die terug te vinden zijn in deze overlegorganen, ouders die misschien niet altijd voldoende voeling hebben met de meer precare financiële positie van andere gezinnen die zij ook geacht worden te vertegenwoordigen. De bijdrageregeling wordt verder besproken in de rubriek schoolbeleid.

Als sluitstuk op deze regulering is er tot slot zeker behoefte aan een instantie waarbij ouders terecht kunnen met eventuele klachten. Hierbij kan verwezen worden naar de Commissie Zorgvuldig Bestuur.

4.1.2 Subsidies

Werkingsmiddelen

Een van de belangrijkste hefboomen waarover een overheid beschikt wat betreft het beïnvloeden van de hoogte van de financiële drempels, betreft de omvang van de werkingmiddelen die zij aan scholen verschaft, en de aard van de aanwendingscriteria die hierbij worden meegegeven. Voor uitgaven die een school vanuit haar werkingmiddelen kan betalen, hoeft zij immers geen bijdrage meer te vragen aan de ouders.

Studietoelagen, schoolcheque etc.

Het geven van werkingmiddelen is een vorm van aanbods subsidiëring. Naast het subsidiëren van de onderwijsaanbieders kan men ook de onderwijsgebruikers een subsidie geven. Hierbij kan het gaan over een universele subsidie, d.w.z. die wordt toegekend aan iedere leerling of zijn ouders, zoals in het voorstel om in de startmaand van het schooljaar een tijdelijk verhoogde kinderbijslag toe te kennen, of een schoolpremie te geven. Zo een universele subsidie is zowat het budgettaire equivalent van het verhogen van de werkingmiddelen, maar nu met een techniek van vraagsubsidiëring. Als men de subsidie onder de vorm van geld toekent, staat

het de ouders natuurlijk vrij om dit bedrag al dan niet aan schooluitgaven te besteden. In die zin zal de overheid met een techniek van aanbods subsidie meer greep hebben op de uiteindelijke aanwending van de subsidie. Op te merken valt dat men bovendien met een vraagsubsidie onder de vorm van geld de facto geen stap dichterbij zet naar de realisatie van een kosteloos onderwijs. Voor datgene wat kosteloos is mogen scholen immers geen kosten aanrekenen. Een tussenoplossing zou de vorm kunnen aannemen van onderwijscheques, d.i. een soort van voucher die enkel kan gebruikt worden voor onderwijsuitgaven (in het om het even welke school, die op haar beurt de cheque kan verzilveren bij de overheid). Gezien de vrije schoolkeuze en het huidige financieringssysteem van het lager onderwijs, zou zo een onderwijscheque wellicht weinig effecten hebben (behalve veel extra administratie). En het punt blijft dat kosteloosheid enkel kan gerealiseerd worden via de scholen.

Daarnaast bestaat ook een selectieve variant, met name de inkomensafhankelijke studietoelage. Dit is potentieel een sterk instrument dat de overheid toelaat om een selectief niet-stigmatiserend ondersteuningsbeleid te voeren. Vandaar de aanbeveling om ook voor het basisonderwijs een dergelijk systeem uit te bouwen.

4.1.3 Ondersteunen & sensibiliseren

Een overheid heeft ook een belangrijke rol te spelen in het aanmoedigen van scholen om voorzichtig om te springen met de bijdragen die ze aan ouders vragen. Men kan de problematiek op een positieve wijze onder de aandacht brengen door ruchtbaarheid te geven aan goede praktijkvoorbeelden die op diverse plaatsen in het land te vinden zijn. Men kan ook scholen ondersteunen in hun bijdragenbeleid door bv. modellen aan te bieden over hoe een bijdrageregeling er in de praktijk zou kunnen uitzien, of door voorbeelden te publiceren van de diverse solidariteitsmechanismen die scholen hanteren om minder begoede gezinnen te helpen.

4.2 Rol voor het schoolbeleid

4.2.1 Kostenbeheersing

Al zou men kiezen voor een vrij ruime invulling van het begrip kosteloosheid, dan nog zullen er steeds goederen en diensten zijn waarvoor de ouders een bijdrage moeten betalen, hetzij direct aan de school, hetzij indirect (aan derden) omdat de leerling geacht wordt over dit goed of deze dienst te kunnen beschikken. Het is erg aanbevelenswaardig dat scholen de nodige inspanningen doen om het geheel van deze bijdragen onder controle te houden. Het instrument van de bijdrageregeling (zie ook verder) kan hierbij van nut zijn. Al is dit instrument in de eerste plaats bedoeld om ouders beter voor te lichten, het zal er ook toe bijdragen dat scholen zelf een zicht krijgen op de som van de bijdragen die zij vragen aan ouders (waar in het verleden directies dit dikwijls niet wisten), dat scholen

bewuster omgaan met bijdragen (ook omdat de gevraagde bijdragen in de participatieorganen moeten worden verdedigd), en last but not least, omdat het toelaat de gevraagde bijdragen van jaar tot jaar systematisch te vergelijken en zo sluipende kostenverhogingen te vermijden. Sommige scholen gaan nog een stapje verder en stellen zelf een code op waarin ze een aantal engagementen aangaan t.o.v. de ouders (zie verder). Natuurlijk zou ook de overheid hier meer regulerend kunnen optreden. Een instrument dat hierbij kan worden gehanteerd is de zogenaamde maximumfactuur.

4.2.2 De maximumfactuur

In het algemeen zal een maximumfactuur betrekking hebben op één bepaald maximumbedrag dat scholen mogen vragen aan de ouders voor een welomschreven geheel van goederen en diensten. Men krijgt dan eigenlijk drie soorten van goederen en diensten. Ten eerste is er alles wat onder de kosteloosheid valt. Hier mag men in principe geen bijdrage vragen (c.q. mogen de bijdragen zeker niet toenemen en moeten ze met de tijd verdwijnen). Ten tweede is er dan een korf van goederen en diensten, waarvan de inhoud door de overheid wordt bepaald (bv. 'alle extra muros activiteiten'), en waarvoor de overheid oplegt dat het geheel van deze goederen en diensten maximaal x euro mag kosten (waarbij dit uiteraard kan worden gedifferentieerd bv. al naargelang het leerjaar). Ten derde zijn er dan de goederen en diensten waarvoor de bijdrage die de school vraagt weliswaar niet hoger mag zijn dan de kostprijs ('geen indirect schoolgeld'), maar waar er geen limiet staat op de som van de bijdrage. Als de goederen- en dienstenkorf voor de maximumfactuur heel ruim wordt gemaakt, zal deze derde soort van goederen en diensten wellicht verdwijnen.

Het werken met een maximumfactuur kan zinvol zijn, maar heeft ook beperkingen. Als de korf ruim wordt ingevuld, en/of als het maximumbedrag relatief laag wordt bepaald, zullen scholen ongetwijfeld bij de overheid komen aankloppen voor een verhoging van de werkingsmiddelen. Als de overheid hier aan voldoet, zal impliciet toch de kosteloosheid zijn uitgebreid, met een overeenkomstig prijskaartje. Als de overheid hier niet aan wenst te voldoen, kunnen scholen dan weer argumenteren dat de overheid de uitvoering van hun pedagogisch project belemmert. Het hanteren van een maximumfactuur zou anderzijds kunnen verdedigd worden vanuit de overweging dat op die manier kan worden tegengegaan dat scholen aan de ingang selecteren op basis van kostprijs. Het is natuurlijk maar de vraag of de overheid een dergelijk fenomeen überhaupt onder controle kan krijgen, dergelijke selectieve scholen ontstaan immers niet alleen onder impuls van het schoolbeleid, maar vooral ook omdat er ouders zijn die dergelijke scholen wensen. Bij een strikt beleid van maximumfactuur zal er binnen dit soort scholen gewoon een verschuiving optreden: uitgaven die voorheen onder de vorm van bijdragen door de school werd aangerekend zullen nadien niet langer meer via de school verlopen, maar nog wel even sterk aanwezig zijn in de schoolcultuur en de

schoolomgeving. Segregatie tussen scholen kan wellicht beter met andere middelen worden tegengegaan.

4.2.3 Opstellen van een bijdrageregeling

Basisscholen moeten door middel van een schriftelijk overzicht aan de ouders bij de aanvang van het schooljaar laten weten welke bijdragen ze gedurende dat schooljaar te verwachten hebben. In Heylen & Bollens (2003) werden op basis van een doorlichting van bestaande bijdrageregelingen in de Vlaamse scholen de principes van volledigheid en duidelijkheid naar voor geschoven als goede praktijk. Ten eerste is het belangrijk dat de scholen een zo volledig mogelijk beeld schetsen van de kosten. In de eerste plaats moet de bijdrageregeling natuurlijk een overzicht geven van de verplichte kosten. Hierbij is er een belangrijk onderscheid tussen enerzijds uitgaven die de school rechtstreeks op de ouders zal verhalen, en anderzijds uitgaven die de school de facto wel oplegt, zonder dat de betaling daarom noodzakelijkerwijs via de school zal lopen. Typische voorbeelden, die onder beide categorieën kunnen vallen, zijn enerzijds de turnkledij, en anderzijds de benodigde studieboeken in het secundair. De school kan met name de studieboeken zelf aanbieden (bv. via een verhuurfonds of boekenfonds), of de school kan zich beperken tot het opstellen van een lijst met titels en prijsindicatie. Ook al is er in dat laatste geval geen sprake van een bijdrage die de ouders zullen moeten betalen aan de school, toch pleit alles er voor om ook deze uitgaven op te nemen in de bijdrageregeling (onder de vermelding 'elders aan te kopen'). Enkel op die manier zal een bijdrageregeling aan ouders toelaten om een realistische inschatting te maken van het te voorziene budget. Daarnaast is het echter ook van belang dat kosten voor facultatieve artikelen of diensten waarvan de meeste leerlingen gebruik maken, weergegeven worden, waarbij dit facultatief karakter dan ook best wordt aangeduid. We denken hier voornamelijk aan kosten voor tijdschriften of meerdaagse schooluitstappen. Daarnaast kan het overigens ook zinvol zijn om een opsomming te maken van een aantal uitgaven die expliciet niet worden aangerekend aan de ouders, alhoewel zulks wel mogelijk zou zijn.

Niet enkel bij het opnemen van verschillende kostenposten, maar ook bij de berekening van de concrete kosten moet een bijdrageregeling volledig zijn. Zo mogen scholen niet vervallen in een opsomming van kostenposten met een 'nader te bepalen' of 'nog niet gekende' prijs. Als voor een bepaald(e) artikel/dienst het bij uitzondering inderdaad onmogelijk is om op voorhand de te verwacht uitgave bij benadering te schatten, kan dit natuurlijk wel vermeld worden (i.p.v. dit artikel/deze dienst dan maar helemaal niet te vernoemen). Voorts is het noodzakelijk dat een eenheidsprijs vergezeld is van het aantal keer dat men die bijdrage zal betalen (bv. theaterbezoek, zwemmen, etc.).

Ten tweede moet een bijdrageregeling niet alleen volledig maar vooral ook duidelijk zijn. Dit wil zeggen dat:

- de kosten toegewezen worden aan een bepaald leerjaar, een groep leerjaren of de hele school zodat ouders het kostenplaatje voor hun zoon/dochter in bv. het 4de leerjaar kunnen berekenen, idem wat betreft studierichtingen;
- vermeld wordt wat een bepaalde (totaal)kost precies inhoudt;
- de grenzen waarbinnen bepaalde kosten gesitueerd worden, beperkt blijven;
- aangegeven wordt of het gaat om een schatting, de kosten van vorig schooljaar of de werkelijke kosten die zullen aangerekend worden.

Om deze volledig- en duidelijkheid te bevorderen is het best dat alle kosten samengevat worden in één bijdragelijst en dus niet verspreid worden over verschillende rubrieken in het schoolreglement of zelfs over verschillende documenten.

Bij dit alles moet uiteraard naar een evenwicht gezocht worden tussen de uitgebreidheid (veel detail) en de leesbaarheid/het overzicht. Ook al pleiten we voor een voldoende niveau van detail, toch strekt het zeker tot aanbeveling om per leerjaar, en voor het secundair eventueel zelfs uitgesplitst naar studiegebieden, een benaderende totaalprijs op jaarbasis te geven.

Daarnaast is het zeker ook zinvol om binnen de bijdrageregeling informatie op te nemen over de betalingsmodaliteiten (contant, giraal of combinaties, frequentie van betaling, wat te doen bij betalingsmoeilijkheden, etc.).

4.2.4 Opstellen van een code

In steeds meer scholen en scholengemeenschappen wordt gewerkt met een code waarin de school m.b.t. de door haar aangerekende bijdragen een aantal gedragsregels opsomt waar zij zich aan wil houden (een vroeg voorbeeld is 'Kansen in het Onderwijs', een netoverschrijdend SIF-project van de stad Antwerpen. Met het schoolteam op weg naar een code', zie ook SOS Schulden op school, 2005, voor heel wat nuttige tips, zie ook Hoogbergen en van der Vegy 2002, voor een Nederlands voorbeeld). Aangezien de (verplichte) bijdrageregeling al een opsomming bevat van de bijdragen waaraan ouders zich mogen verwachten, zullen in de code typisch andere aspecten van het schoolkostenbeleid worden beschreven. Zo kan het gaan over de manier waarop bijdragen kunnen worden betaald (bv. mogelijkheid van gespreide betaling), of over bepaalde engagementen die de school aangaat (bv. 'steeds zoeken naar goedkope kwaliteitsvolle oplossingen', 'de school streeft er naar dat bij alle activiteiten tijdens de lessen ook alle leerlingen kunnen deelnemen', 'dure activiteiten worden beperkt', 'aanmaning bij niet-betaling van rekeningen worden niet via de leerling of via de agenda aan de ouders bezorgd. Ook leerkrachten worden hier buiten gehouden, want dit is een zaak tussen ouders en directie', etc.). De in zo een code aangegane engagementen zullen

typisch wellicht veeleer morele engagementen zijn die niet afdwingbaar zijn, maar het feit dat de school zo een code opstelt suggereert dat de school bewust omgaat met de bijdragenproblematiek, en vormt op die manier alvast een positief signaal.

4.2.5 Onbetaalde rekeningen

Vele scholen hebben te kampen met een probleem van onbetaalde rekeningen. Uit een rondvraag bij 45 scholen uit het Aalsterse (Dauwe 1998) bleek dat twee derde van deze scholen geconfronteerd werd met 'regelmatige niet-betaling', hoewel 'het probleem soms beperkt blijft tot een handvol leerlingen, en soms echt gaat over een ruim aandeel van de schoolbevolking'. Bij de bezoeken aan de schooldirecties voor dit onderzoek werd eveneens gepeild naar het percentage onbepaalde rekeningen. Tabel 5.1 geeft een aantal kerncijfers. Gemiddeld worden er 3,7% onbetaalde facturen gemeld, maar het probleem zit duidelijk geconcentreerd binnen bepaalde scholen. Voor de helft van de scholen blijft dit percentage onder de 2,5%, voor een kwart is het 1% of minder. Er zijn evenwel ook een kwart scholen die een percentage melden van 5% of meer, en 10% scholen die spreken over een percentage onbetaalde rekeningen van 10% of hoger.

Tabel 5.1 Percentage onbetaalde rekeningen per school (n=59)

Gemiddelde	3,7
Standaardafwijking	4,4
Modus	1
100 ^e percentiel	20
99 ^e	20
90 ^e	10
75 ^e	5
50 ^e (mediaan)	2,5
25 ^e	1

Een aanbeveling (zie ook 'opstellen van een code') is zeker dat schooldirecties de nodige discretie aan de dag leggen in de afhandeling van dergelijke problemen, en nooit de leerling als tussenpersoon gebruikt, maar het probleem rechtstreeks met de ouders bespreekt. In een dergelijke bespreking kunnen diverse uitkomsten uit de bus komen, zoals uitstel van betaling, gespreide betaling, of zelfs gedeeltelijke kwijtschelding. Een oplossing die bij dit laatste er voor kan zorgen dat de school toch niet in financiële problemen komt, is het oprichten van een sociaal fonds binnen de school dat bv. wordt gestijfd door diverse activiteiten zoals schoolfeesten etc. Een probleem hierbij is dat wellicht juist de scholen die het meest behoefte hebben aan dergelijke middelen, het minste potentieel hebben om zo een fonds op te bouwen. In die zin kan dit probleem beter op collectieve wijze worden opgelost, d.i. via overheidsoptreden.

4.3. En een rol voor de ouders?

De druk die er toe leidt dat geschatte studiekosten tot dusver altijd maar hoger worden, is zeker niet alleen bij de scholen te situeren. In een maatschappij die gekenmerkt wordt door een ongebreidelde drang tot consumeren kan het weinig verbazing wekken dat ook de schoolsfeer niet aan de consumptiedruk ontsnapt: alsmaar meer en verdere uitstappen, mooiere en duurdere cadeautjes doorjarige kinderen meegebracht, een steeds snellere vervanging van goederen die misschien nog niet versleten zijn, enz. leiden tot een cultuur waarin iedereen wordt meegezogen, en waaraan ook de ouders met een meer beperkt budget niet kunnen weerstaan. Wellicht kunnen ouder- en gezinsverenigingen hier sensibiliserend werken en aanzetten tot matiging?

HOOFDSTUK 6

KOSTELOOS BASISONDERWIJS: OMVANG VAN DE GEMIDDELDE STUDIEKOSTEN VOLGENS VIJF CATEGORIEËN

In hoofdstuk 3 hebben wij reeds het belangrijkste cijfermateriaal m.b.t. het onderzoek naar de studiekosten in het basisonderwijs voorgesteld. Dit gebeurde volgens de indeling in rubrieken en uitgavenposten zoals die in de vragenlijst voor de ouders gehanteerd werd. Deze indeling liet ook gemakkelijk een vergelijking toe met de cijfers uit het onderzoek van zeven jaar geleden.

In het onderhavige hoofdstuk 6 gaan wij het cijfermateriaal uit hoofdstuk 3 voorstellen volgens een nieuwe, meer beleidsmatige indeling met het oog op de realisatie van de kosteloosheid van het basisonderwijs. Om een kosteloos basisonderwijs te kunnen realiseren, dient men uiteraard te weten hoe hoog de studiekosten zijn die ouders betalen om hun kind naar school te laten gaan. Uit dit onderzoek is inmiddels gebleken dat het om een gemiddeld bedrag van 327 euro per leerling per schooljaar gaat. Daarbovenop mag men nog eens gemiddeld 209 euro tellen voor 'andere' uitgaven (buiten de studiekosten) in het basisonderwijs. In de volgende secties zullen wij de uitgavenposten die in deze bedragen vervat zitten, onderbrengen in vijf categorieën zoals zij door het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming gehanteerd worden.

De vijf categorieën zijn:

- *kosten verbonden aan de ontwikkelingsdoelen en eindtermen (ODET)*; hiervoor mogen aan de ouders geen bijdragen gevraagd worden;
- *scherpe maximumfactuur*; d.w.z. dat de Vlaamse overheid aan de scholen een streng plafond zal opleggen voor verplichte kosten die – na overleg met de schoolraad – toch nog kunnen worden doorgerekend aan de ouders;
- *minder scherpe maximumfactuur*; d.w.z. dat de Vlaamse overheid aan de scholen een minder strak maximumbedrag zal opleggen voor meerdaagse extramurale activiteiten. Dit plafond zal cumulatief zijn voor de zes jaren van de lagere school;
- *bijdrageregeling*; dit betekent dat de school in de bijdragenlijst (die deel uit maakt van het schoolreglement) vermeldt hoeveel de (niet verplichte) bijdrage is die van de ouders gevraagd wordt voor goederen en diensten die door de school aangeboden worden;

- *basisuitrusting*; hiervoor zijn geen beperkingen want de ouders zijn vrij om deze schoolartikelen buiten de school aan te kopen.

Deze categorieën van kosten in het basisonderwijs worden nu achtereenvolgens uiteengezet in sectie 1 tot en met 5. In sectie 6 maken we een samenvattende tabel.

1. Kosten verbonden aan de ontwikkelingsdoelen en eindtermen

Dit zijn de kosten verbonden aan materialen en activiteiten die nodig zijn voor het bereiken van de eindtermen in de lagere school en het nastreven van de ontwikkelingsdoelen in de kleuterschool. Hiervoor kan geen enkele bijdrage van de ouders gevraagd worden. De school dient deze materialen ter beschikking te stellen en de activiteiten te organiseren zonder kost voor de ouders.

Enerzijds gaat het om schoolartikelen of activiteiten die letterlijk vermeld worden in de ontwikkelingsdoelen en eindtermen (ODET) zoals een zakrekenmachine, een passer, een muziekinstrument of zwemmen. Anderzijds gaat het om kosten die verondersteld worden volgens ODET zoals een basispakket schrijfgereief, tekengerief, een schoolagenda of boeken. Scholen kunnen hierin keuzes maken naargelang de eigen invulling vanuit het pedagogisch project.

In tabel 6.1 stellen wij de uitgaven voor die ouders hebben voor materialen en activiteiten die nodig zijn voor het bereiken van de eindtermen en het nastreven van de ontwikkelingsdoelen.

Tabel 6.1 Gemiddelde omvang van de studie-uitgaven (in euro) verbonden aan de ontwikkelingsdoelen en eindtermen

	Gem. van gezinnen met uitgaven in de steekproef			Gem. van alle gezinnen in de steekproef
	N	% stkp	Gem.	Gem.
Schoolboeken	43	2,6	31,40	0,82
Werkboeken	92	5,6	15,74	0,91
Fotokopieën	40	2,4	16,09	0,36
Gereedschappen en grondstoffen	101	6,2	9,41	0,55
Schriften	212	13,0	6,38	0,79
Schoolagenda	112	6,9	6,25	0,45
Schrijfgerief	805	49,3	10,60	5,18
Tekengerief	796	48,7	11,54	5,56
Knutselgerief	760	46,5	5,74	2,67
Rekenmachine	147	9,0	11,71	1,01
Passer	225	13,8	7,52	0,99
Gradenboog	112	6,9	3,36	0,21
Tekendriehoek	117	7,2	2,59	0,18
Geodriehoek	289	17,7	2,56	0,43
Woordenboek	106	6,5	17,61	1,10
Muziekinstrument	19	1,2	25,17	0,33
Atlas	10	0,6	19,52	0,11
Totaal ODET	1 117	68,4	31,80	21,66

Ouders betalen gemiddeld 22 euro per leerling per schooljaar voor materialen en activiteiten verbonden aan ODET. Alhoewel het om een kleine groep van ouders gaat die hiervoor effectief kosten heeft (tot 18%), stellen we vast dat de kosteloosheid van het basisonderwijs tijdens het schooljaar 2005-2006 (nog) niet gerealiseerd was. We merken op dat bijna de helft van de ouders uit de steekproef uitgaven doet voor schrijf-, teken- en knutselgerief.

Wij verwachten dat heel wat van de hoger vermelde kostenrubrieken nauwelijks van toepassing zijn op de kleuterschool (bv. rekenmachine, passer, atlas). Daarom maken wij in tabel 6.2 de opsplitsing naar kleuterschool en lagere school voor de gemiddelde uitgaven voor schoolmateriaal verbonden aan respectievelijk de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen.

Tabel 6.2 Gemiddelde omvang van de studie-uitgaven (in euro) verbonden aan de ontwikkelingsdoelen en eindtermen en percentage van de ouders die kosten hadden: in de kleuterschool en in de lagere school (berekend op de volledige steekproef)

Uitgaven	Kleuterschool (n=519)		Lagere school (n=1 114)		Basisschool (n=1 633)
	euro	%	euro	%	euro
Schoolboeken	0,78	1,5	0,83	3,1	0,82
Werkboeken	0,82	3,8	0,95	6,5	0,91
Fotokopieën	0,24	1,5	0,42	2,9	0,36
Gereedschappen en grondstoffen	0,60	4,8	0,52	6,8	0,55
Schriften	0,23	4,4	1,04	17,0	0,79
Schoolagenda	0,28	3,7	0,52	8,3	0,45
Schrijfgerief	0,87	6,5	7,13	69,2	5,18
Tekengerief	1,16	11,7	7,55	66,0	5,56
Knutselgerief	0,74	10,2	3,55	63,5	2,67
Rekenmachine	0,22	1,3	1,37	12,6	1,01
Passer	0,15	1,3	1,37	19,6	0,99
Gradenboog	0,07	1,0	0,27	9,6	0,21
Tekendriehoek	0,04	0,8	0,24	10,1	0,18
Geodriehoek	0,07	1,9	0,60	25,0	0,43
Woordenboek	0,39	1,3	1,42	8,9	1,10
Muziekinstrument	0,32	0,8	0,34	1,3	0,33
Atlas	0,09	0,4	0,12	0,7	0,11
Totaal ODET	7,09	23,7	28,27	89,2	21,66

De gemiddelde kosten verbonden aan de ontwikkelingsdoelen in het kleuteronderwijs (7,09 euro) liggen een stuk lager dan de gemiddelde kosten verbonden aan de eindtermen in het lager onderwijs (28,27 euro).

Tot slot van deze sectie gaan we in tabel 6.3 na of er voor de kosten verbonden aan ODET verschillen zijn naar leerjaar.

Tabel 6.3 Gemiddelde omvang van de studie-uitgaven (in euro) verbonden aan de ontwikkelingsdoelen en eindtermen opgesplitst naar leerjaar (gemiddelde berekend op de totale steekproef)

	Euro	n
Eerste kleuterklas	11,50	181
Tweede kleuterklas	3,76	164
Derde kleuterklas	5,65	174
Eerste leerjaar	22,03	195
Tweede leerjaar	21,52	186
Derde leerjaar	27,85	177
Vierde leerjaar	30,73	182
Vijfde leerjaar	27,74	176
Zesde leerjaar	39,18	198

Tabel 6.3 toont ons dat in de kleuterschool het eerste jaar ruim dubbel zo duur (11,50 euro) is als het tweede en het derde jaar. De overgang naar de lagere school vraagt van de ouders een extra investering voor de kosten verbonden aan de eindtermen. In het eerste leerjaar betalen ouders hiervoor gemiddeld 22 euro. Deze kosten stijgen verder naarmate het kind achtereenvolgens van de eerste naar de tweede graad en van de tweede graad naar de derde graad gaat. De kosten in het zesde leerjaar schieten boven de kosten in alle andere leerjaren uit met een gemiddeld bedrag van 39 euro per leerling per schooljaar.

2. Scherpe maximumfactuur

Naast de schoolartikelen en de activiteiten die strikt verbonden zijn aan het nastreven en realiseren van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen, zijn er ook activiteiten en materialen die de school kan kiezen binnen het eigen pedagogisch project. Hiervoor wil de Vlaamse overheid per kind, per schooljaar een maximumfactuur opleggen aan de scholen. Deze maximumfactuur zal 'scherp' zijn, in die zin dat het opgelegde plafondbedrag weinig bewegingsruimte zal toelaten om bepaalde kosten aan de ouders door te rekenen.

De scherpe maximumfactuur omvat de kosten voor activiteiten die tijdens de schooluren aangeboden worden (bv. toneel, boswandeling, sportdag). De school beslist in overleg met de schoolraad of die activiteiten verplicht zijn voor alle leerlingen of niet. Leerlingen die niet deelnemen, moeten wel op school aanwezig zijn. Concreet vallen de volgende activiteiten onder de scherpe maximumfactuur (niet-exhaustieve lijst):

- zwemmen, behalve één jaar gratis (toegang en vervoer);
- extramurale activiteiten – d.i. buiten de muren van de school – van één volledige dag of minder (vervoer inbegrepen);
- sportactiviteiten;
- cultureel aanbod op school (voorstelling, begeleiders van activiteiten, ...).

De scherpe maximumfactuur omvat tevens de kosten voor materialen (buiten ODET) die door de school verplicht worden opgelegd. Concreet gaat het om (niet-exhaustieve lijst):

- sportkledij (bv. voor zwemmen of turnen) indien verplicht op school aan te kopen (bv. met logo van de school);
- schooluniform of uniformschort;
- zwem- en turnzak indien verplicht op school aan te kopen (bv. met logo);
- tijdschriften (indien verplicht).

Wij hebben aan de ouders uit de steekproef niet systematisch gevraagd of de aankoop van de hoger opgesomde materialen door de school verplicht werd. Daarom is het niet altijd vanzelfsprekend om een keuze te maken tussen de categorie 'scherpe maximumfactuur' en de andere categorieën met het oog op het classificeren van bepaalde uitgavenposten in dit onderzoek.

Voor sportkledij en voor de zwem- en turnzak zijn wij ervan uit gegaan dat ouders van kinderen in de basisschool in de meeste gevallen vrij zijn om deze artikelen aan te kopen buiten de school. Deze uitgavenposten zullen we dus later behandelen. Een schooluniform en een uniformschort – al dan niet op school aan te kopen – worden door de school verplicht. We nemen ze dan ook op onder de scherpe maximumfactuur. Tot slot hebben we in de enquête bij de ouders expliciet gevraagd of de tijdschriften door de school verplicht worden of niet. Deze informatie laat ons toe de uitgavenpost tijdschriften uit te splitsen over de categorie 'scherpe maximumfactuur' en de categorie 'bijdrageregeling' (cf. infra) al naargelang de tijdschriften respectievelijk verplicht zijn of niet.

In tabel 6.4 stellen wij de uitgaven voor die ouders hebben voor materialen en activiteiten die niet strikt nodig zijn voor het bereiken van de eindtermen en het nastreven van de ontwikkelingsdoelen; maar het gaat toch om activiteiten die door de school tijdens de schooluren georganiseerd worden of om materialen waarvan de aankoop door de school verplicht wordt.

Tabel 6.4 Gemiddelde omvang van de studie-uitgaven (in euro) die onder de scherpe maximumfactuur vallen

	Gem. van gezinnen met uitgaven in de steekproef			Gem. van alle gezinnen in de steekproef
	N	% stkp	Gem.	Gem.
Studie-uitstappen	1 428	87,4	2,33	2,05
Schoolreizen	1 522	93,2	4,37	4,09
Culturele activiteiten	1 510	92,5	3,08	2,86
Sportactiviteiten	1 442	88,3	1,69	1,50
Andere schooluitstappen (max. 1 dag)	1 356	83,0	1,10	0,92
Zwemmen	981	60,1	28,95	17,11
Schooluniform	20	1,2	121,30	1,84
Uniformschort	7	0,4	13,26	0,06
Tijdschriften (verplicht)	52	3,2	26,21	0,98
Totaal scherpe max.factuur	1 622	99,33	31,61	31,41

Tabel 6.4 toont ons dat ouders gemiddeld 31 euro per leerling per schooljaar betalen voor materialen en activiteiten die onder de scherpe maximumfactuur vallen. Behalve voor een uniform en voor tijdschriften valt het op dat voor alle andere uitgavenposten die geïnclassificeerd worden onder de scherpe maximumfactuur, een hoog percentage van de ouders hiervoor ook daadwerkelijk kosten heeft (60 à 93%). Voor de tijdschriften geven ouders slechts in uitzonderlijke gevallen te kennen dat ze die voor hun kind verplicht op school moeten aankopen. Ouders die één of meer tijdschriften kopen waarvan de aankoop verplicht is op school, betalen gemiddeld 26,21 euro per schooljaar. Berekend op de totale steekproef van gezinnen, is de gemiddelde uitgave voor deze tijdschriften minder dan één euro. Voor de uitgaven voor tijdschriften die niet verplicht worden door de school, verwijzen wij naar de categorie 'bijdrageregeling'.

In tabel 6.5 maken we voor de kosten die vervat zitten in de scherpe maximumfactuur de opdeling naar kleuteronderwijs en lager onderwijs.

Tabel 6.5 Gemiddelde omvang van de studie-uitgaven (in euro) die onder de scherpe maximumfactuur vallen en percentage van de ouders die kosten hadden: in de kleuterschool en in de lagere school (berekend op de volledige steekproef).

Uitgaven	Kleuterschool (n=519)		Lagere school (n=1 114)		Basisschool (n=1 633)
	euro	%	euro	%	euro
Studie-uitstappen	1,39	83,4	2,35	89,3	2,05
Schoolreizen	3,99	92,9	4,13	93,4	4,09
Culturele activiteiten	2,88	88,6	2,84	94,2	2,86
Sportactiviteiten	1,46	85,4	1,52	89,7	1,50
Andere schooluitstappen (max. 1 dag)	0,58	74,4	1,07	87,1	0,92
Zwemmen	8,77	28,9	20,89	74,6	17,11
Schooluniform	0,50	0,6	2,45	1,5	1,84
Uniformschort	0,08	0,6	0,06	0,4	0,06
Tijdschriften (verplicht)	0,55	0,6	1,17	2,6	0,98
Totaal scherpe max.factuur	20,21	98,3	36,48	99,8	31,41

Bijna alle ouders, zowel van kleuters als van kinderen in de lagere school, hebben kosten voor activiteiten en materialen die onder de scherpe maximumfactuur vallen. In de kleuterschool echter betaalt men minder (20 euro) dan in de lagere school (36,48 euro). Dit verschil kan verklaard worden doordat kleuters weinig of niet gaan zwemmen.

Of er voor de scherpe maximumfactuur verschillen zijn naar leerjaar komen we te weten in tabel 6.6.

Tabel 6.6 Gemiddelde omvang van de studie-uitgaven (in euro) in de categorie 'scherpe maximumfactuur' opgesplitst naar leerjaar (gemiddelde berekend op de totale steekproef)

	Euro	n
Eerste kleuterklas	16,96	181
Tweede kleuterklas	15,03	164
Derde kleuterklas	28,50	174
Eerste leerjaar	31,67	195
Tweede leerjaar	34,20	186
Derde leerjaar	39,32	177
Vierde leerjaar	42,13	182
Vijfde leerjaar	35,98	176
Zesde leerjaar	35,90	198

Tabel 6.6 toont ons dat de eerste en de tweede kleuterklas met een gemiddeld bedrag van respectievelijk 17 euro en 15 euro opvallend goedkoper zijn dan de derde kleuterklas en de rest van de lagere school (28,50 euro en meer). We hebben reeds eerder in dit onderzoek vastgesteld (zie hoofdstuk 3) dat het

kleuteronderwijs bijna 30% goedkoper is dan het lager onderwijs. We hebben tevens opgemerkt dat de stijging van de kosten die gewoonlijk in het eerste leerjaar optreedt, zich voor bepaalde uitgaven reeds voordoet in de derde kleuterklas. Dit is met name het geval voor kleding, zwemmen en 'andere' uitgaven in het basisonderwijs die buiten de studiekosten vallen. Dezelfde vaststelling doen we dus hier voor de categorie 'scherpe maximumfactuur'.

3. Minder scherpe maximumfactuur

Voor meerdaagse extramurale activiteiten zoals bos-, sneeuw-, zee- of heideklassen wil de Vlaamse overheid een maximumfactuur opleggen aan de scholen die echter minder scherp is dan de maximumfactuur uit sectie 2. Bovendien zou het opgelegde plafond cumulatief zijn over de zes leerjaren van de lagere school. Het streefdoel is dat alle kinderen aan meerdaagse uitstappen die tijdens en na de schooluren⁹ plaats vinden, deelnemen. Excessen zoals die momenteel zouden bestaan, moeten op die manier onmogelijk worden.

In tabel 6.7 stellen wij de uitgaven voor die ouders hebben voor meerdaagse uitstappen.

Tabel 6.7 Gemiddelde omvang van de uitgaven (in euro) voor meerdaagse extramurale activiteiten

	Gem. van gezinnen met uitgaven in de steekproef			Gem. van alle gezinnen in de steekproef
	N	% stkpf	Gem.	Gem.
Meerdaagse extramurale activiteiten	437	26,8	137,17	34,98
Totaal minder scherpe max.factuur	437	26,8	137,17	34,98

27% van de ouders uit de steekproef hebben kosten voor meerdaagse extramurale activiteiten. Deze ouders betalen gemiddeld 137 euro per schooljaar om hun kind te laten deelnemen aan meerdaagse uitstappen. Over alle gezinnen uit de steekproef beschouwd, betalen ouders hiervoor gemiddeld 35 euro.

Wij verwachten echter dat deze kostenrubriek nauwelijks van toepassing is op de kleuterschool. Daarom maken wij in tabel 6.8 voor de kosten van meerdaagse uitstappen de opsplitsing naar kleuterschool en lagere school.

⁹ Dit is op weekdays en tijdens weekends, maar deze maximumfactuur geldt niet voor reizen tijdens de schoolvakantie.

Tabel 6.8 Gemiddelde omvang van de uitgaven (in euro) voor meerdaagse uitstappen en percentage van de ouders die kosten hadden: in de kleuterschool en in de lagere school (berekend op de volledige steekproef).

Uitgaven	Kleuterschool (n=519)		Lagere school (n=1 114)		Basisschool (n=1 633)
	euro	%	euro	%	euro
Meerdaagse extramurale activiteiten	4,54	1,5	48,78	25,3	34,98
Totaal minder scherpe max.factuur	4,54	1,5	48,78	25,3	34,98

Slechts in een paar uitzonderlijke gevallen hebben ouders van kleuters uitgaven voor meerdaagse uitstappen. Een kwart van de ouders van kinderen in de lagere school daarentegen heeft wel kosten voor deze uitstappen. Berekend op de volledige steekproef, betaalt men hiervoor in de lagere school gemiddeld 49 euro per leerling per schooljaar.

Scholen organiseren echter niet voor elk leerjaar een meerdaagse uitstap. Vaak gaan kinderen op meerdaagse uitstap in de hogere jaren van de basisschool. Daarom is het nuttig om voor deze kostenrubriek een uitsplitsing naar leerjaar te maken. Dit levert de onderstaande tabel op waarbij we de kleuterschool buiten beschouwing laten (wegens niet relevant).

Tabel 6.9 Gemiddelde omvang van de uitgaven (in euro) voor meerdaagse uitstappen opgesplitst naar leerjaar (gemiddelde berekend op de ouders met kinderen in de lagere school)

	Euro	n
Eerste leerjaar	25,04	195
Tweede leerjaar	26,67	186
Derde leerjaar	17,24	177
Vierde leerjaar	31,02	182
Vijfde leerjaar	57,46	176
Zesde leerjaar	129,52	198

Tabel 6.9 toont aan dat het zwaartepunt van de kosten voor meerdaagse extramurale activiteiten zich in de derde graad (d.i. vijfde en zesde leerjaar) bevindt. Hierbij is het zesde leerjaar ontegensprekelijk het duurst met een gemiddelde kost van bijna 130 euro per leerling per schooljaar.

De hoger vermelde gemiddelde bedragen voor meerdaagse uitstappen zijn berekend per schooljaar. Aangezien een school niet ieder jaar voor elk leerjaar een meerdaagse uitstap organiseert, is het tevens betekenisvol om per school uit de steekproef de totaalprijs te maken van wat ouders na zes jaar lagere school uitge-

geven hebben om hun kind te laten deelnemen aan meerdaagse extramurale activiteiten. Tabel 6.10 toont ons de gemiddelde uitgave die ouders hiervoor hebben, berekend op alle scholen uit de steekproef die lager onderwijs aanbieden (n=58).

Tabel 6.10 Gemiddelde omvang van de uitgaven (in euro) voor meerdaagse uitstappen tijdens de volledige schoolloopbaan van een kind in de lagere school (gemiddelde berekend op alle lagere scholen)

	Gem.	St.dev.	Min.	Med.	Max.
Meerdaagse uitstappen	323,05	282,10	0	258,67	1 226,70

Ouders geven gemiddeld 323 euro uit aan meerdaagse uitstappen over de volledige schoolloopbaan van hun kind in de lagere school (dus voor de zes leerjaren samen).

4. Bijdrageregeling

De bijdrageregeling omvat alle goederen en diensten die de school tegen betaling aanbiedt, maar deze goederen of diensten mogen niet noodzakelijk zijn voor het werken aan de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen (=kosteloos), het mogen geen activiteiten zijn tijdens de uren en geen verplichte materialen (=scherpe maximumfactuur) en het mogen geen meerdaagse extramurale activiteiten zijn (=minder scherpe maximumfactuur). Het gaat hier bijvoorbeeld om activiteiten na de lestijden (extra Frans, sport, ...) of diensten en producten die de school aanbiedt aan de ouders (opvang, vervoer, middagtoezicht, bijdrage voor het oudercomité, vakantieboek, maaltijden en dranken, ...). De gevraagde kostprijs moet in verhouding zijn tot de geleverde prestatie.

In tabel 6.11 stellen wij de uitgaven voor die ouders hebben voor goederen en diensten die onder de bijdrageregeling vallen.

Tabel 6.11 Gemiddelde omvang van de kosten (in euro) die in de bijdrageregeling vervat zitten

	Gem. van gezinnen met uitgaven in de steekproef		Gem. van alle gezinnen in de steekproef	
	N	% stkpf	Gem.	Gem.
Schoolbus	114	7,0	119,71	7,46
Eten en drinken op school	1 155	70,7	171,67	120,95
Tijdschriften (niet verplicht)	758	46,4	26,72	13,26
Financiële steunacties voor goed doel	1 457	89,2	5,64	5,06
Allerhande verkopen	1 539	94,2	15,24	14,38
Schoolevenementen	1 559	95,5	46,80	44,86
Klasfoto's	1 592	97,5	12,78	12,46
Cadeautjes	1 506	92,2	17,15	15,89
Andere éénmalige buitenschoolse kosten (bv. nieuwjaarsbrief)	1 272	77,9	2,33	1,85
Buitenschoolse opvang/studie	482	29,5	228,32	66,11
Sport na de schooluren	113	6,9	89,07	5,90
Extra taallessen Frans	26	1,6	41,23	0,67
Lessen dactylo	37	2,3	170,48	4,18
Andere regelmatig terugkerende buitenschoolse kosten (muziekschool, logopedie, ...)	63	3,9	252,26	9,76
Totaal bijdrageregeling	1 633	100,0	322,80	322,80

Alle ouders worden geconfronteerd met kosten die onder de bijdrageregeling vallen: uitgaven voor activiteiten buiten de lestijden die door de school georganiseerd worden of voor goederen en diensten die de school aanbiedt aan de ouders. Op jaarbasis betekent dit per leerling een niet te verwaarlozen gemiddelde kost van 323 euro. Eten en drinken op school en de buitenschoolse opvang hebben hierin het grootste aandeel met respectievelijk 37,5% en 20,5%.

Voor de uitgavenposten uit tabel 6.11 verwachten we geen grote verschillen tussen de kleuterschool en de lagere school. Dit wordt bevestigd door tabel 6.12.

Tabel 6.12 Gemiddelde omvang van de kosten (in euro) die in de bijdrageregeling vervat zitten en percentage van de ouders die kosten hadden: in de kleuterschool en in de lagere school (berekend op de volledige steekproef).

Uitgaven	Kleuterschool (n=519)		Lagere school (n=1 114)		Basisschool (n=1 633) euro
	euro	%	euro	%	
Schoolbus	7,19	6,2	7,58	7,4	7,46
Eten en drinken op school	128,46	71,1	117,55	70,6	120,95
Tijdschriften (niet verplicht)	11,88	15,0	13,89	31,4	13,26
Financiële steunacties voor goed doel	3,63	85,0	5,71	91,2	5,06
Allerhande verkopen	15,47	93,1	13,88	94,8	14,38
Schoolevenementen	46,61	96,3	44,07	95,1	44,86
Klasfoto's	13,32	96,3	12,07	98,0	12,46
Cadeautjes	17,11	90,7	15,33	92,9	15,89
Andere éénmalige buitenschoolse kosten (bv. nieuwjaarsbrief)	1,43	78,0	2,04	77,8	1,85
Buitenschoolse opvang/studie	56,88	27,9	70,29	30,2	66,11
Sport na de schooluren	3,21	5,0	7,12	7,8	5,90
Extra taallessen Frans	0,55	1,0	0,73	1,9	0,67
Lessen dactylo	0	0,2	6,07	3,2	4,18
Andere regelmatig terugkerende buitenschoolse kosten (muziekschool, logopedie, ...)	7,17	2,5	10,94	4,5	9,76
Totaal bijdrageregeling	312,93	100,0	327,27	100,0	322,80

We stellen geen verschil vast tussen het aantal ouders van kleuters en het aantal ouders van kinderen in de lagere school dat uitgaven heeft voor goederen en diensten die onder de bijdrageregeling vallen. Ouders geven in de kleuterschool aan uitgavenposten die onder deze categorie geassocieerd worden, gemiddeld iets minder uit dan in de lagere school (resp. 313 euro en 323 euro). Per individuele uitgavenpost merken we tussen de kleuterschool en de lagere school geen noemenswaardige verschillen op.

Tot slot van deze sectie gaan we na of er voor de kosten die in de bijdrageregeling vervat zitten verschillen zijn naar leerjaar.

Tabel 6.13 Gemiddelde omvang van de uitgaven (in euro) die onder de bijdrageregeling vallen: naar leerjaar (gemiddelde berekend op de totale steekproef)

	Euro	n
Eerste kleuterklas	293,76	181
Tweede kleuterklas	278,80	164
Derde kleuterklas	365,27	174
Eerste leerjaar	318,37	195
Tweede leerjaar	336,54	186
Derde leerjaar	338,98	177
Vierde leerjaar	347,72	182
Vijfde leerjaar	305,68	176
Zesde leerjaar	316,99	198

Tabel 6.13 toont ons dat in de eerste twee jaren van de kleuterschool, de gemiddelde uitgaven in deze categorie nog net onder de 300 euro blijven, maar vanaf de derde kleuterklas liggen ze er boven.

5. Basisuitrusting

Een boekentas, een turnzak, een pennenzak, mappen, kaftpapier en zwem- en turnkledij, ... behoren tot de basisuitrusting van het schoolgaande kind. Het zijn materialen die inherent zijn aan het naar school gaan omdat ze bijvoorbeeld het naar school gaan 'organiseren'. Het zijn materialen die de verbinding vormen tussen school en thuis. De ouders kopen deze artikelen aan op de 'vrije markt' zonder dat de school er richtlijnen over geeft. De artikelen die onder de basisuitrusting vallen, behoren tot geen enkele van de voorgaande categorieën.

In tabel 6.14 stellen wij de uitgaven voor die ouders hebben voor de basisuitrusting van hun schoolgaand kind.

Tabel 6.14 Gemiddelde omvang van de uitgaven (in euro) voor de basisuitrusting van een schoolgaand kind

	Gem. van gezinnen met uitgaven in de steekproef			Gem. van alle gezinnen in de steekproef
	N	% stkpf	Gem.	Gem.
Boekentas	764	46,8	43,76	19,98
Turnzak	384	23,5	12,28	2,81
Farden/ mappen	840	51,4	8,81	4,46
Kaftpapier	817	50,0	5,74	2,80
Pennendoos	574	35,1	10,37	3,54
Werkkledij (bv. verfschort)	57	3,5	8,94	0,29
Turn- en sportkledij	844	51,7	15,41	7,81
Andere kledij, specifiek nodig voor school	57	3,5	20,5	0,72
Totaal basisuitrusting	1 458	89,3	47,93	42,41

Tabel 6.14 toont ons dat 89% van de ouders gemiddeld 48 euro per schooljaar uitgeeft voor de basisuitrusting van hun schoolgaand kind. Berekend op de totale steekproef, gaat het om een gemiddeld bedrag van 42 euro. De aankoop van een nieuwe boekentas is in deze categorie de belangrijkste uitgavenpost (47%).

Wij willen ook nagaan of deze bedragen verschillen tussen de kleuterschool en de lagere school. Het cijfermateriaal hiervoor vinden we in tabel 6.15.

Tabel 6.15 Gemiddelde omvang van de uitgaven (in euro) voor de basisuitrusting van een schoolgaand kind en percentage van de ouders die kosten hadden: in de kleuterschool en in de lagere school (berekend op de volledige steekproef)

Uitgaven	Kleuterschool (n=519)		Lagere school (n=1 114)		Basisschool (n=1 633) euro
	euro	%	euro	%	
Boekentas	11,64	52,2	23,75	44,2	19,98
Turnzak	2,04	19,6	3,17	25,3	2,81
Farden/mappen	0,88	12,3	6,08	69,7	4,46
Kaftpapier	0,51	10,2	3,84	68,6	2,80
Pennendoos	0,63	7,3	4,85	48,1	3,54
Werkkledij	0,49	6,4	0,20	2,1	0,29
Turn- en sportkledij	6,37	41,0	8,47	56,6	7,81
Andere kledij, specifiek nodig voor school	0,77	2,3	0,71	4,0	0,72
Totaal basisuitrusting	23,33	24,4	51,06	64,8	42,41

De gemiddelde kosten voor de basisuitrusting in de kleuterschool liggen meer dan de helft lager (23 euro) dan de kosten hiervoor in de lagere school (51 euro). Wetende dat een boekentas de grootste kostenpost is in de basisuitrusting, kunnen we het prijsverschil tussen de kleuterschool en de lagere school verklaren doordat

ouders van een kleuter de helft minder uitgeven aan een boekentas. We merken ook op dat de aanschaf van mappen, kaftpapier en een pennenzak veel minder voorkomt in de kleuterschool.

Tabel 6.16 toont ons de gemiddelde uitgaven voor de basisuitrusting naar leerjaar.

Tabel 6.16 Gemiddelde omvang van de uitgaven (in euro) voor de basisuitrusting van een schoolgaand kind opgesplitst naar leerjaar (gemiddelde berekend op de totale steekproef)

	Euro	n
Eerste kleuterklas	22,35	181
Tweede kleuterklas	20,25	164
Derde kleuterklas	27,27	174
Eerste leerjaar	85,74	195
Tweede leerjaar	36,78	186
Derde leerjaar	54,63	177
Vierde leerjaar	47,42	182
Vijfde leerjaar	38,83	176
Zesde leerjaar	42,19	198

Wanneer we een vergelijking maken tussen de verschillende leerjaren, valt het op dat ouders het meest investeren in schoolartikelen die tot de basisuitrusting behoren wanneer hun kind start in de lagere school (eerste leerjaar). Ze betalen dan gemiddeld 86 euro.

6. Samengevat

In de laatste sectie van dit hoofdstuk maken we de totaalfactuur van wat ouders gemiddeld per schooljaar betalen om hun kind naar school te laten gaan.

6.1 Globaal, per categorie

Om het totale kostenplaatje te kennen van wat ouders gemiddeld per schooljaar uitgeven om hun kind basisonderwijs te laten volgen, brengen we de hoger vermelde informatie over de vijf categorieën samen in de onderstaande samenvattende tabel.

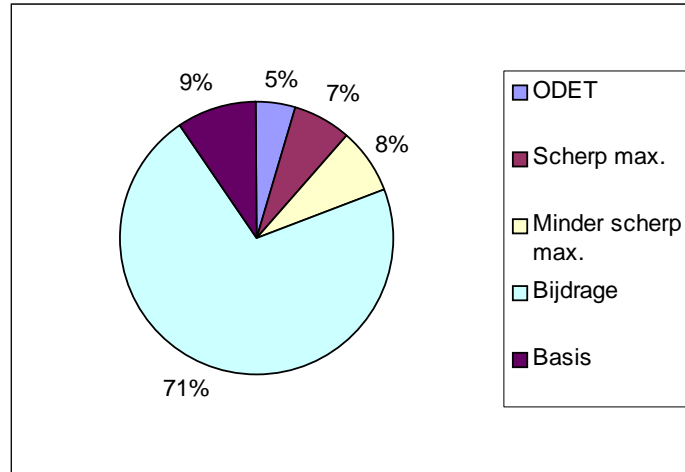
Tabel 6.17 Gemiddelde uitgaven per leerling per schooljaar in het basisonderwijs (in euro): globaal en per categorie (n=1 633)

	Gem.	St.dev.	Min.	Med.	Max.	%
Kosten verbonden aan ODET	21,66	38,69	0	10,50	568,50	4,78
Scherpe max.factuur	31,41	32,90	0	25,26	448,50	6,93
Minder scherpe max.factuur	34,98	76,10	0	0	600,00	7,72
Bijdrageregeling	322,80	323,78	2,50	204,43	3 763,58*	71,22
Basisuitrusting	42,41	50,40	0	23,00	385,00	9,36
Totaal	453,27	365,07	23,75	353,89	4 183,10	100,00

* De bijdrageregeling kan o.m. de kosten omvatten voor regelmatig terugkerende buitenschoolse kosten. De hoogte van dit maximumbedrag is te wijten aan de kosten voor paramedische therapieën (bv. logopedie).

Tabel 6.17 toont ons dat ouders van een kind in het basisonderwijs gemiddeld 453 euro per schooljaar betalen voor alle activiteiten en materialen die rechtstreeks of onrechtstreeks met het naar school gaan te maken hebben. Dit bedrag ligt hoger dan louter de studiekosten die gemiddeld 327 euro bedragen (cf. hoofdstuk 3). De vijf categorieën die we in dit hoofdstuk besproken hebben, kunnen immers ook leefkosten (bv. eten en drinken op school) en 'andere' uitgaven buiten de studiekosten (bv. buitenschoolse opvang) omvatten.

Op basis van deze tabel stellen we tevens vast dat de kosten voor de schoolbus, het eten en drinken op school, de niet-verplichte tijdschriften, klasfoto's, sport na de schooluren, ... kortom alle goederen en diensten die onder de bijdrageregeling vallen, de voornaamste uitgavencategorie vormen met een aandeel van 71% in de totaalfactuur. De basisuitrusting (boekentas, mappen, pennenzak, ...) komt op de tweede plaats met een bescheiden aandeel van 9%. Dit wordt geïllustreerd in het taartdiagram van figuur 6.1.

Figuur 6.1 Relatief aandeel van de verschillende uitgavencategorieën in de totale uitgaven die ouders hebben voor hun schoolgaand kind

HOOFDSTUK 7

SAMENVATTING EN BELEIDSAANBEVELINGEN

1. Samenvatting

1.1 Inleiding

In 1999 werden de studie-uitgaven voor ouders met kinderen in het basisonderwijs (kleuter- of lager onderwijs) berekend op gemiddeld 298 euro per kind voor een geheel schooljaar. Het hoofddoel van deze studie was een nieuwe raming te maken van deze studiekosten in Vlaanderen anno 2006. Daarnaast wensten we te weten waaruit deze studiekosten zijn samengesteld, hoe ze evolueren over de tijd heen en in welke mate gezins- en schoolkenmerken invloed hebben op de omvang van deze studiekosten.

Als we hierna spreken over 'studiekosten' versus 'ruimere schooluitgaven', dan bedoelen we de groepering van kostenrubrieken en uitgavenposten zoals opgenomen in tabel 7.1.

Tabel 7.1 Bestanddelen van de studiekosten in het basisonderwijs

Kostenrubrieken	Uitgavenposten
Studiekosten	
A1. Niet-duurzame schoolartikelen	Schoolboeken, werkboeken, fotokopieën, gereedschappen en grondstoffen, schriften, farden/mappen, kaftpapier, schoolagenda, schrijf-, teken- en knutselgerief, pennendoos, tijdschriften, andere (bv. etiketten, versterkingsringetjes, ...)
A2. Duurzame schoolartikelen	Boekentas, turnzak, rekenmachine, passer, gradenboog, teken- en geodriehoek, woordenboeken, muziekinstrumenten, atlas, andere (bv. brooddoos)
B. Kleding, specifiek nodig voor school	Uniformschort, werkkledij, turn- en sportkledij, ...
C. Vervoer	Vervoer van en naar school
D. Schooluitstappen	Studie- en culturele uitstappen tijdens de schooluren, schoolreizen, sportactiviteiten, zwemmen, meerdaagse uitstappen
G. Eenmalige buitenschoolse uitgaven of kosten	Financiële steunacties voor een goed doel, allerhande verkopen (bv. tombola, ...) schoolevenementen (schoolfeest), klasfoto's, cadeautjes, andere (bv. nieuwjaarsbrief)
Andere kosten	
B. Kleding, specifiek nodig voor school	Schooluniform
E. Eten en drinken op school	Warme maaltijden, broodmaaltijd, fruit & koek, dranken, reftergeld
F. Regelmatig terugkerende buitenschoolse kosten	Voor- en naschoolse opvang door de school, middag- en/of avondstudie, sport na de schooluren, extra taallessen Frans, dactylo, ...
RUIMERE SCHOOLUITGAVEN = STUDIEKOSTEN + ANDERE KOSTEN	

1.2 De informatieverzameling

1.2.1 Instrumentarium

De basisinformatie voor de berekening van de studiekosten in Vlaanderen werd vergaard door middel van twee surveys: een mondelinge bevraging van 60 directies van basisscholen in september 2005 en een schriftelijke enquête bij ouders met kinderen in deze scholen.¹⁰ De schriftelijke enquête bij ouders gebeurde in twee stappen. In oktober 2005 werd een vragenlijst verspreid onder 3 042 ouders waarin de schooluitgaven van de maand september en de terugkerende uitgaven gedurende een geheel schooljaar bevroegd werden.¹¹ In mei 2006 werd naar een beperktere groep van ouders een vervolgenquête gestuurd om daarin enkel de

¹⁰ De 60 basisscholen vormen een disproportioneel gestratificeerde steekproef van Nederlandstalige basisscholen in Vlaanderen (gewoon onderwijs). De populatie telde in 2005 2 316 basisscholen. Vooraf werd gecontroleerd voor de kenmerken schoolnet (GO, OGO en VGO) en schoolgrootte (-212 leerlingen, 212-307 leerlingen, +307 leerlingen).

¹¹ De steekproef van 3042 gezinnen werd op a-selecte wijze getrokken door de directies van de steekproefscholen.

meer sporadische kosten, waarop men in het begin van het schooljaar geen zicht heeft, te noteren.¹²

1.2.2 Respons in kwantitatief opzicht

In totaal werden 85 basisscholen gecontacteerd en volgden daaruit 60 mondelinge interviews. De behaalde responsratio bedraagt hiermee 70,6%. Bij de tweede stap in de informatieverzameling, de schriftelijke bevraging van ouders met leerlingen in 59 basisscholen¹³ in oktober werd een respons behaald van 53,7%, namelijk 1 633 gezinnen. Van 368 gezinnen kennen we het kostenplaatje over een geheel schooljaar: deze groep vulde ook de vervolg-enquête in.

1.2.3 Respons in kwalitatief opzicht

Bij de directie-enquêtes werd vooraf gecontroleerd voor schoolnet en schoolgrootte. Het resultaat is dat de samenstelling van de bereikte steekproef van scholen goed beantwoordt aan de vooropgestelde verdeling in negen strata (3 schoolnetten x 3 schoolgroottes).

Wat de dataset met 1 633 observaties met informatie over de studiekosten van gezinnen die in september meewerkten betreft, kunnen we melden dat deze groep vrij goed verspreid is over de 59 scholen: in bijna 70% van de scholen werd een respons behaald van 50% of meer. Dit impliceert dat we ook naar schoolgrootte en schoolnet over voldoende observaties beschikken. Er was ook geen selectieve uitval naar leerjaar. Voor elk van de negen leerjaren (drie kleuterklassen en zes leerjaren) hebben we voldoende informatie van gezinnen (tussen 164 en 198 gezinnen per leerjaar).

Hetzelfde kunnen we besluiten voor de beperkte groep van ouders die de vervolg-enquête invulden (n=368). Ook hier vond er geen selectieve drop-out plaats naar de zojuist opgesomde kenmerken al moet hier opgemerkt worden dat het aantal observaties (gezinnen) per school klein is.

Wij hebben tevens een profielschets gemaakt van de respondenten met gegevens over leeftijd, nationaliteit, gezinssituatie, aantal kinderen, werksituatie, scholingsniveau en inkomenspositie. Dit deed ons besluiten dat we met ons onderzoek voornamelijk een sociaal-economisch sterkere groep bereikt hebben. Ouders van kinderen uit kansengroepen (allochtonen, anderstaligen, kansarmen, ...) zitten wel degelijk in de steekproef, maar ze zijn een stuk ondervertegenwoordigd. Naar de (interpretatie van de) resultaten van dit onderzoek toe, hoeft dit geen probleem te

¹² Ouders die meewerkten aan de enquête in oktober konden zich kandidaat stellen om zo een vervolg-enquête in te vullen.

¹³ Door omstandigheden (ziekte directeur) zijn in één school de vragenlijsten voor de ouders niet verspreid geweest.

zijn omdat de studiekosten niet variëren met het inkomen van de ouders (studiekosten zijn m.a.w. inkomensinelastisch). Dit kwam reeds tot uiting in het onderzoek van 1999 en wordt nu opnieuw bevestigd.

1.3 De cijfers

1.3.1 De globale studiekosten in het basisonderwijs anno 2006

De gemiddelde studiekosten per leerling in het basisonderwijs in Vlaanderen anno 2006 bedragen 326,63 euro. Tabel 7.2 geeft de samenstelling in kostenrubrieken.

Tabel 7.2 Gemiddelde studiekosten per leerling per jaar in het basisonderwijs naar kostenrubriek (in euro)

	Gem.	St.dev.	n=1 633			%
			Min.	Med.	Max.	
Niet-duurzame schoolartikelen						
Allerlei	28,79	38,91	0	18,55	610,00	8,81
Tijdschriften (jaar)	14,24	15,54	0	14,50	99,13	4,36
Totaal	43,03	43,22	0	34,00	610,00	13,17
Duurzame schoolartikelen	27,56	41,34	0	11,14	325,00	8,44
Kleding	8,89	17,23	0	2,50	260,00	2,72
Vervoer	89,14	134,59	0	41,60	1512,00	27,29
Schooluitstappen						
Allerlei	11,41	14,83	0	6,65	208,00	3,49
Zwemmen (jaar)	17,11	19,93	0	36,00	108,00	5,24
Meerdaagse reizen (jaar)	34,98	76,10	0	0	600,00	10,71
Totaal	63,50	82,86	0	31,80	760,44	19,44
Eenmalige buitenschoolse kosten	94,50	36,76	0	92,44	604,00	28,93
Totaal	326,63					100

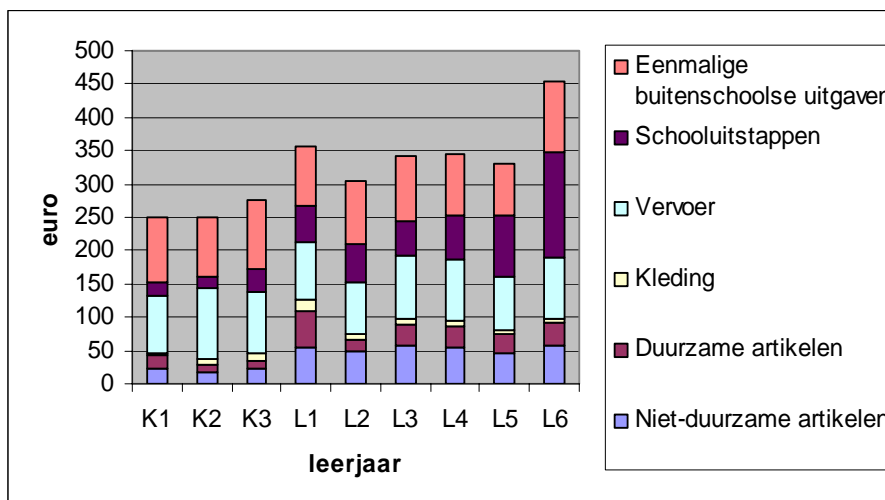
Eenmalige buitenschoolse kosten en vervoer vormen de grootste kosten voor de ouders met een respectievelijk aandeel uit het studiekostenbudget van 29% en 27%. De eenmalige buitenschoolse kosten (klasfoto's, cadeautjes, schoolfeest, tombola, ...) hebben in niets met het schoolgaan van het kind te maken en zijn ook niet verplicht. De reden om deze toch mee te tellen in de studiekosten is dat het duidelijk gaat om *meer*kosten die niet zouden bestaan moest het kind niet naar school gaan (dit in tegenstelling tot de leefkosten zoals eten en drinken, kleding, voor- en naschoolse opvang, ...).

Op de derde plaats komen de schooluitstappen (19%). Deze rubriek omvat zowel studie-uitstappen, schoolreizen, culturele activiteiten e.d. als zwemmen en meerdaagse reizen (bosklassen, zeeklassen, ...).

Niet-duurzaam schoolmateriaal neemt 13% van de globale studiekosten in beslag, duurzaam schoolmateriaal 8% en tot slot studiegebonden kleding 3%.

1.3.2 Studiekosten per leerjaar

Figuur 7.1 toont ons de gemiddelde uitgaven in het basisonderwijs per leerjaar en per kostenrubriek. Vooreerst stellen we vast dat het kleuteronderwijs ruim een kwart goedkoper is dan het lager onderwijs. De kosten voor een kleuter blijven gemiddeld onder 300 euro, terwijl die voor een kind in de lagere school een stuk hoger liggen. De overgang van het kleuteronderwijs naar het eerste leerjaar betekent een extra investering voor de ouders (358 euro). Na het eerste leerjaar dalen de studiekosten; ze liggen dan gemiddeld tussen 300 euro en 350 euro en dit blijft zo tot en met het vijfde leerjaar. In het zesde leerjaar schieten de studiekosten de lucht in (gemiddeld 454,97 euro per leerling) door de kosten voor meerdaagse reizen. We merken ook op dat de stijging van de kosten die gewoonlijk in het eerste leerjaar optreedt, zich voor bepaalde uitgaven reeds voordoet in de derde kleuterklas. Dit is met name het geval voor kleding, zwemmen en 'andere' uitgaven in het basisonderwijs die buiten de studiekosten vallen (bv. sport na de schooluren).

Figuur 7.1 Gemiddelde uitgaven in het basisonderwijs per leerjaar en kostenrubriek

1.3.3 Evolutie van de studiekosten tussen 1998 en 2005

Geven ouders van kleuters en leerlingen in het basisonderwijs anno 2005 meer of minder uit voor hun schoolgaand kind dan in 1998? Om de toe- of afname van de kosten correct te berekenen, hebben we de prijzen uit 1998 geïndexeerd. De resul-

taten van ons onderzoek wijzen voor de volledige basisschool op een lichte daling (-5%). Het is echter opmerkelijk dat – wanneer we de twee onderwijsniveaus apart beschouwen – het kleuteronderwijs op zeven jaar tijd duidelijk duurder geworden is terwijl de omvang van de gemiddelde studiekosten in het lager onderwijs daalde. Vooruitlopend op de conclusies van de multivariate analyses (zie 1.4.3), waarin wordt gecontroleerd voor een aantal kenmerken van de leerling, en waarin wordt nagegaan of de vastgestelde verschillen voldoende groot zijn om te kunnen stellen dat ze niet louter op basis van toeval tot stand zijn gekomen, moeten deze conclusies enigszins genuanceerd worden : het blijft overduidelijk het geval dat in vergelijking met het vorig onderzoek, de studiekosten in het kleuteronderwijs zijn toegenomen. Voor het lager onderwijs als geheel kan beter gesproken worden over een stagnering van de studiekosten, en niet over een daling.

1.3.4 Andere schooluitgaven

Naast de studiekosten *stricto sensu* hebben we een aantal andere schooluitgaven geïnventariseerd waarmee ouders te maken hebben. Het gaat in de eerste plaats om kosten die ze weliswaar op hun schoolrekeningen kunnen aantreffen maar die niet zozeer te maken hebben met het schoolgaan van het kind: het gaat om een schooluniform, eten en drinken op school, gebruik van voor- en naschoolse opvang georganiseerd door de school en allerhande andere activiteiten die de school organiseert buiten de schooluren. Het globale kostenplaatje van deze uitgaven per kind bedraagt gemiddeld 209,41 euro. Uitgaven aan eten en drinken op school vormen het hoofdaandeel daarin (58%). Op de tweede plaats komen de kosten aan buitenschoolse opvang op school (32%).

1.4 Welke factoren hebben een impact op de omvang van de studiekosten voor ouders?

Naar aanleiding van de hoger vermelde vaststellingen vragen we ons af of kenmerken van individuele leerlingen en gezinnen zoals het maandelijks beschikbaar gezinsinkomen, de nationaliteit van de ouder, het totaal aantal kinderen binnen het gezin, ... een invloed hebben op de omvang van de studiekosten. Hetzelfde kunnen we ons afvragen voor bepaalde kenmerken van scholen zoals de schoolgrootte, het onderwijsnet, de provincie, ... De impact van deze factoren op de omvang van de studiekosten voor ouders hebben we onderzocht met multilevelanalyses.

1.4.1 Impact van gezinskenmerken

We stellen vast dat het grootste deel van de spreiding van de studiekosten rond het algemeen gemiddelde betrekking heeft op verschillen tussen leerlingen. Toch is de variatie ook te wijten aan verschillen tussen scholen (circa 14% van de totale

spreiding is toe te wijzen aan het schoolniveau). Vooral in het vijfde en zesde leerjaar is er sprake van een aanzienlijk verschil tussen de scholen onderling.

Het *leerjaar* waarin het kind zit, heeft een sterk voorspellende waarde voor de omvang van de studiekosten. De studiekosten in het eerste leerjaar zijn beduidend hoger in vergelijking met de drie kleuterklassen en in vergelijking met de studiekosten in het tweede en het vijfde leerjaar. Het derde en vierde leerjaar zitten op een vergelijkbaar niveau als het eerste leerjaar. Het zesde leerjaar is dan weer duidelijk duurder dan het eerste leerjaar.

Verder is *afstand* tussen de woning en de school een belangrijke determinant van de omvang van de individuele studiekosten (hoe verder men woont, hoe hoger de studiekosten).

De *sociaal-economische situatie* van het gezin, gemeten door het maandelijks beschikbaar gezinsinkomen blijkt, zoals ook in het vorige onderzoek vastgesteld, geen impact te hebben op de omvang van de studiekosten. Alhoewel er vermoedelijk geen sprake is van een rechtstreeks verband, zijn de studiekosten toch gemiddeld 27 euro hoger bij gezinnen die over een PC beschikken.

Een groot stuk van de variatie in de studiekosten tussen gezinnen onderling blijft echter onverklaard. Dit wijst erop dat er andere factoren moeten zijn die de verschillen in de schooluitgaven tussen gezinnen bepalen maar waarover we geen informatie hebben.

1.4.2 Impact van schoolkenmerken

Ook op schoolniveau blijft er sprake van aanzienlijke verschillen tussen de uitgaven die ouders hebben voor hun schoolgaand kind, maar geen van alle onderzochte schoolkenmerken (schoolgrootte, onderwijsnet, gemiddeld inkomen van de schoolpopulatie van de school, schoolbus, ...) hebben een significante impact op de omvang van de globale studiekosten die worden doorgerekend aan de ouders.

Wat betreft het onderwijsnet, moet deze vaststelling enigszins genuanceerd worden. Het klopt dat na opname van alle individuele kenmerken én van alle schoolkenmerken, er geen significante verschillen kunnen worden vastgesteld tussen de onderwijsnetten. Mogelijk wordt evenwel een stuk van de verschillen tussen netten opgevangen of weggezuiverd door andere opgenomen schoolkenmerken zoals de schoolgrootte, de mate waarin een beroep wordt gedaan op sociale voordelen, % GOK-leerlingen, enz. Daarom werd een model geschat waarin op het niveau van de schoolkenmerken enkel werd opgenomen tot welk net een school behoort, en alle andere schoolkenmerken werden uitgesloten. Uit de schattingsresultaten van dit model kan worden afgeleid dat de studiekosten in het Gemeenschapsonderwijs gemiddeld hoger liggen dan in het Officieel gesubsidieerd onderwijs (statistisch significant verschillend van nul). De hoogte van de studiekosten in het vrij gesubsidieerd onderwijs zijn niet te onderscheiden van die in het officieel gesubsidieerd onderwijs.

1.4.3 Evolutie van de studiekosten tussen 1998 en 2005

We hebben door middel van multilevelanalyse ook onderzocht hoe de studiekosten over de tijd heen zijn geëvolueerd per leerjaar. Deze analyse bevestigt dat het kleuteronderwijs duurder geworden is – en dit vooral in het eerste en het derde jaar. Voor de lagere school is het beeld minder duidelijk: alleen voor het vijfde leerjaar is er sprake van een statistisch significante daling, voor de andere leerjaren is er eerder sprake van stagnatie (lichte stijgingen of dalingen).

Tot slot zijn we nagegaan hoe de studiekosten geëvolueerd zijn per onderwijsnet. Waar de studiekosten in het vorige onderzoek in het Vrij Gesubsidieerd Onderwijs (VGO) – in vergelijking met het Officieel Gesubsidieerd Onderwijs (OGO) – nog beduidend hoger lagen, is dit verschil in tussentijd grotendeels verdwenen. Binnen het Gemeenschapsonderwijs is dit laatste veel minder het geval: ook daar waren de studiekosten in het vorige onderzoek hoger dan in het Officieel Gesubsidieerd Onderwijs, en dit onderscheid blijft bestaan.

1.5 De tevredenheid van de ouders over de hoogte van de studiekosten

Wij hebben gepeild naar de mate waarin ouders de te maken studiekosten als eerder hoog, dan wel als correct percipiëren. Globaal kan worden vastgesteld dat m.b.t. de meeste kostenrubrieken 70% tot 80% van de ouders de te betalen kosten correct vindt. Uitzonderingen hierop zijn de rubriek ‘buitenschoolse kosten’ (die evenwel buiten onze definitie van studiekosten valt) en de rubriek ‘schooluitstappen’. Het is opvallend dat meer dan 40% van de bevroegde ouders de kosten voor schooluitstappen te hoog vindt.

Wanneer we deze cijfers vergelijken met de resultaten van het vorige onderzoek valt op dat het aandeel van de ouders die de aangerekende kosten correct vindt, toen bijna systematisch boven de 80% lag, met als uitzonderingen, weerom, de rubriek buitenschoolse kosten en de rubriek schooluitstappen. De algemene tevredenheid is dus op zeven jaar tijd licht gedaald en de tevredenheid over de kosten voor schooluitstappen is verder afgenomen.

1.6 De cijfers in functie van de realisatie van de kosteloosheid

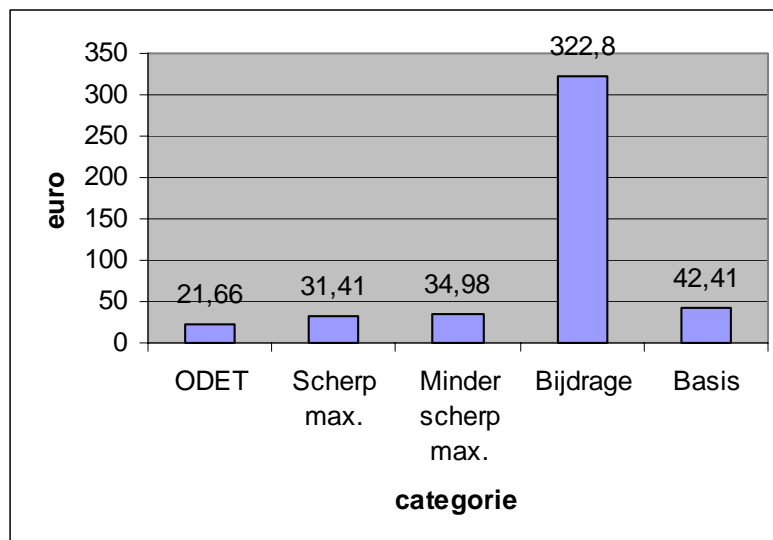
Voor de concrete uitwerking van de kosteloosheid in het basisonderwijs, hanteert het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming een nieuwe indeling in vijf categorieën van alle uitgaven die ouders hebben voor hun schoolgaand kind.

De vijf categorieën zijn:

- *kosten verbonden aan de ontwikkelingsdoelen en eindtermen (ODET)*, hiervoor mogen aan de ouders geen bijdragen gevraagd worden;
- *scherpe maximumfactuur*, d.w.z. dat de Vlaamse overheid aan de scholen een streng plafond zal opleggen voor (verplichte) kosten die – na overleg met de schoolraad – toch nog kunnen worden doorgerekend aan de ouders;

- *minder scherpe maximumfactuur*, d.w.z. dat de Vlaamse overheid aan de scholen een minder strak maximumbedrag zal opleggen voor meerdaagse extramurale activiteiten. Dit plafond zal cumulatief zijn voor de zes jaren van de lagere school;
- *bijdrageregeling*, dit betekent dat de school in de bijdragenlijst (die deel uit maakt van het schoolreglement) vermeldt hoeveel de (niet-verplichte) bijdrage is die van de ouders gevraagd wordt voor goederen en diensten die door de school aangeboden worden;
- *basisuitrusting*, hiervoor zijn geen beperkingen want de ouders zijn vrij om deze schoolartikelen buiten de school aan te kopen.

Figuur 7.2 toont ons de omvang van de kosten die in het schooljaar 2005-2006 werden gemaakt per categorie. Behalve voor de bijdrageregeling, blijven de gemiddelde kosten per categorie onder de 50 euro. De categorie 'bijdrageregeling' is een enorme uitschieter met een gemiddelde kost van 323 euro per leerling per schooljaar. Dit zijn mogelijke kosten voor de schoolbus, het eten en drinken op school, de niet-verplichte tijdschriften, klasfoto's, sport na de schooluren, ...

Figuur 7.2 Gemiddelde uitgaven per leerling per schooljaar in het basisonderwijs: per categorie

Daarnaast werd ook berekend dat ouders gemiddeld 323 euro uitgeven aan meerdaagse uitstappen over de volledige schoolloopbaan van hun kind in de lagere school.

2. Conclusie & beleidsaanbevelingen

2.1 Over de stagnering van de studiekosten

In het verleden werd herhaaldelijk vastgesteld dat de studiekosten in het basisonderwijs over de tijd heen sneller toenamen dan de stijging van het algemeen prijspeil. Het is dan ook opvallend en hoopgevend dat de geschatte studiekosten anno 2005-2006, in vergelijking met het voorgaande onderzoek, stagneren, althans wat betreft de lagere school. Het feit dat de studiekosten, in tegenstelling tot voorheen, niet langer stijgen, kan globaal gezien twee oorzaken hebben:

- een matigingseffect: er is dan effectief sprake van een kostenbeheersing, omdat de scholen zelf minder of minder dure activiteiten organiseren en minder of minder dure goederen laten aanschaffen, respectievelijk, omdat de ouders zelf ook minder dure goederen aanschaffen of op andere manieren de kosten van het aandeel in de studiekosten dat zij zelf kunnen sturen, reduceren;
- een verschuivingseffect: zelfs bij gelijkblijvende consumptie van activiteiten en goederen kunnen de studiekosten dalen wanneer de ouders minder moeten betalen voor het pakket. Het tekort moet dan uiteraard door een andere partij worden gedragen. In concreto zou een toename van de werkingmiddelen scholen ertoe kunnen brengen om minder kosten te verhalen op de ouders dan wat voorheen het geval was.

Mogelijk hebben beide effecten tot op zekere hoogte gespeeld bij het tot stand komen van het vastgesteld resultaat. Hierbij kunnen de volgende hypothesen worden geformuleerd:

- de kosteloosheid en de studiekosten zijn gedurende de laatste jaren prominent in het maatschappelijk debat aanwezig geweest, wat wellicht een invloed heeft gehad op de verwachtingen, gedragingen en percepties van beleidsmakers, scholen, individuele leerkrachten en ouders. Opvallend daarbij is dat de daling van de studiekosten vooral te situeren is bij de rubrieken duurzame en niet-duurzame goederen, i.e. typisch die artikelen die ook automatisch met de kosteloosheid worden geassocieerd;
- één van die gedragswijzigingen is duidelijk het invoeren van de bijdrageregeling geweest. Hierdoor zijn scholen, nillens willens geconfronteerd geworden met een zicht op het geheel van de kosten die zij aanrekenen, hetgeen mogelijk sommige scholen tot een zekere beheersing heeft aangezet. Op dezelfde manier kregen ouders voor het eerst een systematisch totaaloverzicht, en konden dit eventueel contesteren via de participatieorganen;
- opvallend is ook dat er vanuit bepaalde scholen zelf een hele dynamiek is ontstaan rond het omgaan met onbetaalde rekeningen, rond het beheersen van de kosten, rond het opstellen van een schoolcode;
- tot op zekere hoogte kan er ook een effect zijn uitgegaan van wijzigingen in de werkingmiddelen, met name van de geleidelijke wijziging over de beschouw-

de periode in de verhouding waarin de diverse onderwijsnetten van werkmiddelen werden voorzien.

De aanbeveling luidt dat er blijvend moet worden gestreefd naar een nog verdere beheersing en zelfs daling van de studiekosten. Uit wat voorafgaat, volgen onmiddellijk een aantal strategieën die hierbij kunnen worden aangewend:

- door het blijvend opvolgen van de mate waarin het maken van een goede bijdrageregeling door scholen wordt nageleefd, en door het bieden van ondersteuning hierbij;
- aangezien zeker nog niet alle scholen in gelijke mate actief kostenbewust zijn, strekt het tot aanbeveling om goede praktijken (zoals de schoolcode) te inventariseren, kenbaar te maken en het gebruik ervan aan te moedigen;
- in het bijzonder het kleuteronderwijs verdient extra aandacht. Een analyse van de verschillende kostenrubrieken leert dat de vastgestelde stijging niet specifiek aan één bepaalde rubriek kan worden toegewezen. Wel is de rubriek ‘eenmalige buitenschoolse uitgaven’ relatief erg belangrijk binnen de studiekosten van de kleuters, zodat vooral hier de grootste resultaten kunnen worden geboekt. Op te merken valt wel dat deze rubriek typisch betrekking heeft op het domein van het niet-verplichte, zodanig dat dit buiten het bereik valt van het instrument van de maximumfactuur (zie ook verder). Een andere, meer sensibiliserende aanpak dringt zich dan ook op.

2.2 Over de kosteloosheid

Zoals ook in het voorgaande onderzoek vastgesteld, blijft globaal een vrij groot percentage van de bevroagde ouders met kinderen in het basisonderwijs tevreden over datgene wat ze moeten betalen: afhankelijk van de kostenrubriek (duurzame goederen, niet-duurzame goederen, etc.) vindt 70 tot 80% van de ouders de hoogte van de betaalde studiekosten zonder meer correct (met uitzondering weliswaar van de kosten m.b.t. de schooluitstappen, waar de tevredenheid duidelijk lager ligt, zie ook verder). Van de resterende ouders is er slechts een minderheid van ongeveer 10% die maar tevreden zou zijn als alles gratis werd aangeboden. Er is m.a.w. nog een tussengroep van 15 à 25% die weliswaar sommige elementen verbonden aan het naar school gaan van hun kind te duur vindt, zonder dat ze daarom vinden dat alles gratis zou moeten worden aangeboden.

Op basis van deze bevindingen kan worden aanbevolen dat:

1. er moet worden gestreefd naar een redelijke maar niet al te ruime invulling van het begrip kosteloosheid i.p.v. een erg ruime en dus ook dure want universele invulling;
2. voor het gedeelte van de studiekosten dat valt buiten de kosteloosheid, een gedeelte dat overigens altijd zal bestaan, ongeacht of men kiest voor een ruime

of een enge invulling van het begrip kosteloosheid, moet blijvend gestreefd worden naar kostenbeheersing, en indien mogelijk zelfs kostenreductie;

3. los van de vraag of de meerdaagse uitstappen en de diverse extra muros activiteiten nu al dan niet onder de kosteloosheid vallen, suggereren de tevredenheidscijfers m.b.t. de schooluitstappen (en de daling van die cijfers over de tijd heen) dat er dringend werk moet worden gemaakt van een beheersing van de aan deze activiteiten verbonden kosten;
4. ook na het uitvoeren van de voorgaande programmapunten zullen er gezinnen met beperkte middelen zijn waarvoor de te betalen studiekosten een zware dobber zullen blijven. De voorgaande universele benaderingen moeten dan ook worden aangevuld met een selectieve benadering voor de gezinnen met beperkte middelen, bv. onder de vorm van een studietoelage.

Het ontwerpdecreet kosteloosheid basisonderwijs dat betrekking heeft op de vraag welke kosten al dan niet door de school mogen worden aangerekend aan de ouders, beantwoordt aan de de gemaakte aanbevelingen:

- (bij 1) Er werd gekozen voor een redelijke en niet al te ruime invulling van de kosteloosheid. Voorbeelden m.b.t. een (niet weerhouden) ruimere invulling, waarvan door vele (maar niet noodzakelijk alle) waarnemers binnen het onderwijsveld niet eens zou worden betwist dat ze perfect passen binnen de omschrijving ‘onderwijsgebonden kosten nodig voor het realiseren van de eindtermen’ zijn het gratis aanbieden van zwemmen gedurende méér dan één jaar, of ook, het deelnemen aan minstens één meerdaagse activiteit tijdens de lagere schoolloopbaan;
- (bij 2) In het voorstel wordt duidelijk werk gemaakt van een kostenbeheersing voor de uitgaven die vallen buiten de kosteloosheid. Om de net geciteerde voorbeelden terug op te nemen, het zwemmen (afgezien van het jaar gratis) valt onder de strikte maximumfactuur, en de meerdaagse uitstappen vallen onder de minder strikte maximumfactuur. De mate waarin er sprake zal zijn van een kostenbeheersing hangt uiteraard af van de (vooralsnog) onbekende hoogte van de respectievelijke maximumfacturen;
- (bij 3) Van de scherpe en minder scherpe maximumfactuur kan ook worden verwacht dat ze een antwoord bieden op de vastgestelde onvrede m.b.t. de (kostprijs van) eendaagse en meerdaagse activiteiten;
- (bij 4) Hier kan worden genoteerd dat er voor de basisschool een schooltoelage in het vooruitzicht wordt gesteld.

Op te merken valt wel dat de gekozen methode van kostenbeheersing, met name door te werken met een maximumfactuur, geen neutrale methode van kostenbe-

heersing is in de zin dat scholen (en de ouders die voor deze scholen kiezen) die geen vragende partij zijn voor een beperking van de kosten verbonden aan eendaagse en meerdaagse activiteiten, er binnen deze benadering toch toe zullen zijn gehouden, althans wat betreft de activiteiten die geheel of gedeeltelijk plaats vinden tijdens de lesuren.

2.3 Over het belang van een goede communicatie

Aan het beleid wordt aanbevolen aandacht te schenken aan een correcte maar eenvoudige en duidelijke communicatie naar de ouders wat betreft de betekenis van de kosteloosheid en de andere maatregelen inzake schoolkosten. Essentieel lijkt ons dat voortdurend wordt benadrukt dat kosteloosheid niet impliceert dat daarom ineens alles wat te maken heeft met het naar school gaan gratis zou zijn. Er moet duidelijk worden gecommuniceerd wat die kosteloosheid dan wel inhoudt. Vanuit communicatiestandpunt bekeken is het niveau van complexiteit van het voorliggende voorstel (odet, scherpe maximumfactuur, etc.) zeker een uitdaging. Daarbij moet wellicht werk gemaakt worden van het vinden van betere benamingen: begrippen zoals odet zijn niet van aard om veel helderheid te scheppen, het gebruik van een scherpe naast een minder scherpe maximumfactuur leidt ongetwijfeld tot verwarring, de categorie 'bijdrageregeling' is dan weer iets totaal anders dan de bijdrageregeling die bij de aanvang van het schooljaar wordt meegegeven. In de bijdrageregeling moet immers ook melding gemaakt worden van kosten die vallen onder de scherpe en de minder scherpe maximumfactuur.

BIJLAGEN

Bijlage 1/ Onderzoeksinstrumentarium

De in dit onderzoek gebruikte vragenlijsten kunnen op eenvoudig verzoek bij de auteurs ingekeken worden.

Concreet gaat het om de volgende vragenlijsten:

- studiekosten basisonderwijs, enquête bij de directie;
- enquête over studiekosten in het basisonderwijs (bij de ouders);
- studiekosten in het basisonderwijs, vervolg-enquête (bij de ouders).

Bijlage 2/ Berekening van de wegingscoëfficiënten

Om zeker te zijn van voldoende grote aantallen binnen de verschillende strata, werd gekozen voor een disproportioneel gestratificeerde steekproef waarbij de scholen van het gemeenschapsonderwijs (GO) en het officieel gesubsidieerd onderwijs (OGO) oververtegenwoordigd werden. Om de verkregen resultaten van de respondentengroep representatief te maken voor de volledige onderzoekspopulatie dienen een aantal wegingscoëfficiënten berekend te worden. Deze coëfficiënten waarmee de gegevens van elke ouder van een leerling uit een bepaald stratum zullen gewogen worden, zijn de waarden van de populatie van Vlaamse basisscholen gedeeld door die van de feitelijk gerealiseerde steekproef van scholen.

Tabel b.2.1 Wegingscoëfficiënten

	Populatie		Respons		Wegingscoëfficiënt
	Aantal	%	Aantal	%	
GO					
Klein (tot 212 lln.)	171	7,4	5	8,5	0,87
Middel (212-307 lln.)	103	4,5	5	8,5	0,52
Groot (vanaf 308 lln.)	85	3,7	5	8,5	0,44
Totaal GO	359	15,6	15	25,5	0,61
OGO					
Klein (tot 212 lln.)	156	6,7	4	6,8	0,99
Middel (212-307 lln.)	185	8,0	5	8,5	0,94
Groot (vanaf 308 lln.)	170	7,3	5	8,5	0,86
Totaal OGO	511	22,0	14	23,8	0,93
VGO					
Klein (tot 212 lln.)	452	19,5	10	16,9	1,15
Middel (212-307 lln.)	485	20,9	11	18,6	1,12
Groot (vanaf 308 lln.)	509	22,0	9	15,2	1,45
Totaal VGO	1 446	62,4	30	50,7	1,23
Totaal	2 316	100,0	59	100,0	

De interpretatie van deze coëfficiënten is als volgt. We zien dat 8,5% van de scholen uit de steekproef een grote school uit het gemeenschapsonderwijs is. Deze groep vertegenwoordigt echter slechts 3,7% van de volledige basisscholenpopulatie in Vlaanderen. Door de resultaten van de ouders met een kind in een grote basisschool uit het GO te wegen met 0,44 wordt hun oververtegenwoordiging bij de respondenten gecompenseerd.

Bijlage 3/ Gemiddelde omvang van de kosten betaald door gezinnen met uitgaven (in euro): per kostenrubriek en kostenpost

Tabel b3.1

	Schooljaar 2005-2006	n
Rubriek A1: Niet-duurzame schoolartikelen		
A11 Schoolboeken	31,40	43
A12 Werkboeken	15,74	92
A13 Fotokopieën	16,09	40
A14 Gereedschappen en grondstoffen	9,41	101
A15 Schriften	6,38	212
A16 Farden/mappen	8,81	840
A17 Kaftpapier	5,74	817
A18 Schoolagenda	6,25	112
A19 Schrijfgerief	10,60	805
A110 Tekengerief	11,54	796
A111 Knutselgerief	5,74	760
A112 Pennendoos	10,37	574
A113 Andere Tijdschriften	8,48	136
	26,79	807
Rubriek A2: Duurzame schoolartikelen		
A21 Boekentas	43,76	764
A22 Turnzak	12,28	384
A23 Rekenmachine	11,71	147
A24 Passer	7,52	225
A25 Gradenboog	3,36	112
A26 Tekendriehoek	2,59	117
A27 Geodriehoek	2,56	289
A28 Woordenboeken	17,61	106
A29 Muziekinstrumenten	25,17	19
A210 Atlas	19,52	10
A211 Andere (bv. brooddoos)	15,68	41
Rubriek B: Kleding		
B1 Schooluniform	121,30	20
B2 Uniformschort	13,26	7
B3 Werkkledij (vb. verfschort)	8,94	57
B4 Turn- en sportkledij	15,41	844
B5 Andere kledij, specifiek nodig voor school (vb. carnaval-kledij)	20,5	57
Rubriek C: Vervoer	127,51	1 155
Rubriek D: Schooluitstappen		
D1 Studie-uitstappen	2,33	14 28
D2 Schoolreizen	4,37	15 22
D3 Culturele uitstappen	3,08	15 10
D4 Sportactiviteiten	1,69	14 42
D5 Andere	1,10	13 56
Zwemmen	28,95	9 81
Meerdaagse uitstappen	137,17	4 37

Tabel b3.1 (vervolg)

	Schooljaar 2005-2006	n
Rubriek G: Eenmalige buitenschoolse uitgaven		
G1	Financiële steunacties voor goed doel	14 57
G2	Allerhande verkopen	15 39
G3	Schoolevenementen	15 59
G4	Klasfoto's	15 92
G5	Cadeautjes	15 06
G6	Andere	12 72

BIBLIOGRAFIE

- Belgostat Online, Nationale sociaal-economische databank, www.belgostat.be.
- Bollens J. & De Vos H. (2000), *Studiekosten in het basisonderwijs. Wat het aan ouders kost om schoolgaande kinderen te hebben*, HIVA, K.U.Leuven, Leuven.
- Dauwe P. (1998), 'Armoede op school. Niet kunnen betalen', *Welwijs*, 9(3), p. 14-17.
- Heylen V. & Bollens J. (2003), *Analyse van de schoolreglementen*, HIVA, K.U.Leuven, Leuven.
- Hoogbergen M. & van der Vegt A.-L. (2002), *Zonder schroom naar school. Omgaan met armoede in het onderwijs*, SARDES.
- Kansen in het onderwijs, een netoverschrijdend SIF-project van de stad Antwerpen, Met het schoolteam op weg naar een code.
- Kansen in Onderwijs et al., *Kansen in Onderwijs*.
- Netwerk onderwijs (1999), *Het Basisonderwijs en het secundair onderwijs zijn niet kosteloos*, initiatief van ATD Vierde Wereld.
- Persmededeling van de Vlaamse Regering, "Ontwerpdecreet kosteloosheid basisonderwijs goedgekeurd", vrijdag 9 februari 2007.
- SOS Schulden op school (2005), *School zonder schulden. Recepten voor goed en goedkoop onderwijs*, Garant, Antwerpen.
- Vandenbroucke F. (2004-2009), *Beleidsnota Onderwijs en Vorming, Vandaag kampioen in wiskunde, morgen ook in gelijke kansen*.
- Vandenbroucke F. (2006), *Schoolkosten: voorstellen voor een nieuw Vlaams beleid*, 13 juni 2006.